

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

**Irak Türkmenlerine Yapılan Katliamlar ve Bunun Türk Kamuoyuna Yansımaları
(1924-1959)**

Yüksek Lisans Tezi

Öğrencinin Adı

Selçuk YILMAZ

Ankara-2005

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

**Irak Türkmenlerine Yapılan Katliamlar ve Bunun Türk Kamuoyuna Yansımaları
(1924-1959)**

Yüksek Lisans Tezi

Öğrencinin Adı

Selçuk YILMAZ

Tez Danışmanı

Prof.Dr. Yavuz ERCAN

Ankara-2005

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

Irak Türkmenlerine Yapılan Katliamlar ve Bunun Türk Kamuoyuna Yansımaları
(1924-1959)

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof.Dr. Yavuz ERCAN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....
.....
.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi.....

Yukarıdaki sonucu onaylarım.

(imza)

Prof. Dr. Yavuz ERCAN
Enstitü Müdürü

ÖZET

Tarihi geçmişleri Büyük Selçuklu İmparatorluğu'na kadar uzanmakta olan Iraklı Türkmenler, yaşadıkları bölgelerde Musul Meselesi'nin ortaya çıkmasına kadar huzur içinde yaşamışlar, ancak İngilizlerin, Musul'un Irak'a dahil edilmesi yönündeki yoğun çabalarının başlamasından itibaren, huzursuz bir yaşam sürdürmüşlerdir. Ülkelerine ve tarihlerine sıkı sıkıya bağlı olan Türkmenler, Musul bölgesinin Türkiye'den ayrılmasına tahammül edememiş ve İngilizlere karşı çeşitli mücadelelere girişmişlerdir. Bu mücadelelerin daha başlangıcında, İngilizler karşılık vermekte gecikmemişler ve Türkmenler 1924 yılında İngilizler tarafından yapılan bir katliama maruz kalmışlardır. Irak'ta okuma-yazma oranı en yüksek topluluk olan Türkmenler, Musul'un Irak'a dahil edilmesinden sonra Irak yönetimiyle hiç anlaşmamış ve çözümü kendi içine çekilmekte bulmuşlardır. Bu kabuğa çekilme politikası, Türkmenleri bir müddet rahatlatmış olsa da, 1946 yılında kendilerine yönelik planlanan katliamdan habersiz bırakmıştır. Türkmenlere yönelik yapılan en büyük ve uluslararası boyutlu olan katliam, 1959 Kerkük Katliamı'dır. Kerkük Katliamı, dönemin küresel güçlerinin hegemonyası altındaki komünistlerin ve Kürtlerin ülke kurma sevdasının diyetini Türkmenlerin ödemesi şeklinde özetlenebilir. Irak'ta yaşayan Türkmenler, çeşitli grupların farklı amaçlarının odak noktasında, üzerinde oyunlar oynanabilecek bir topluluktan öteye geçememiştir. Türkmenler kendilerine yönelik yapılan katliamda, ağır şiddete maruz kalmışlar ve manevi olarak yıkılmışlardır. Katliamların sonunda Türkmenlerden bir çok kişi ölmüş ve yaralanmıştır. Türkmenler, kendilerine yönelik yapılan bu katliamları hiç unutmamışlar ve yaşananları her sene anmış ve bu olayların bir kez daha yaşanmaması için geleceğe dair bilinçli ve kararlı olmaları gerektiği konusunda hem fikir olmuşlardır.

ABSTRACT

Turkmens living in Iraq, whose history date back to Selçuklu Empire, living peacefully until the Mosul Issue brought about, but later the Britishes enourmous srive for including Mosul to Iraq complateley damaged to Turkmens living conditions. The Turkmens who dedicate their lives to their country and history firmly, could not stand with the excluding Mosul from Turkey, and they begun to struggle against the Britishes. This struggle put an end to Turkmens massacre done by the Britishes in 1924. The Turkmens, who have the highest ratio of laterate in Irak, never did agree with the Iraq's management and found the solution excluding them. This policiy of excluding them relieved for a while, but also caused them not to aware of the massare prepared for them in 1946. The biggest and international extend massacre of Turkmens was the Kerkük Massacre in 1959. The Iraqı goverment that is under the control of the global powers, communist ideology and the Kurd's independence dreams coluld be summarised the reasons of the Kerkuk Massacre. Turkmens who was in the center of the different aims of the different groups and conditions in which the games were always played upon could not be appreciated as a group. At the end of the massacre, many of Turkmens were killed and wouded. Turkmens have never forgotten this massacre and they have been mentioning this massacre annually and they agree to be concious that the event must not be repeated in future.

ÖNSÖZ

Bu güne kadar Irak'ta yaşayan Türkmenler hakkında yapılan bilimsel nitelikli eserlerin Türkmenlerin yakından tanınması adına yeterli olmayışı, Irak'ın kuruluşundan itibaren Türkmenlere çeşitli alanlarda baskı uygulandığı anlamını çıkarmama sebep oldu. Bu nedendir ki, Türkmenlerin Irak'taki durumlarına ışık tutmak ve bunu bilimsel verilerle ortaya koymak amacıyla yaptığım kaynak araştırmalarında, araştırma konusu olarak Türkmenlere yapılan katliamları seçmemde, katliamların incelenmesi sürecinde katliamın gelinebilecek en son nokta olmasından dolayı Türkmenlerin, Irak'taki durumunun tamamen ortaya konulacak olması en büyük etken olmuştur. Türkmenlere yapılan katliamlar içerisinde özellikle "Kerkük Katliamı" üzerinde durmamın sebebi ise, bu katliamın çok boyutlu, uluslararası bir nitelik taşıması ve katliamda gelecek için tasarlanan federatif yapıda bir Irak için gerekli olan temellerinin atılmasında bir kilometre taşı niteliğini taşıyacak olmasıdır. Ayrıca bu çalışmamda, katliamların Türk Kamuoyundaki yansımalarının da incelenmiş olması, beraberinde bir ilk olma özelliğini beraberinde getirmiştir.

Irak Türkmenlerinin maruz kaldığı 1924, 1946 ve 1959 yıllarında yapılan katliamlar hakkında gerçekçi bilgilere ulaşmak amacıyla, konuyu bütün yönleriyle araştırmaya çalıştım. Bu amaçla, sadece Türkmen yazarların ve Vakıfların eserlerini incelemekle kalmayıp Kürt ve Arap yazarların da eserlerini inceleyerek, konuların birçok bakış açısına sahip olmasını sağlamaya çalıştım. Özellikle 1959 Kerkük Katliamında, Türkiye'deki gazetelerde çıkan makale, köşe yazısı ve yazı dizileri incelenerek Türk yazarların konuya bakış açıları da ortaya konmaya çalışılmış, 1959 katliamını yaşamış kişilerin ilk ağızdan bilgisine müracaat ederek yaşanmış olayların daha da çarpıcı hale getirilmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Bu yöntemle konu incelendiğinde, katliamlarla ilgili yayımlanan eserlerde geçen eksik, yanlış veya abartılı olan kısımların tespit edilmesi ve giderilmesi kolaylaşacak, aynı zamanda özellikle katliama çeşitli çevrelerin farklı anlamlar yüklemeleri engellenecektir.

Bu araştırmaya yaptığı katkı ve yardımlarından dolayı Sayın Prof. Dr. Yavuz ER-CAN'a, Av. Habib HÜRMEZLÜ'ye, Cengiz EROĞLU'na ve desteği ve sevgisini hiç bir zaman esirgemeyen sevgili eşime teşekkürlerimi sunarım.

KISALTMALAR

- A.Ü.S.F. : Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi
ATASE : Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt
BAB : Birleşik Arap Birliği
BKDP : Birleşik Kürdistan Demokrat Partisi
CENTO : Merkezi Antlaşma Teşkilatı
HMT : Halk Mukavemet Teşkilatı
IKP : Irak Komünist Partisi
KDP : Kürdistan Demokrat Partisi
NATO : Kuzey Atlantik İttifakı
SAREM : Stratejik Araştırmalar Etüt Merkezi
TATAV : Tarih ve Tabiat Vakfı
TTK : Türk tarih Kurumu
TTT : Tarihi Araştırmalar

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No:
ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
KISALTMALAR.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
GİRİŞ.....	1

Birinci Bölüm

MUSUL'UN TÜRKİYE'DEN AYRILIŞI

I. Irak'taki Siyasi Durum.....	9
II. Musul Meselesi ve Çözümüne Kavuşması(1918-1926).....	11
III. 1920-1924 Arası Türkmenlerin Mücadeleleri.....	15

İkinci Bölüm

1924 KERKÜK KATLIAMI

I. 1924 Kerkük'te Türkmenlere Yapılan Katliamı.....	18
II. Katliamdan Sonra Yaşanan Gelişmeler.....	23
III. 1924 Katliamının Türkmen Toplumu Üzerindeki Etkisi.....	26
VI. 1924 Katliamının Türk Kamuoyundaki Yansımaları.....	26

Üçüncü Bölüm

12 TEMMUZ 1946 GAVURBAĞI KATLIAMI

I. 1924-1946 Arası Türkmenlerin Durumu.....	29
II. Irak'taki Siyasi Durum.....	34
III. Irak'ta İşçi Grevlerinin Başlaması.....	37
IV. 12 Temmuz 1946 Kerkük'te Gavurbağı Katliamı.....	38
A. Katliam Öncesi Kerkük'te Yaşanan Olaylar.....	38
B. Gavurbağı'nda Yapılan Grev ve Ardından Yaşanan Katliam.....	39
C. Katliamdan Sonra Ölü ve Yaralı Sayıları.....	45

D. Katliamdan Sonra Yaşananlar ve Resmi Heyetin Çalışmaları.....	46
E. Katliamın Türkmen Toplumuna Üzerindeki Etkileri.....	48
F. Katliamın Türk Kamuoyundaki Yansımaları.....	49

D ö r d ü n c ü B ö l ü m

1946-1959 YILLARI ARASINDA GENEL DURUM ve GELİŞMELER

I. Irak'ta Cumhuriyet Öncesi Siyasi Durumu.....	51
II. Irak'ta Cumhuriyetin İlanı Öncesi Ortadoğu'daki Siyasi Durum.....	53
III. Türk-İrak İlişkileri ve Türkmenler.....	55
IV. Irak'ta Cumhuriyetin İlanı.....	56
V. Irak'ta Cumhuriyetin İlanı Sonrasında Ortadoğu'daki Siyasi Durum.....	57
VI. Irak'ta Cumhuriyetin İlanı Sırasında ve Sonrasında Yaşanan Gelişmeler.....	58
VII. İki Lider Arasındaki Anlaşmazlık.....	60
VIII. Irak'ta Cumhuriyetin İlanı Öncesinde ve Sonrasında Türkmenlerin Komünistler ve Kürtlerle Olan İlişkileri	
A. Türkmenler ve Komünistler.....	62
B. Türkmenler ve Kürtler.....	63
C. Cumhuriyet Sonrası Siyasi İlişkilerde Yaşanan Gelişmeler.....	64

B e ş i n c i B ö l ü m

14 TEMMUZ 1959 KERKÜK KATLIAMI

I. Katliamdan Önce Yaşanan Önemli Olaylar.....	66
A. Barzani'nin Irak'a Dönüşü ve Kerkük'te Yaşanan Gerilimler.....	66
B. Musul'da Şevvaf Ayaklanması.....	71
II. Irak'ta Batılılar ve Ruslar.....	78
III. 14 Temmuz 1959 Kerkük Katliamı.....	80
A. Katliamın Öncesinde ve Birinci Günde Yaşananlar.....	80
B. Katliamın İkinci ve Üçüncü Günlerinde Yaşananlar.....	84
C. Katliam Sonrası Ölü, Yaralı Sayıları ve Başbakan Kasım'ın Konuyla İlgili Açıklamaları.....	87
D. Tahkikat Heyetinin İncelemeleri ve Sonrasında Yaşananlar.....	89
E. Katliamın Sorumluları Kimlerdi?.....	91
F. Katliamın Sorumlularının Cezalandırılması.....	96

G. Irak Komünist Parti'sinin ve Kürt Liderliğinin Katliama Yaklaşımları.....	97
H. Katliamın Türkmen Toplumu Üzerindeki Etkileri.....	100
I. Katliamın Türk Kamuoyundaki Yansımaları.....	102
SONUÇ.....	110
EKLER.....	117
BİBLİYOGRAFYA.....	118
ÖZGEÇMİŞ.....	130

GİRİŞ

”XI. yy. ortalarında, Yakınoğu’da Büyük Selçuklu İmparatorluğu’nu kurmak suretiyle Ortaçağ tarihinde çok kıymetli rol oynamış olan, Orta Asya’dan Irak’a göç ederek¹ buralara yerleşen ve daha sonra Irak’ı vatan olarak benimseyen Türk boylarına Türkmen adı verilmiştir.² Türkmen kelimesi, asırlardan beri Irak’ta yaşayan Türkmenler için etnik bir terim olarak kullanılması yanında gerek eski eserlerde gerekse son zamanlardaki muhtelif araştırmalarda çeşitli tefsirlere uğramış ve başka başka izah edilmiştir.³

Türkmen kelimesi ilk olarak XI. asırda Kaşgarlı Mahmud’un Divanü Lügati’t-Türk adlı eserinde Büyük İskender’in Türk ülkelerine seferi sırasında Balasagun’da kalan, daha sonra da Oğuz boylarını teşkil edecek olan Türklere, “Türk’e benzer” anlamında “Türkmanend” denilerek “Türkmen” adının oluşmasına sebep olunmuştur.⁴ Faruk Sümer’e göre Maveräu’n-nehir Müslümanları tarafından Ođuzlardan Müslümanlığı kabul edenleri, Müslüman olmayanları Ođuzlardan ayırt etmek için Türkmen adı verilmiştir.⁵

Kelimenin bir de Türk ve iman şeklinde açıklanışı vardır. Bu izah, Türklerden Müslüman olanlara bu adın verildiği esasına dayandırılmıştır. Son devir Türk müelliflerinden Hüseyin Hüsameddin’e göre "men" Türkçe’de büyüklük eki olduğu için, Türkmen kelimesi "Büyük Türk" anlamına gelmektedir.⁶

Yabancı Türkologlar içinde ilk ilmi açıklamayı yapmaya çalışan Vamberg’e göre "men" eski Türkçe’de, toplayıcı isimler oluşturmaktadır. Bu bağlamda da, Türkmen sözcüğu “Türklük ve Türkler” anlamındadır. Türkolog Y.Deny’nin, kelimenin “koyu Türk, halis kan Türk” şeklinde yaptığı açıklaması ise, Türkologlar tarafından kabul edilmemiştir.⁷

Türkmen adının kaynağı ve içeriğinin aydınlanabilmesi için Türkmen-Oğuz ilişkilerini irdelemek gerekmektedir. Türk tarihi literatüründe Türkmen ve Oğuz

¹ Nilüfer Bayatlı, “*Irak Tarihinde Türkmenler*” **Türk Yurdu Dergisi**, Sayı 65, s. 1.

² Erşad Hürmüzlü, **Irak Türkleri**, Irak Milli Türkmen Partisi Yayını, Ankara, 1994, s. 7.

³ Güçlü Demirci, Irak Dosyası. Ali Ahmetoğlu, Hayrullah Cengiz, Yahya Başkan (der.). “*Irak’taki Türkler*”, **TATAV**, İstanbul, 2003, s. 1.

⁴ Fatma Gönen, “*Türkmen Kelimesinin Anlamı ve İçeriği*”, **Kerkük Dergisi**, Sayı 26, s. 31.

⁵ Aziz Kadir Samancı, **Irak Türkmenlerinin Siyasi Tarihi**, Beyrut, 1999, s. 13.

⁶ Gönen, a.g.m, 31.

⁷ Hürmüzlü, a.g.e, s. 10.

sözcüklerinin bir Türk boyunun iki ayrı isminden ibaret olduğu genellikle kabul edilmiş gibidir. Türkiye'de klasik bir değer kazanmış olan, Fuat Köprülü, görüşünü Divanü Lügati't-Türk'e dayandırarak, Türkmen adının Müslüman Türk gruplarına verildiğini söylemiştir. Kaşgarlı Mahmud'da Türkmen ile Oğuz'u çok yerde birlikte kaydetmektedir.⁸

Türkmen sözcüğünün kaynağı ve içeriği hakkındaki bu farklı açıklamalardan sonra, en fazla ilmi değeri olan ve kabul gören "Müslüman Oğuzlara Türkmen adının verildiği" görüşüdür. Fakat Oğuzlar kendilerine uzun süre "Türkmen" dememişler, Türkmen kelimesi ancak XIII. yüzyılın başlarından itibaren Oğuz adının yerini alabilmiştir.⁹

Türkmen kelimesinin anlamları üzerinde durduktan sonra Irak'taki Türkmenlerin yaşadıkları bölgeleri incelemekte fayda vardır.¹⁰ Irak Türkmenleri Türkmeneli diye adlandırılan Irak'ın kuzeybatısından güneydoğusuna doğru uzanan, Araplarla Kürtler arasında, bir kalıp şeklindeki bölgede yaşamaktadırlar.¹¹ Türkmenler çizilen bu sınırdaki Musul şehrinin batısında Telafer ilçesi ve civarındaki köylerden başlayarak doğu ve güneydoğuya doğru, Musul, Yunus Peygamber, Erbil, Altunköprü, Kerkük, Tazehurmatu, Kifri, Karetepe, Kızılarbat, Hanakin, Mendeli, Bedre ve Şahraban bölgelerinde yaşamaktadırlar.¹² Ayrıca başkent Bağdat'ta da 50 bin Türkmen ailesi ikamet etmektedir. Türkmenlerin Irak'ta yaşadıkları yerleşim yerleri, tarihi İstanbul-Bağdat arasında teşkil edilen posta yol güzergahı üzerinde olup Musul, Erbil, Kerkük, Diyala ve Selahaddin vilayetleri sınırları içinde kalmaktadır.¹³

Türkmenlerin çoğunluğunun yaşadığı bölgeler Irak'ın en stratejik bölgeleri arasında yer almaktadır. Çünkü, Kerkük bölgesinin dünyanın en verimli petrolüne sahip, ılımlı bir iklimle beraber sulama sorunu olmadığından dolayı geniş tarım arazileriyle tam bir tahıl ambarı olması,¹⁴ zengin madenlere sahip olması ve son olarak Arap yerleşimi ile Kürt yerleşimi arasında bir nevi tampon bölge vazifesi görmesi nedeniyle

⁸ Hürmüzlü, a.g.e, s. 11.

⁹ Gönen, a.g.m, 32.

¹⁰ "Bakınız Irak Türkmeneli Haritası Ek:A."

¹¹ Mehmet Rasim, "Irak Türkleri-2" **Türkiye Gazetesi**, 2 Ocak 1973, s. 2.

¹² Güçlü Demirci, "Irak Türklerinin Demografik Yapısı", **Türkler C. XX**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 614.

¹³ İzzeddin Kerkük, **Haşim Nahit Erbil ve Irak Türkleri**, Kerkük Vakfı Yayınları, İstanbul, 2004, s. 47.

¹⁴ Mustafa Kayar, **Türk Amerikan İlişkilerinde Irak Sorunu**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2003, ss. 99-100.

stratejik bir özellik taşımaktadır.¹⁵

Yukarıda değinilen bölgelerde yaşayan Irak Türklerinin nüfusları hakkında kesin bir rakam söylemek mümkün değildir. Irak hükümetleri, Türkmenlerin sayılarını kesin olarak açıklamaktan şu ana kadar hep kaçınmışlardır.¹⁶ Irak, yaklaşık olarak 24 milyon nüfusa¹⁷ sahip olup, Türkmenlerin nüfusları ile ilgili üç ayrı görüş yer almaktadır. Türkmen araştırmacılara göre Türkmen nüfusunun, Irak'ın genel nüfusuna oranı %10-15 arasında değişirken, resmi kaynaklar ve batı kaynaklarına göre bu oran %5'ten daha azdır. Kürt araştırmacılar ise Irak makamlarının resmi verilerine dayanarak yıllarca Kuzey Irak bölgesinde Kürtlerin sayıca fazla olduklarını savunarak siyasi kazanımlar elde etme gayreti içerisinde girmişlerdir.¹⁸

Irak'ta yapılan 1927, 1934, 1947, 1957, 1965, 1977 ve 1987 tarihli¹⁹ sayımlardan sadece 1957 sayımı Irak'ta yaşayan halkların etnik yapısına dayalı olarak yapılmıştır. 1959 yılında ilan edilen sayım sonuçlarına göre 6.3 milyon Irak nüfusunun 567.000'i Türkmen olarak tespit edilmiştir.²⁰ Bu sayıyı desteklercesine *Times Press* gazetesinde "The Iraqi Revolution 14 th July Celebrations Committee" adlı haberde Irak'taki Türklerin sayısı ile ilgili komitenin verdiği sayı 500 bin Türkmenin yaşadığıdır.²¹ Türkmenlerin nüfus hesaplamaları, bu nüfus sayımı temel alınarak genel nüfusa oranlanarak ortaya çıkan sonuçlarla çarpılarak tespit edilmektedir.

Irak yetkililerince açıklanan istatistikî nüfus bilgilerinde Türkmenler, politik nedenlerle genel nüfus oranlarına göre yaklaşık olarak %2 civarında gösterilmişlerdir. Dolayısı ile yabancı araştırmacılar da yayınladıkları eserlerinde ve özellikle ansiklopedilerinde, Türkmenlere dair nüfus bilgilerini belirtirken bu kaynaklara dayandırmaktadırlar.²² Kürt kökenli yazarlar olan Nuri Talabani'ye göre ise, Irak yönetiminin istatistiksel bilgilerine dayandırarak 1957 nüfus sayımına göre Türkmen nüfusunun %2.6 olduğu, 1977 Nüfus sayımında bu oranın %1.15 gerilediği

¹⁵ Sinan Marufoğlu, "Irak Türkleri", **Türkler C. 20**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 603.

¹⁶ Mehmet Atalar, **Irak Türkleri**, İstanbul, 1986, s. 48.

¹⁷ Suphi Saatçi, Irak Dosyası. Ali Ahmetoğlu, Hayrullah Cengiz, Yahya Başkan (der.). "Irak'ın Yapılanması ve Türkmenler", **TATAV**, İstanbul, 2003, s. 136.

¹⁸ H.Tarık Oğuzlu, **The Turcomans of Iraq as A Factor in Turkish Foreign Policy:Socio-Political and Demographic Perspectives**, Dış Politika Enstitüsü, Ankara, 2001, ss. 5-13.

¹⁹ Ziyat Köprülü, **Irak'ta Türk Varlığı**, Ankara, 1996, ss. 6-7, Kamuran Görün, "Irak Türkleri", **Hürriyet Gazetesi**, 2 Ağustos 1991, s. 3.

²⁰ Zubaida Umar, **The Forgotten Minority of Iraq**, London, 1987, s. 37.

²¹ Vecdi Kızıldemir, "Türkmen Nüfusu", **Cumhuriyet Gazetesi**, 4 Kasım 1958, s. 3.

²² Ersin Güngördü, "Irak'ta Siyasi Coğrafya ve Türkler", **Kerkük Dergisi**, Sayı 8, ss. 3-5.

yönündedir.²³

Türkmenlerde Şii mezhebine mensup olanların oranı %32 civarında tahmin edilmektedir. Buna rağmen Türkmenler arasında mezhep ayrımcılığı hiçbir zaman yapılmamış, Türkmen kimliği her zaman öne çıkarılarak farklı mezhepler arasında evlilikler yapılmıştır.²⁴ Şii Türkmen nüfusu Musul yöresi, Kerkük-Bağdat yolu üzerinde yer alan Tavuk ve Tuzhurmatu bölgesinde yoğunluk kazanmaktadır.²⁵ Irak Türkmenleri içerisinde çok küçük bir oranda Hıristiyan vardır ve bunlar eskiden Kerkük Kalesi içerisinde yaşadıklarından halk arasında “Kale Gavurları” olarak da adlandırılmışlardır.²⁶

Irak'taki halkların etnik ve dini dağılımını içine alacak biçimde uluslararası gözlemcilerin himayesinde tarafsız bir sayım yapılmadığı sürece Irak'taki etnik ve inanç dağılımının gerçek ve kesin sonucunu elde etmek mümkün görünmemektedir.

Türkmenlerin nüfus durumları bu durumda iken, kültürel ve sosyal yapılarına gelince; yaşadıkları coğrafi bölgenin özelliği itibariyle yerleşik kültür hayatı sürdüren Türkmenler, tarım ve ticaret gibi serbest işlerden başka resmi devlet memuriyetinde de çalışmaktadırlar. Irak Türkmenleri, şehir kültürüne sahip, okur-yazar oranı yüksek elit bir toplum yapısına sahiptir. Ayrıca Arap ve Kürtlere göre öğretmen oranı en yüksek toplum Türkmenlerdir. Türkmenlerdeki okur yazarlık oranının yüksekliği hiç şüphesiz yerleşik kültür hayatına uyum sağlamaktan kaynaklanmaktadır. Bu arada doktorluk, mühendislik ve hukuk dallarında meslek sahibi toplum olarak da Türkmenler ön sırada yer alırlar.²⁷

Gelenek ve göreneklerine son derece bağlı olan Türkmenler yabancılarla kız alıp verme konusunda çok hassas ve titizdirler. Nitekim Türkmenlerin bu şuurlu ve hassas anlayışı onların uzun yıllar Araplar ve Kürtler arasında asimile olmadan yaşamalarını sağlamış ve etnik yapılarının bozulmasını önlemiştir.²⁸ Türklere has misafirperverlik Irak Türkmenlerinde de vardır. Gelenek ve görenek itibari ile Anadolu Türklerinden farksızdırlar. Komşuluk bağları da çok kuvvetlidir.²⁹

²³ Nuri Talabani, **Kerkük Bölgesinin Araplaştırılması**, Avesta Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 21-22.

²⁴ Demirci, **Irak'taki Türkler**, s. 4.

²⁵ Saatçi, a.g.m, s. 36.

²⁶ Enver Yakuboğlu, **Irak Türkleri**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1976, s. 68.

²⁷ Suphi Saatçi, “*Mazlum Irak Türkmenleri Desteklenmelidir*”, **Türk Yurdu Dergisi**, Sayı 65, s. 12.

²⁸ Köprülü, a.g.e, s. 27.

²⁹ Yakupoğlu, a.g.e, s. 68.

Bu derece birbirilerine bağı olan Türkmenlerin, Irak'taki tarihleri ise çok eskiye dayanmaktadır. Türkmenlerin Irak'a yerleşmeleri üç dönem halinde gerçekleşmiş olup, her dönemin ayrı ayrı özellikleri, bu yerleşimde etkili olmuştur. Türkmenlerin Irak'a yerleşimleri değişik ve birbirini izleyen dönemler halinde devam ederken bu zaman sürecinde devletler ve prenslikler de kurmuşlardır.³⁰ Birinci dönem, Türkmen askerlerinin İslam ordularında görev almak üzere ilk gelişlerini kapsayan Emeviler, Abbasiler, Büveyhoğulları dönemi, ikinci dönem olan ve sırayla Irak Selçuklu Devleti, Atabeyi Devleti; Musul Atabeyi, Erbil Atabeyi, Kerkük Türkmen Kıpçak Prenslığı, İlhanlı, Celayirli, Karakoyunlu ve Akkoyunlu Devletleri³¹ dönemini kapsayan Türkmenlerin fiili yerleşmelerinin gerçekleştiği ve Irak'ın Türkmenler tarafından vatan olarak benimsendiği dönemdir. Son dönem ise Osmanlı dönemi olup, Türklerin Irak'a gelmeleri ile Irak'taki Türkmenlerin nüfus bakımından desteklenmesi olmuştur.³²

Bu dönem, 624 yılında Emevi valilerinden Ubaydu'l-lah bin Ziyad'ın 2000 Türkmen'i getirmesi,³³ Buhara kuşatmasında gösterdikleri kahramanlıklardan ve çok iyi silah kullanmalarından dolayı Türkmenleri Basra'ya yerleştirmesiyle başlamıştır.³⁴ Türklerin özellikle yüksek ahlak ve fazilet sahibi insanlar oldukları, dil ve soylarına aşırı derecede bağlı buldukları, yiğitlik, şefkat, mertlik ve kahramanlıklarına karşı Abbasi halifeleri tarafından duyulan hayranlıklar, birçok kaynakta dile getirilmiştir. Özellikle 833-842 yıllarında Abbasi Halifesi Mutasım, Türkmenlere karşı büyük güven beslemiş ve Türkmenlerden kurulu bir Hassa Ordusu meydana getirmiştir.³⁵ Halife Mutasım, aynı zamanda Bağdat ile Musul arasında sadece Türkler için 835 yılında Samarra şehrini kurdurmuş ve ³⁶ Mutasım dönemde Türkmenlerin sayısı 70.000 kişi civarında olmuştur.³⁷ Bu dönem, Türkmenlerin Irak'ta bir yaşam kurma ve daha önce yaşadıkları yerlere uygun bir ortamın yaratılmasıyla beraber burada yaşayan insanlara alışma ve onlarla kaynaşma süresi olarak değerlendirilebilir.

Selçukluların Irak topraklarına girmesiyle beraber Türkmenlerin yerleşme ve yurt

³⁰ Demirci, **Irak'taki Türkler**, s. 1.

³¹ Ekrem Pamukçu ve Habib Hürmüzlü, **Irak'ta Türkmen Boy ve Oymaklar**, Global Strateji Enstitüsü Yayını, Ankara, 2005, ss. 11-17.

³² Hürmüzlü, a.g.e, s. 20.

³³ Mehmet Akif Ünverdi, **XX. Yüzyılda Kuzey Irak (Yüksek Lisans Tezi)**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1996, s. 155.

³⁴ Şevket Koçsoy, **Irak Türkleri**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1991, ss. 125-126.

³⁵ Hürmüzlü, a.g.e, s. 20.

³⁶ Veli Yılmaz, **Siyasi Tarih**, Harp Akademileri Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 5.

³⁷ Atalar, a.g.e, s. 5.

edinme maksadıyla buralara göç etmesi, ikinci dönemin başlangıcını oluşturdu. Bundan sonra siyasi nüfuz tam olarak Türklerin eline geçmiş, bu devirde Türkmenler, Irak'a kalabalık gruplar halinde gelerek çeşitli kentlere yerleşmişlerdi. Irak Türkmenleri içinde büyük bir yer tutan Bayat Aşireti de Tuğrul Bey zamanında buralara yerleşmişti.³⁸ Irak Selçuklu Devleti, Sultan Mehmet Tapar'ın ölümünden sonra kurulmuş ve sultanlık onun oğulları tarafından yürütülmüştü. Önce Sultan Sencer'e bağlı olan Irak Selçukluları, onun ölümünden sonra 1157 yılında bağımsız olmuştur.³⁹ 25 Mart 1194 tarihinde Irak Selçuklu Devleti'nin tarihe karışmasından sonra Irak Selçukluları Atabeylere tabi olmuşlardır.

“Atabey” lakabı, Selçuklu prenslerinin her türlü eğitimiyle uğraşan tecrübeli hocalara verilmiştir. Türkmen beylikleri arasında en ünlü olanı Musul Atabeyliği'dir. Musul Atabeyliği içinde siyasi ve askeri dehaları ile ün yapan -özellikle Haçlı ordularına karşı ün kazanmış- İmameddin Zengi, gösterdiği başarılarla tarihte Zengi adıyla anılmıştır.⁴⁰ Musul Atabeyliği, önceleri Büyük Selçuklulara, sonra, görünüşte, Irak Selçukluları'na tabi olmuş, daha sonra da bağımsız bir devlet olarak varlık göstermiştir. Zengiler zamanında Musul, yoğun bir kültür ve sanat merkezi olmuş ve tarihinin en parlak dönemlerini yaşamıştır. Bedrettin'in oğulları, 1262 yılında İlhanlılar tarafından kaldırılan Musul Atabeyliği'ni 29 yıl daha sürdürmüşlerdir.⁴¹

Erbil Atabeyliği'nin kurucusu, Musul Atabeyi İmameddin Zengi'nin valilerinden Bey-Tigin'in oğlu Zeynüddin Ali Küçük'tür. Ali Küçük 1146 yılında Zengi'nin ölümü üzerine, hakim olduğu Erbil'den başka Musul, Şehrizar, Hakkari, Tikrit, İmadiye, Sincar ve Harran kalelerini de hakimiyetine almıştır.⁴² Erbil Atabeyliği döneminde, Irak Türkmenleri altın çağını yaşamıştır. Bilginler, şair ve sanatkarlar korunmuş, sosyal yardım kurumları oluşturularak Türk medeniyeti canlandırılmıştır.⁴³

Selçuklu Devri'nde Irak toprakları üzerinde, özellikle ülkenin kuzeyindeki Türkmen boyları, önceleri Selçuklulara bağlı, merkezi otoritenin zayıfladığı zamanlarda da bağımsız beylikler kurmuşlardı. Bu beyliklerden Kıpçakoğulları komutanı olan Emir

³⁸ Nazmi Sevgen, “*Kerkük Türkleri*”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi(Dün/Bugün/Yarın)** 7-8 (38), Kasım 1970, s.15.

³⁹ Demirci, **Irak'taki Türkler**, s. 3.

⁴⁰ a.g.m, s. 4.

⁴¹ Suphi Saatçi, **Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2003, s. 63.

⁴² Demirci, **Irak'taki Türkler**, s. 4.

⁴³ Harp Akademileri Komutanlığı, **Irak'taki Türkmen Varlığı**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınevi, İstanbul, 2000, s. 26.

Kıpçak, çok sevilen ve sayılan biri kişiydi. Bu nedenle birçok bölgeden gelen Türkmenleri etrafında toplamış, Türkmen beyleri ve komutanları üzerinde büyük bir otorite sağlamıştı. Türkmen Kıpçakoğulları'nın 13. yüzyılın başlarına kadar varlıklarını sürdürdükleri bilinmektedir.⁴⁴

Karakoyunlular, konar göçer bir Türkmen boyu olup, yurtları Musul bölgesi ile Kerkük, Dakuk (Tavuk) ve Erbil yöresinde yaşamışlardır. Özellikle Cihan Şah dönemi, Karakoyunlu tarihinin en parlak dönemi kabul edilmektedir. Bu dönemde Karakoyunlu Devleti Erzincan'dan Horasan'a, Gürcistan'dan Basra Körfezine kadar uzanıyordu. Diyarbakır ve Erzincan yörelerini Akkoyunlu Beyi Uzun Hasan'dan alma düşüncesinde olan Cihan Şah, Uzun Hasan'ın yapmış olduğu ani bir baskında öldürülmüştü. Cihan Şah'ın ölümü ile Karakoyunlu Devleti son bulmuş ve Akkoyunlular'ın egemenlik dönemi başlamıştı. Akkoyunlu Türkmen Devleti'nin kurucusu Kara Osman Bey Oğuzların Bayındır boyuna mensuptu. Timur, Irak ve Suriye seferlerinde öncü olarak kullandığı Kara Osman Bey'e Diyarbakır ve yöresini tımar olarak vermişti. Akkoyunlu Devleti, özellikle Hasan ve Yakup Bey dönemlerinde bilim, edebiyat, sanat, kültür ve musiki hayatını himaye etmiş, bu dönemde birçok eser yazılmış, o dönemin tarih ve edebiyatına ışık tutan eserler meydana getirilmişti.⁴⁵

Bu şekilde Irak'ta kurulan Türkmen beylikleri ve devletlerin kuruluşu birbirini izlemiştir. Irak'ta Türklerin yoğun olarak fiili yerleşimi, Irak'ı kendilerine yurt edinmeleri ve Irak'ı fiilen vatan olarak benimsemeleri olarak adlandırabileceğimiz ikinci dönem son bulmuş⁴⁶ ve ardından bu bölgeye yerleşen Türkmen boylarının kitleler halinde Irak'a gelerek desteklenme ve beslenme dönemi, Kanuni Sultan Süleyman'ın Irak seferi ile başlamıştır. 1535 yılında Kanuni Sultan Süleyman ve 1638 de Sultan IV. Murat zamanında kalabalık Türkmen toplulukları, Irak'ta bulunan soydaşlarına katılmışlardı.⁴⁷ Türkmenlerin bizzat bu bölgelere yerleşmelerini, buradaki iklim şartlarının elverişli ve bölgenin kendilerine uygun olması şeklinde düşünmek doğru bir yaklaşım olarak kabul edilmektedir.⁴⁸ Bölgenin Osmanlı hakimiyetine girmesinden sonra, daha önceki yıllarda bölgeye göç eden Türkmenlerle Osmanlı idarecileri ve

⁴⁴ Faruk Sönmezoğlu, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der Yayınları, Ankara, 2001, ss. 127-128.

⁴⁵ Harp Akademileri Komutanlığı, a.g.e, s.28.

⁴⁶ Samancı, a.g.e, s. 33.

⁴⁷ Erşad Hürmüzlü, **Türkmenler ve Irak**, Kerkük Vakfı Yayını, İstanbul, 2003, s. 13.

⁴⁸ Hürmüzlü, **Irak Türkleri**, s. 28.

askerleri arasındaki kaynaşma, Türkmenlerin bölgede iyice yerleşmesini sağlamıştı.⁴⁹

Osmanlı Devleti'nin yıkılışında ve Ortadoğu'nun, Batı'nın sömürgesi haline gelmesinde en büyük rolü İngilizler oynamıştı. İngilizler, Musul ve Kerkük'te petrol bulunduğunu tespit etmiş ve bu topraklara hakim olmaya çalışmışlardı. Buna karşı tedbir olarak Sultan Abdülhamit, Filistin toprakları için yaptığı gibi Bağdat ve Musul topraklarını da kendi koruması ve mülkü altına almıştı. 31 Ocak 1911'de Türk Petrol Şirketi kurulmuş, 1912'de tescil edilen şirket, 1914'te Musul'da petrol aramaya başlamıştı. Ancak 1915 yılında ihanetler sonucu Şuayb'e yenilmiş, Kut'ül Aman terk edilmiş, 1917'de de İngilizler Bağdat'ı işgal etmişlerdi.⁵⁰

⁴⁹ Fazıl Demirci, **Irak Türklerinin Dünü-Bugünü**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s. 24.

⁵⁰ M. Nejatî Özfatura, "*Irak Türklerinin Tarihi*", **Türkiye Gazetesi**, 13 Mayıs 1991, s. 6.

Birinci Bölüm

MUSUL'UN TÜRKİYE'DEN AYRILIŞI

I. Irak'taki Siyasi Durum

19 yy. sonlarından itibaren İngilizlerin ve Almanların sömürge politikalarına sahne olan Basra, Bağdat ve Musul vilayetleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun savaştan yenik çıkmasından sonra İngilizlerin kontrolüne geçmişti. Savaş öncesinde İngiltere, Dicle ve Fırat üzerinde ulaştırma ve bölgede sulama imtiyazları ile petrolden hisse; Almanya ise Irak'ın kara ulaştırması, Bağdat ve Basra limanlarının işletilmesi ile İngiltere ile beraber petrole ortak olma, şeklinde belirlenen imtiyazlar elde etmişlerdi.⁵¹ Ayrıca İngiltere için bu bölgeyi ele geçirmenin kendileri için değer ifade eden kazanımları; Hindistan yolunun güvenliği, ticari mübadele,⁵² İngiliz donanma gemilerinin enerji kaynağı olarak kömürden petrole geçişleri ile beraber yoğun petrol ihtiyacını karşılamak olarak açıklanabilir.⁵³

Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı 30 Ekim 1918 tarihinde halen Türklerin yoğun olarak yaşadıkları Musul ve Kerkük vilayetleri Osmanlı topraklarına dahil iken, antlaşmanın yedinci maddesine dayanarak İngilizler bölgeyi 15 Kasım 1918 tarihinde işgal etmişlerdi.⁵⁴ Bundan sonra, Irak'ta yaşayan Türkmenlerin üzerinde Osmanlı idaresinin kontrolü büyük bir hızla sona ermeye başlamıştı.

Rusya'nın savaş dışı kalmasının İngiltere tarafından anlaşılmasının hemen sonrasında İngiliz hükümeti, etkinlik alanını genişletmek için Fransızlarla 1916 Mayıs ayında yapılan Sykes-Picot Anlaşmasının değiştirilmesi kararını almıştı. Bu kararın

⁵¹ Murat Özyüksel, **Osmanlı-Alman İlişkilerinin Gelişim Sürecinde Anadolu ve Bağdat Demiryolları**, Arba Yayınları, İstanbul, 1988.Özyüksel, s. 50.

⁵² Yakupoğlu, a.g.e, s. 15.

⁵³ Gnkur. ATASE SAREM Bşk.lığı, "1923 Lozan Anlaşması Sonrasında Mustafa Kemal Atatürk'ün Faaliyetler", Ankara, 2003, s. 19.

⁵⁴ İhsan Şerif Kaymaz, **Musul Sorunu**, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 75.

alınmasındaki asıl hedef Musul'du. Çünkü, Rusya ile sınırdaş olma kaygısının atlatılmasının ardından Musul'u Fransızlara bırakmak İngilizler için artık gereksiz olacaktı.⁵⁵ İngiltere bu kararını, Fransızları ikna ederek uygulama alanına geçirdi. İngiltere ile Fransa arasında yapılan 24 Nisan 1920 tarihindeki San Remo Konferansı'nda Fransa, Musul petrolerinden %25 hisse alma ve İngiltere'nin Suriye'yi boşaltması karşılığında Musul'daki haklarından vazgeçmişti.⁵⁶ Bu sırada Irak'ta İngiltere'ye karşı ayaklanma başlamış, ayaklanmanın büyük ağırlığını savaşıma ve yağmacılığa eğilimli aşiretler oluşturmakla beraber Şii çevreler, Osmanlı ordusundaki Arap kökenli subaylar ve Türkmenler⁵⁷ bu ayaklanmada yer almışlar ve İngilizlere karşı mücadele etmişlerdi. Türkiye, bu ayaklanmaya, sadece bölgedeki aşiretlere silah yardımı yaparak destek vermişti.. Çünkü bu tarihlerde İstanbul'da Damat Ferit Paşa Hükümeti vardı ve Anadolu'da başlatılan "Ulusal Hareket" için zor bir dönemdi.

Bu ayaklanmalarda İngilizler, birçok savaş zayıtı vermişti. İsyanlar neticesinde; 1921 yılının başında önce Sömürgeler Bakanlığında ardından da Mart ayında Kahire'de İngiltere'nin Ortadoğu uzmanlarının katıldıkları toplantılar yapılmış, bu toplantıda Fransızların istenmeyen adam olarak ilan ettiği ve bölgede siyasi gerilimler yaratabilecek olan Faysal'ın Irak Krallığına getirilmesi amaçlanmıştı. Yapılan toplantıların esas amacı da, Irak'ta Krallık idaresini kurmak olmuş ve Irak'ta krallık idaresinin kurulması kararlaştırılmıştı.⁵⁸ 23 Ağustos 1921'de Emir Faysal, Musul halkının boykotlarına rağmen İngilizler tarafından Irak Krallığı'nın başına getirilmiştir. Krallığın kurulduğu tarihte Musul meselesi, henüz çözüme kavuşmadığından, Musul eyaleti Krallığın sınırları içine dahil edilmemiştir.⁵⁹

Bu arada, Mondros Mütarekesi'nden sonra Milli Mücadele başlamış, Erzurum ve Sivas Kongreleri yapılmış, Mustafa Kemal'in gayretleri ile toplanan son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı, 17 Şubat 1920'de Misak-ı Milli'yi onaylamış, 24 Nisan 1920'de, yani TBMM'nin açılışının hemen ikinci günün de Mustafa Kemal, Misak-ı Milli metninde sınırlarla ilgili yer alan hususları açıklamış, Türk ordularının elinden bulunan ve Türklerin yaşadığı toprakların tümünün, kayıtsız şartsız yeni kurulan Türkiye

⁵⁵ a.g.e, s.51.

⁵⁶ Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, Alfa Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 136.

⁵⁷ M.Kemal Öke, **Musul Kerkük Dosyası**, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991, s. 33.

⁵⁸ a.g.e, ss. 86-87.

⁵⁹ Suphi Saatçi, **Irakta Türk Varlığı**, Tarih Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı Yayını, İstanbul, 1996, s. 127.

Cumhuriyeti sınırlarının içinde kalması kabul edilmişti. Yani Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından, Türk⁶⁰ vatanının birliği ve bölünmezliği temeline dayanan” millî yemin” mahiyetindeki tarihî kararını alınmıştı.

Millî Mücadeleden sonra, Irak Türklerinin kaderini belirleyen, Kerkük, Musul, Erbil ve Süleymaniye vilayetlerini içine alan Musul eyaleti uluslararası bir mesele olarak ortaya çıkmış, Türkiye ile İngiltere arasında bir diplomasi savaşına dönüşen bu konu, Lozan Konferansı, Haliç Konferansı ve Milletler Cemiyeti aşamalarından geçerek son şeklini almıştır.

II. Musul Meselesi ve Çözümüne Kavuşturulması (1918-1926)

Türkiye'nin güney sınırlarının çizilmesi sebebiyle ortaya çıkmış bulunan Musul'un geleceği konusu, Irak Türkmenlerinin kaderini yakından ilgilendirmekteydi. Musul eyaleti olarak bilinen bugünkü Kerkük, Musul, Erbil ve Süleymaniye vilayetlerini içine alan bölge, Lozan Konferansı'nda siyasi münakaşa ve hukuk mücadelesine sahne olmuş ve bu anlaşmazlıklar neticesinde dünya literatürüne “Musul Meselesi” olarak geçmiş, Türkiye ile İngiltere arasında diplomasi savaşına dönüşmüştür.

28 Ocak 1920 tarihli yapılan gizli oturumda Misak-ı Milli'nin birinci maddesine göre Türkiye'nin güney sınırı çizilmiş ve bu sınıra Musul, Kerkük ve Süleymaniye dahil edilmişti. Atatürk 01 Mayıs 1920 tarihinde T.B.M.M.'de yaptığı konuşmada güney hududunu çizerek Musul, Kerkük ve Süleymaniye'nin de bu sınıra dahil olduğunu bir kez daha yinelemiş, 1921 Ocak ayında Erbil'de Türkleri destekleyen Sürücü Aşiretine İngilizlerin saldırmalarının hemen sonrasında Atatürk'ün bu bölgeye destek için askeri birlik gönderilmesini istemesi, ortaya koyduğu bu kararlılığı bir kez daha göstermişti.⁶¹ Eylül 1921'de Sakarya'da ve Ağustos 1922'de Başkomutanlık Meydan Muhaberesi'nde Yunan ordusu yenilgiye uğratılarak Millî Mücadele'den Türk milletinin başarı ile çıkması, Orta Doğu'ya yönelik İngilizlerin politik hesaplarını altüst etmişti. İngilizler, Güney Anadolu ve Kuzey Irak'ı kapsayacak bir Kürt devleti kurmayı düşünürken, Türklerin Anadolu'da kazandığı zaferler, buna imkan tanımamış ve sonucunda, I. Dünya Savaşı galibi devletler Türkiye ile 20 Kasım 1922'de Lozan Barış Görüşmeleri'ne

⁶⁰ “Devlet Kuran Anlaşma Lozan.” *Hürriyet Gazetesi*, 17 Temmuz 1958, s. 3.

⁶¹ Semih Yalçın, *Misak-ı Milli ve Türk Dış Politikasında Musul*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2000, s. 155.

başlamışlardı.⁶² Bundan sonra Türkiye için Musul, kendi gelecekleri için karar verilmesi gereken çok önemli bir konu haline gelmişti.

Lozan'dan önce Türk Hükümeti, Musul konusu ile ilgili şöyle bir tablo ile karşı karşıyaydı; Musul, Türkiye'ye tarihi ve kültürel yönden bağlı idi çok sayıda Türkmen yaşıyordu. Musul'un, Misak-ı Milli sınırları içinde olması⁶³ ve Kürt sorunu, Musul için sonuna dek savunulmasını zorlayan nedenlerdi. Ancak, Türk Hükümetinin Musul'un yaşamsal önemde görmeyişinin sebepleri de bu tabloda yer almaktaydı. İlk olarak Musul vilayetinin Anadolu'nun merkezine uzak ve ulaşımının zor olması, ikinci olarak ta Musul'u ele geçirmek için İngiltere ile savaşı göze almayı gerekiyor olmasıydı. Petrolün, maddi olanaklara ve gerekli teknolojiye sahip İngiltere için taşıdığı önem, sadece petrolün gelirlerinden kazanç sağlamayı uman Türkiye için taşıdığı önemden çok daha fazla idi.⁶⁴

Lozan Konferansı'nın en önemli gündem maddesini, 23 Ocak 1923'te başlayan Musul meselesi oluşturmaktaydı. Musul Meselesinin çözüme kavuşturulması hususu, İsviçre'nin Lozan kentinde yapılan Barış Konferansı'nda görüşülmüş ve Lozan Konferansı'nın en çetin bölümünü oluşturmuştu. 23 Ocak 1923 salı günü öğleden önce ve sonra iki oturumda Musul Meselesi, açık olarak ele alınmış,⁶⁵ Dışişleri Bakanı ve Türk Delegasyonun Başkanı sıfatıyla İsmet Paşa, Musul'un Türkiye'ye bırakılması gerektiği konusundaki etnoğrafik, ırki, siyasi, coğrafi, askerî, tarihi ve ekonomik gerekçeleri içeren konuşmasına karşın İngiliz heyetinin ise, Türk tezlerinin bir nevi cevaplanması şeklinde iddiaları savuşturmakla geçiştirmiş, İngilizlerin fiili işgali altında bulunan Musul bölgesinin Irak sınırı içerisinde kalmasını ısrarla savunmuştu.⁶⁶ Musul Meselesi, konferansın çalışmalarını tehlikeye düşürecek bir durum almaya başlayınca, Türk heyetinin konunun ikili görüşmelerde ele alınması teklifiyle taraflar bu meselenin çözümünün konferans sonuna bırakılmasını kararlaştırmışlardı. 24 Temmuz 1923 Salı günü imzalanan Lozan Barış Antlaşması'nın Musul meselesini ilgilendiren üçüncü madde ikinci fıkrasına göre, Türkiye ile Irak arasındaki hudut, dokuz ay zarfında Türkiye ile İngiltere arasında ihtilafsız tayin edilecekti. Bu zaman zarfında iki hükümet arasında bir antlaşma olmadığı takdirde ihtilaf, Milletler Cemiyeti Meclisi'ne

⁶² Börklü, Meşkure Yılmaz, "*Irak'ta Yaşayan Türklerin Yakın Siyasi Tarihi*", **Kerkük Dergisi**, Sayı 29, ss. 19-24.

⁶³ Ünverdi, a.g.e, s. 102.

⁶⁴ Kaymaz, a.g.e, s. 245.

⁶⁵ Saatçi, **Irak'ta Türk Varlığı**, ss.128-129.

⁶⁶ Öke, a.g.e, ss. 10-15.

götürülecek, hudut konusunda alınacak karara kadar Türkiye ile İngiltere, kesin gelecekleri bu karara bağlı olacak olan topraklara kaşı herhangi bir müdahalede bulunmayacaklardı.⁶⁷

İngiltere, bu çabasını Milletler Cemiyeti'ni devreye sokmak için bütün çabasını sarf ediyordu. İngiltere'nin maksadı, Musul meselesini kendisi ile Türkiye arasında bir anlaşmazlık olarak değil de Milletler Cemiyeti ile Türkiye arasında bir anlaşmazlık olarak göstererek kendisinin önemli bir ağırlığının olduğu bir platformda meselenin kendi istekleri doğrultusunda çözümlenmesi idi. Buna uygun olarak 19 Mayıs 1924 tarihinde başlayan Haliç Konferansı'nda, İngiliz heyeti Türk görüşünü kabul etmek bir yana, Musul vilayetinin kuzey sınırının kuzeyine yeni bir sınır çizerek Hakkari bölgesi üzerinde de hak iddia etmiş ve burada yaşayan az sayıda Süryani haklarının tanınmasını istemiştir. İngiliz heyetinin maksadı aslında, görüşmeler sırasında meseleyi çıkmaza sürükleyerek meselenin Milletler Cemiyeti'nin de görüşülmesi idi.⁶⁸ Haliç Konferansı bir sonuca bağlanamadan 5 Haziran 1924 tarihinde dağılmış, taraflara tanınan dokuz aylık süre 5 Temmuz 1924 günü dolmuştu. İngiltere gecikmeksizin 6 Ağustos 1924 günü Musul sorununun gündeme alınmasını istediği günün ertesi günü Hakkari yöresinde Nasturilerin ayaklanması, başından beri konunun Milletler Cemiyeti'ne götürülmesine isteksiz bakan Türkiye'nin hem içerden hem de dışardan baskı altında olmasına sebep olmuştu. Bu baskıların, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti seçeneğini kabul etmesindeki etkisi fazla olmuştu.⁶⁹

Milletler Cemiyeti Konseyi, İngilizlerin isteği üzerine Musul meselesini görüşmek üzere 20 Eylül 1924 tarihinde bir araya gelmiş, Türk Heyeti kendi görüşlerini etnik, ekonomik, askeri ve siyasi açıdan dile getirmiş, bölgede plebisit yapılmasını istemişti. İngiliz Heyeti ise meselenin Irak ile Türkiye arasında sınır tespitinden ibaret olduğunu, bölge halkının cahil olmasından dolayı bunun imkansız olduğunu, konu ile ilgili tarafsız kişilerden oluşacak bir komisyonun kurulmasını talep etmişti. Milletler Cemiyeti, Musul halkının isteklerini tespit etmek, Türk, İngiliz ve Irak yetkilileriyle görüşerek bilgi almak ve bu bilgilerin ışığında bir rapor hazırlanması için komisyonun kurulmasına karar vermiş,⁷⁰ bunun üzerine 30 Eylül 1924'te Musul konusunu incelemek üzere üç

⁶⁷ N.Bilal Şimşir, **Türk-İrak İlişkilerinde Türkmenler**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2004, ss. 55-56.

⁶⁸ Sönmezoğlu, a.g.e, s. 70.

⁶⁹ Şimşir, a.g.e, s.58.

⁷⁰ Sönmezoğlu, a.g.e, s. 78.

tarafsız devlet temsilcilerinden oluşan bir komisyon kurulmuştu.⁷¹

16 Ocak 1925 tarihinde çalışmalarına başlayan komisyon, çalışmaları boyunca Irak'ta İngilizlerin birçok yanlış yönlendirmelerine maruz kalmıştı.⁷² Komisyon, Eylül 1925'te konseye sundukları tavsiye niteliğindeki raporda, Musul'un Irak'ın bir parçası sayılmasını, 25 yıl İngiliz mandası altında kalmasını ve Türkiye ile Irak arasında sınırın Brüksel'de çizilen hat⁷³ olmasını tavsiye etmişti. Türkiye'nin itirazları sonucu, 19 Eylül 1925'te Birleşmiş Milletler Daimi Adalet Divanı'ndan konu ile ilgili bilgi istenmiş, Adalet Divanı'ndan da olumsuz sonuç çıkması neticesinde 16 Aralık 1925'te Milletler Cemiyeti Konseyi, Türk heyetinin katılmadığı toplantıda Soruşturma Komisyonu'nun ve Adalet Divanı'nın da görüşünü dikkate alarak Türkiye-Irak sınırının Brüksel hattı olmasını ve İngiltere ile Irak arasında yeni bir antlaşma imzalanması dolayısıyla Musul'u İngiliz mandası altındaki Irak topraklarına dahil edilmesi kararı almıştı. Bu karar, TBMM'de ve Türk kamuoyunda tepki ile karşılanmış ancak, o dönemin şartları altında İngilizlerle anlaşma yolu seçilmişti.⁷⁴ Türkiye'nin İngiltere ile anlaşma yolunu seçmesinin ve Musul'u Irak'a bırakmasının nedenlerini açıklamak gerekirse; ilk olarak Türkiye'nin 1911 Trablusgarp Savaşı'ndan 1923 Lozan Antlaşması'na kadar kesintisiz 12 yıl savaş içinde olmasından dolayı Lozan'ın sağladığı barış ortamından faydalanarak savaşların yaralarını sarmak, yıkıntıları onarmak, çağdaşlaşmaya yönelmek ve barış ve istikrar içinde ekonomik kalkınmayı sağlamak, ikinci olarak süper güç durumunda bulunan İngiltere ile sonu gözükmeyen çatışmaya ve sürtüşmeye girmek, çağdaşlaşma yoluna girmek isteyen Türkiye için riskli bir durum oluşturması,⁷⁵ üçüncü olarak da İtalya'nın "faşist diktatörü"nü emperyalist hedeflerini Anadolu'ya doğru kaydırıldığını kimseden gizlememesiydi. Türkiye, İngiltere ile çatışmaya girerse, İtalya'nın durumdan yararlanmak için hiç beklemeyeceğinden emin olmakla birlikte, İngiltere'nin de Afrika'daki sömürgelerinden İtalya'yı uzak tutmak için İtalya'ya müsaade edeceği ortada olmasıydı.⁷⁶ Tüm bunlar, Türkiye'nin antlaşmayı imzalamasında belirleyici durumları oluşturmaktaydı.

İngiltere, Türkiye ve Irak hükümetleri arasında Ankara'da 05 Haziran 1926

⁷¹ Ünverdi, a.g.e, s. 94.

⁷² Kaymaz, a.g.e, ss. 435-442.

⁷³ "Brüksel Hattı" sınır çatışmaları yüzünden Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne müracaatı sonucu 1924 Ekimde geçici olarak tespit edilmiş Musul'u Irak'a, Hakkari'yi Türkiye'ye bırakan hat idi."

⁷⁴ Saatçi, **Irak'ta Türk Varlığı**, s. 172, Börklü, a.g.m, s. 5.

⁷⁵ Şimşir, a.g.e, s. 66.

⁷⁶ Kaymaz, a.g.e, s.584.

tarihinde Türk-Irak Sınır ve İyi Komşuluk Antlaşması imzalandı. Toplam 18 maddeden oluşan bu antlaşmaya göre Türkiye, Irak'ta yaşayan Türkmenleri Irak'a bırakmayı kabul etmiş oluyordu. Anlaşmanın birinci maddesini, Türk-Irak sınırını belirleyen Milletler Cemiyeti tarafından çizilmiş Brüksel Hattı oluşturuyordu.⁷⁷ Türkmenleri özel olarak ilgilendiren, anlaşmanın dördüncü maddesi gereğince, Lozan Antlaşması'nın 30-36. maddeleri olup buna göre Irak'ta yaşayanlarının uyruklarının düzenlenmesi hükme başlanmış olup, antlaşmanın başlangıç tarihinden itibaren 12 ay içinde kendi vatandaşlıklarını seçebilme hakkı tanınmıştı. Türkmenlerin önünde iki seçenek vardı. Lozan Antlaşması'nın 30. maddesine göre verilen süre içerisinde ya Irak vatandaşlığına ya da 31. maddesine göre Türk vatandaşlığına geçeceklerdi. Sonuç olarak 31. maddesinden az sayıda Türkmen faydalanmış genel olarak Türkmenler yaşadıkları yerleri bırakmamışlardır.⁷⁸

İmzalanan bu anlaşmada, Irak Türkmenleri ile ilgili hiçbir hukuki garantinin, kültürel ve siyasi yönden yararlanacaklarına dair hiç bir maddenin yer almaması, Türkiye'nin Irak'ta Türkmenlere yönelik yaptırım gücü sağlayacak bir garantörlük maddesinin olmayışı, bu anlaşmanın zaafalarını oluşturmaktaydı. Böylece Türkmenlere yönelik ileride yapılacak katliamlarda Türkiye'nin aktif bir rol oynama yetkisi olmayacaktı.⁷⁹ Oysa, Bulgaristan ve Yunanistan'da yaşayan Türkler hakkında yapılan anlaşmalarda, Türklerin haklarını garanti altına alan pek çok madde yer almıştı. Hasan Köni, yazdığı makalede 1920'li yıllarda Türkiye'nin Irak'taki Türkmenlerle ilgili bir antlaşma yapmamasının nedenini, Irak'ın İngilizlerin tesiri ile Milletler Cemiyeti'ne üye olurken bir bildiri yayınlarak Irak'ta bulunan Türkmenlerin ve diğer azınlıkların haklarını koruyacağını taahhüt etmesine bağlamaktaydı.⁸⁰

III. 1920-1924 Arası Türkmenlerin Mücadeleleri

İzzet Paşa Kerküklü, 25 Ekim 1920 tarihinde Irak'ta kurulan ilk geçici hükümette Milli Eğitim ve Sağlık Bakanlığı'na atanmasıyla Türkmenler söz sahibi olmaya başlarken, İzzettin Paşa, 29 Ocak 1921 tarihinde Irak'ta kurulan ikinci hükümette ise Bayındırlık Bakanı olarak görevini sürdürmüş fakat Nisan 1922'de istifa ettikten sonra

⁷⁷ Şimşir, a.g.e, ss. 67-68.

⁷⁸ F. Demirci, a.g.e, ss.14-15, Umar, a.g.e, ss. 38-40.

⁷⁹ Kadir Mısırlıoğlu, **Musul Meselesi ve Irak Türkleri**, Sebil Yayınevi, İstanbul, 1994, s.160.

⁸⁰ Hasan Köni, "*Uluslararası İnsan Hakları ve Irak Türkleri*", **Irak Türkleri Sempozyumu** (Mahir Nakip ve Ziyad Köprülü(der.), Ankara, 1987, ss. 91-92.

Türkmenlerden hiçbir dönemde bakanlığa atama olmamıştı.⁸¹

Irak Krallığı, Türkiye'nin her an bölgeyi işgal edeceğini hesapladığından sürekli İngiliz desteğinin arkasında olmasını istemişti.⁸² Yeni kurulan Irak Krallığı, Türkmenlere yönelik temel politikasını onların sürekli varlığını inkar, imha ve asimile etmek üzerine, ayrıca 1920 tarihinde İşgal Kuvvetlerine karşı isyan eden iki ana unsuru olan Türkmenlerle beraber Şiileri de sistemin tamamen dışına itmek üzerine kurmuştu.⁸³

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Türkmenler, Anadolu'daki Milli Mücadele'ye paralel olarak, İngiliz işgaline karşı yoğun bir mücadeleye başlamışlardı. İngilizler bölgedeki aşiret reislerini elde etmek için onlara para vererek yanlarına çekmeye çalışmışlar, Türkmenler ise bu girişimleri boşa çıkarmak için büyük çaba harcamışlar ve etnik, dini, tarihi ve siyasi nedenlerle Türkiye'ye tam destek vermişler, aynı zamanda 1921 tarihinde I. Faysal'ın Irak Kral'ı seçilmesiyle ilgili referandumu da boykot etmişlerdi.⁸⁴ Erbil'in sevilen ve sayılan şahsiyetlerinden olan Küçük Molla Efendi, hocalık yaptığı Ulu Cami'de halkı İngilizlere karşı mücadeleye çağırmış, konuşmaları ile halkı aydınlatmaya çalışmış ve bu mücadelesinde oldukça da etkili olmuştu. Bu durumu gören İngilizler ise, çareyi halkın bir araya geldiği camileri kapatmakta bulmuştu.⁸⁵ İngilizlerin bu faaliyetlerine tepki gecikmemiş ve sayıları azımsanmayacak kadar olan Türkmen memurların bir çoğu görevlerini bırakmış, yine emeklilerden bir kısmı ise İslam dinine aykırı olduğu gerekçesiyle Irak Krallığı'ndan verdiği maaşlarını almaktan imtina etmişlerdi.⁸⁶

İngiliz işgal kuvvetleriyle mücadele etmek için Bağdat'ta da gizli bir Türk cemiyeti kurulmuş, bu cemiyet, 1920 yılında Nuri Efendi'yi Musul'a göndermiş, Nuri Efendi de Türk, Kürt ve Arapların da içinde bulunduğu birçok ileri gelen şahsiyeti İngiliz işgaline karşı bir araya getirmeyi başarmıştı. Musul'da yaşayan Kerküklü Binbaşı Abdülcabbar, cemiyetin "Musul Başkanı" olmuş ve cemiyet kısa zamanda genişlemeye ve fikirlerini yaymaya başlamıştı.⁸⁷ Bununla beraber İngilizlerin, işgal altındaki Irak'ta manda rejimi ilan etmesi, halk arasında büyük huzursuzluklar çıkmasına ve nihayetinde bunu, Haziran 1920'de Rumeys'e'de bir ayaklanmanın takip

⁸¹ E. Hürmüzlü, **Türkmenler ve Irak**, s. 43.

⁸² Mısırlıoğlu, a.g.e, s. 191.

⁸³ Aydın Beyatlı, "*Siyasi Konjonktürde Irak Türkmenleri*", **Kerkük Dergisi**, Sayı 6, ss. 2.

⁸⁴ Nefi Demirci, **Kerkük'ün Siyasi Tarihi**, Detay Ofset, İstanbul, 1986, s. 22.

⁸⁵ Saatçi, **Irak'ta Türk Varlığı**, s. 183.

⁸⁶ Samancı, a.g.e, s. 49.

⁸⁷ Saatçi, **Irak'ta Türk Varlığı**, ss. 184-185.

etmesine ve bu ayaklanmanın 4 Temmuz'da Irak'ın birçok bölgesine sıçramasına sebep olmuştu. Birçok farklı aşiretin de bu ayaklanmaya katılmasıyla, Bağdat'ın kuzeyinde ve batısında birçok olaylar meydana gelmiş, daha sonra ayaklanma Hanekin, Kızılabat'a da sıçramıştı. Telafer'de Türkmenlerin *Kaçakaç Yılı* olarak geçen 1920 ayaklanmasında, Türkmenler Arap aşiretlerini de yanlarına almayı başararak, İngiliz kışlasına yapılan baskınla İngilizlerle mücadeleye girişmişler ancak, İngilizlerin büyük birlikler hazırladıklarını öğrenince Telafer'i boşaltmak zorunda kalmışlardı. İngilizler, Hindistan'dan getirilen takviye birlikleriyle, ayaklanmayı güçlükle bastırmışlar, ayaklanmanın bastırılmasından sonra Wilson, tutuklamalara ve toplu idamlara başlamış, birçok Türkmen aydın ve ileri gelen şahıs sürgüne gönderilmişti.⁸⁸

Sonuç olarak Irak'ın kuruluşu ile birlikte Türkmenler, kendilerini sosyal, ekonomik ve siyasi sahaların tamamında, geçmiş dönemlerden farklı bir ortamda bulmuşlardı. Zor şartlar altında ellerindeki sınırlı imkanlarla yeni yönetimi kesin şekilde reddetmeleri ve yönetime sürekli direnmeleri, imkanları dahilinde tam olmamıştır.⁸⁹ Türkmenlerin, Irak'taki bu yeni durumla uyuşmaları; ruhi, fikri, tarihi sebeplerle bu dönemde pek kolay olmamış, sonuçta, çareyi, kendilerini siyasi bir yalnızlığa girme ve kendi içlerine kapanmakta bulmuşlardı. Bu durum onların siyasi rolünün zayıflatılmasına ve sonuç olarak da Irak'ın siyasi denklemlerinden düşürülmelerine yol açmıştır.⁹⁰

⁸⁸ Saatçi, *Irak Türkmenleri*, ss. 170-172.

⁸⁹ Cemal Şan, "*Irak Türklerinden Söz Ediyorum*", *Tarihi Kültürel ve Siyasi Konular Sempozyumu*, Gazi Üniversitesi Yayını, Ankara, ss. 23-24.

⁹⁰ Samancı, a.g.e, ss. 61-62.

İkinci Bölüm

1924 KERKÜK KATLIAMI

I. 1924 Kerkük'te Türkmenlere Yapılan Katliam

İngiltere, çeşitli sebeplerden dolayı bir tarafta çoğunluğu paralılardan oluşan Süryani askerlerini⁹¹ kullanarak, diğer taraftan da Irak'ta yaşayan Araplar, Türkler ve Kürtler arasındaki kötü ilişkileri kendi çıkarlarını sağlamanın gereklerine göre siyasi ve askeri bir baskı aracı olarak kullanmıştı.

İngiltere, Bağdat'a yakın El-Habbaniye Kışlası'ndaki Süryani askerlerini, zaman zaman Irak'ın değişik bölgelerinde çalkantılar ve huzursuzluklar çıkarmak ve Musul vilayeti hakkında yürütülen görüşmelerde Türkiye'ye karşı koz olarak Milletler Cemiyeti Genel Kurulu'nda Süryanileri koruma meselesini öne sürerek, dini propaganda aracı olarak kullanmışlardı. Sonuç olarak İngiltere, maksatlarını gerçekleştirmek için ülkede çalkantı ve huzursuzluklar çıkarmaya dayalı bir siyaset uygulamışlar ve buna paralel olarak Süryanileri de, bu siyasetlerini yürütmek üzere bir vasıta olarak kullanmaktan çekinmemişlerdi.⁹²

⁹¹ “Levy Ordusu, İngilizler tarafından Süryanilerden oluşturulmuş paralı askerler idi. Özellikle 1920 isyanında kullanıldılar.”

⁹² Samancı, a.g.e, ss. 64-65.

Birinci Dünya Savaşı'nda İngilizlerin Irak'ı işgalinden sonra Türkmenlerin maruz kaldığı büyük boyutlardaki ilk katliam 04 Mayıs 1924 tarihinde İngiliz kuvvetlerine bağlı Süryani "Levy Ordusu" tarafından Kerkük'te yaşanmıştı.⁹³ Bu katliam, aslında kendi ulusal değerlerini savunan Türkmenlere karşı Irak'taki İngiliz yönetiminin ve silahlı güçlerinin açık bir mesajıydı. Süryani askerlerinin 15 Ağustos 1923'te Musul'un al-Ateme çarşısında işledikleri cinayetlerden sonra, bu askerlerin hükümet tarafından cezalandırılmadan Kerkük'e gönderilmeleri hükümetin, Süryani askerlerinin yapacakları katliama gözlerini kapayacakları anlamına gelmekteydi.⁹⁴

Kerkük'te ve diğer Türkmen bölgelerindeki ulusal bilinçlenmenin gelişmesine karşılık İngiliz kuvvetleri, Türkmenlerin seslerini kesebilecek nitelikte etkili bir katliam planlamışlardı. 04 Mayıs 1924 sabahı Kerkük'ün Eskiyaka'sındaki El-Kuriye denilen çarşısında bulunan ve sahibi Türkmen olan Grand Market'te, Süryani askerlerinin desteğiyle İngilizlerin planladığı katliamı başlatmışlardı.⁹⁵ Olayın gidişatı şu şekildeydi: Halka çoğu zaman sataşan ve her fırsatta kavga çıkaran Süryani askerlerinden bir grup, marketten şeker ve kahve aldığı sırada dükkan sahibiyle Süryani askerleri arasında tartışma başlar. Kısa zamanda bu tartışma kavgaya dönüşerek bir askerın yaralanmasına yol açar. Kaçmaya başlayan diğer askerler, kışlarına dönerek yanlarına diğer silahlı Süryani askerlerini ve kendi silahlarını alarak şehir merkezine gelirler. Şehir merkezinde halkın bayram hazırlıkları yaptığı sırada silahlı Süryani askerleri, Kerkük'e girişleri sırasında iki polisın kendilerini durdurarak ateş açmalarını ve şehirde karışıklık çıkarmalarını engellemek üzere karşılına çıkmalarından sonra bu iki polisi öldürüp, Taş Köprü'ye geçer ve sivil halkın üzerine saldırarak rasgele ateş açmaya başlarlar.⁹⁶

Bunun üzerine Kerkük Emniyet Müdürü, İngiliz bir subayın verdiği emre dayanarak polislerin kışlarından çıkmalarını yasaklar. Böylelikle, Kerkük halkı kendi kendini savunmak zorunda bırakılır.⁹⁷ O günün gecesı Kerkük Kalesi'ndeki Hıristiyan evlerinde barınan Süryani askerleri, ertesi gün Kerkük Kalesi'ndeki Hıristiyanların oturduğu yerlerden kentin merkezindeki bölgelere ateş açmışlar ve birçok masum vatandaşın ölümüne sebep olmuşlardı.⁹⁸ İzzettin Kerkük, olaylarda hayatını

⁹³ İzzettin Kerkük, "Güneş Balçıkla Sıvanmaz", **Kardaşlık Dergisi**, Sayı:23, s. 12.

⁹⁴ Saatçi, **Irak'ta Türk Varlığı**, s.192.

⁹⁵ Arshad al-Hirmizi, **The Turkmen Reality in Iraq**, Kirkuk Foundation Publications, İstanbul, 2005, ss. 79-80.

⁹⁶ Mufak Salman Kerküklü, **Brief History of Iraqi Turkmen**, Dublin, 2004, s. 111.

⁹⁷ Ziyat Köprülü, "Türkmenlerin Maruz Kaldığı İlk Katliam I.", **Kerkük Dergisi**, Sayı 26, ss. 20-21.

⁹⁸ Samancı, a.g.e, s. 67.

kaybedenlerin sayısının, yaklaşık 200 civarında olduğunu,⁹⁹ Mim Kemal Öke ise 50 Müslüman'ın öldürüldüğünü yazar.¹⁰⁰ Edmonds ise kitabında Süryanilerin askerlerinin otomatik silahlar kullanarak Kerkük halkından 50 kişiyi öldürdükleri ve bir çok insanı da yaralandıklarından bahseder.¹⁰¹ Cercis Fetullah ise, ölü sayısının 56, yaralı sayısının ise 110 olduğunu, bu yaralılardan 10- 20'sinin ise Süryanilerden olduğunu bildirir.¹⁰²

Bu olayın ertesi günü Kerkük çevresindeki Türkmen aşiretler beraberinde diğer bölgelerde yaşayan Türkmenler, silahları ile birlikte, Kerkük'e gelerek Süryani askerlerinin üstüne yürümek istemişlerdi.¹⁰³ Ancak Türkmenlerin bu girişimi, ilk olarak Türkmen aşiretlerin şehre ilerlediği sırada Irak'taki İngiliz Yüksek Komiseri H. Dobs'ın emri ile harekete geçen İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetleri'ne bağlı uçakların, Türkmen aşiretlerini yol boyunca bombalayarak,¹⁰⁴ ikinci olarak da Irak Polis Kuvvetleri sokağa çıkma yasağı ilan ederek Türkmenlerin Kerkük'e girmelerini engellemişlerdi.¹⁰⁵

İngiliz gizli istihbarat raporlarına göre yaşanan olaylarla ilgili olarak Kerkük'te Gizli İstihbarat Bölümü'nde çalışan bir İngiliz subayının karargahına gönderdiği raporlarında; görgü tanıklarının her iki tarafında birbirilerine kışkırtıcı davrandıklarını, Ramazan ayı olmasından dolayı, oruçlu olmanın kişide yorgunluk ve strese sebep olduğu, buna binaen dükkan sahibinin sinirlendiği ve Süryani askerlerinin inanç ve dinine küfür ettiğini, bu aşağılamayı anlayan Süryani askerlerinin ise karşılık olarak İslam'a saygısızlık yaparak dükkan sahibine sert hareketlerde bulunduğunu yazar. İngiliz subayı gönderdiği raporlarda, Türkmenlerden "Kerküklüler" diye bahsederek onların varlığını hiçe saymış, ayrıca Süryani askerlerinin masum olduğunu kanıtlamak istercesine, Süryanilerin aksine, Türkmenlerin suçlu olduğunu savunmuştu. İngiliz subayı, ilk olaylarda Kerkük'te dükkan sahibiyle tartıştıktan sonra birliklerine geri dönen Süryani askerlerinden bahsederek, bu askerlerin İncil üstüne yemin ederek dükkan sahibinin kendilerine saldırdığını ve bilerek dinlerine küfür edip kendilerini kızdırmak istediğini, bunun sonucunda da Süryani askerlerinin kendilerine İngiliz subayları tarafından verilen disiplini unutturan bir kızgınlık içerisinde markete

⁹⁹ İzzettin Kerkük, "Scenarios of Kerkuk; The Sun Shall Not Be Veiled By A Sieve", **Qardashliq**, Issue 15, s. 49.

¹⁰⁰ Mim Kemal Öke, **Musul Meselesi Kronolojisi:1918-1926**, Türk Dünyası Araştırma Kitabı Vakfı, İstanbul, 1987, s.140.

¹⁰¹ James J. Edmonds, **Kurds, Turks and Arabs**, Oxford University, London, 1950, s. 389.

¹⁰² Samancı, a.g.e, s. 63.

¹⁰³ Saatçi, **Irak'ta Türk Varlığı**, s. 192.

¹⁰⁴ Kerkük, **Scenarios of Kerkuk**, s. 49.

¹⁰⁵ al-Hirmizi, a.g.e, s. 80.

saldırdıklarını bildirmişti. Raporun devamında da, bir gün sonra Kerkük'te yaşanan dükkanların yağmalanması ve hırsızlık olaylarında da Süryani askerlerinin hadiselere dahil edilmek istendiğini fakat, bunların bilakis Türkmenler tarafından yapıldığını bildirmişti. Raporda sonuç olarak, Türkmenlerin bu olayları politik bir sebep sayarak hükümeti rahatsız etmeye başladığını, Süryani askerlerinin altı aydır Kerkük'te olduklarını ve bu süre içinde buna benzer hiçbir olayın yaşanmadığını ve olaylarda Süryani askerlerinin hiçbir suçunun olmadığını bildirilmişti.¹⁰⁶

Irak hükümetinin yaşananların ardından bu olayların tekrarlanmaması için aldığı ciddi tedbirlerden sonra, İngiliz subayının göndermiş olduğu bu raporların bir çoğunun yanlış olduğu ortaya çıkmıştır. 24 Mart 1924 tarihinde Süryani askerlerinin komutanı Albay Dofreen Bağdat'taki Hava Kuvvetleri Komutanlık Karargâhı'na gönderdiği raporda, Kerkük'teki gizli servis subayının raporunda bahsettiği Süryanilerin hırsızlık ve yağma içerisine sokulmak istendiğinin yanlış olduğunu ve iki Süryani askerinin hırsızlık yaptığı sırada Garnizon Komutanı tarafından yakalandığını bildirmişti. Benzer bir raporda bir İngiliz subayı olan G.A. Anson tarafından yazılmış ve 05 Mayıs'ta öğleden sonra havaalanından dönerken iki Süryani askerinin, üstünde dikiş makinesi olan eşeği yönlendirirken gördüğünü bildirmişti.

Türkmenlere yönelik yapılan bu kanlı hadiselerden sonra, Türkmenleri suçlama teşebbüslerinin doğru olmadığını bildiren itiraflar yavaş yavaş gelmeye başlamıştı. Bunun üzerine Irak Hükümeti, harekete geçerek, gerçekleri araştırmak için bir araştırma komisyonu kurmuştu. Komisyon raporunda, yağmalanan 102 dükkandan sadece 11'inin gayrimüslimlere ait olduğu, eşyaları yanan 84 kişinin sadece ikisinin gayrimüslim olduğu ve soyulan 13 yöre sakininin hepsinin Türkmen olduğu bildirilmişti. 20 Mayıs 1924 tarihinde Yüzbaşı Miller imzalı 340 sayılı raporda, Süryanileri tanıyabilecek şahitlerin, Süryani askerlerinin bazılarının polis elbisesi giyerek evlere zorla girdiği, ev halkını öldürüp değerli eşyaları alarak gittiği ifadeleri yazılıydı.¹⁰⁷ Gerçekten de Süryani askerlerinin, Kerkük hadiselerinde uyguladıkları metotlar vahşicediydi ve bu olaylar İngilizleri oldukça sevindirmişti. Ayrıca bu olaylarla Süryani askerleri yerleşik halka terör estirmeyi becerebildiklerini ve gerekli olduklarında da İngilizler tarafından kullanılacaklarını ispatlamışlardı.¹⁰⁸

¹⁰⁶ al-Hirmizi, a.g.e, s. 81.

¹⁰⁷ al-Hirmizi, a.g.e, ss. 82-85.

¹⁰⁸ Köprülü, **Türkmenlerin Maruz Kaldığı İlk Katliam I**, s. 21.

Olaylardan sonra Kerkük'teki Türkmenlerin tepkisi, İngiliz Siyasi Hakimi H.Dobs'un 05 Mayıs 1924 tarihinde Türkçe bildiri yayınlanmasına neden olmuş, bu bildiri de Süryani ordusunun derhal Süleymaniye-Çemcemal bölgesine nakledildikleri ve olaydan zarar görenlere tazminat ödenmesi hususu yer almıştı.¹⁰⁹ 11 Mayıs 1924 tarihinde Irak Hükümeti tarafından yayınlanan bildiri de ise, 04 Mayıs'ta yaşanan çatışmada birçok ölümün olmasının üzüntüyle karşılandığı, bu kızgınlığın arkasında yatan sebebin ise alınan malların fiyatı hakkında dükkan sahibi ile Süryani askerleri arasındaki anlaşmazlık olduğu, Süryani askerlerinin kamplarına döndükten sonra dükkanda karşılaştıkları aşağılanmayı arkadaşlarına bildirirken askerlerin başındaki İngiliz subayının bu konuşmaları duyunca askerleri sorgulayarak tüm silahları ellerinden aldığını ve dükkan sahibinin cezalandırılacağını bildirildiği, daha sonra Süryani askerlerinin Kerkük'te bir dükkanın yanından geçerken dükkandakilere aşağılayıcı laflar söyleyerek içeridekilere saldırdığı ve birçok insanın ölümüne sebep olduğu, daha sonra askerlerin başlarındaki komutanlarının, Süryaniler üzerinde tekrar hâkimiyet kurmasının ardından onları Çemcemal'e gönderdiği ve İngilizler tarafından yapılan kapsamlı bir araştırma sonucunda suçluların cezalandırılacağı ve zarar görenlere tazminat verileceği bildirilmişti.¹¹⁰

Irak Hükümeti'nin açıklamalarından ortaya çıkan şu idi: Hükümet, Süryanileri açıkça kınamaktan ve işledikleri cinayetlerden dolayı üzüntülerini belirtmekten çekinmiş, ayrıca, Türkmenlerin canlarını koruyacak ve paralı Süryani askerlerinin elinden silahları alıp tekrar şehre inmelerini engelleyecek tedbirler almayan İngiliz subaylarının sorgulanmasını istememişti. Ordu silahların mesai saatleri dışında silah depolarında bulunulması ve anahtarlarının muhafız subayında olacağı ve ondan izinsiz deponun kesinlikle açılmayacağı ile ilgili kesin emir olmasına rağmen, Süryani askerlerinin silahları depolardan kolaylıkla alması, yaşanan gelişmelerin planlı olduğunu gözler önüne seriyordu.¹¹¹

İngiliz Yüksek Mutemedi, şehrin yeni valisi Abdülmecid Yakubi'nin kardeşi Abdullah Safi'ye, zarar görenlere harcanmak üzere 300.000 rupi gönderilmiş ancak

¹⁰⁹ Şemsettin Küzeci, **Kerkük Soykırımları**, Teknoed Yayınları, Ankara, 2004, s. 39.

¹¹⁰ Köprülü, **Türkmenlerin Maruz Kaldığı İlk Katliam I**, s. 21.

¹¹¹ Samancı, a.g.e, s. 68.

gönderilen bu paraların yarısı vali ve belediye başkanı tarafından kullanılmış geri kalan kısmı zarar görenlere dağıtılmıştı.¹¹²

04 Mayıs 1924 tarihinde katliama maruz kalan Türkmenler, kızgın bir şekilde Kerkük Valiliği'ne doğru yürümüşlerdi. Zamanın Kerkük Valisi, kalabalık Türkmen topluluğun karşısına çıkarak bu olayı şiddetle kınadığını, konuyu araştırmak için bir komisyon kurduğunu ve maddi manevi zarara uğrayanlara veya varislerine tazminat ödeneceğini bildirmişti. Daha sonra bu komisyon olay yerinde araştırma yaparak, aşağıda adı geçen Türkmenlere tazminat ödeneceğini resmi bir bildiriyle açıklamış ve İngiliz Manda Hükümeti tarafından, Kerkük'te Türkçe olarak yayınlanan 04 Şubat 1925 tarihli Necme gazetesinde yer verilmişti. Adı geçen Türkmenler, 1- Hacı Mahmut Sisçi'nin oğlu Şeyh Mustafa, 2- Seyit Emin'in eşi Amine Abdurrahman Beg (Ağalık Mahallesi), 3- Davut oğlu Emekli Abdülkadir Efendi (Hamam Mahallesi), 4- Hızır oğlu Hurşit Efendi (Ağalık Mahallesi), 5- Mehmet kızı Ayşe, (Hamam Mahallesi), 6- Abdülaziz Efendi'nin eşi Fehime Mehmet Zengene , (Ağalık Mahallesi), 7- Abdullah Abdülkerim Ağazade (Ağalık Mahallesi), 8- Salih Kerem oğlu Şakir Terzi (Ağalık Mahallesi), 9- Salih Kerem oğlu Seyit Bekir (Ağalık Mahallesi) 10- Ömer Beğ'in ailesi (Hamam Mahallesi), 11- Mehmet Hikmet Efendi (İlm-i Mektebi Öğretmeni), 12- Mehmet kızı Zübeyde (Ağalık Mahallesi), 13- Molla Ahmet kızı Asime(Ağalık Mahallesi)'ydi.¹¹³ Konuyla ilgili olarak başka bir kitapta da 1924 Şubat ayında Kerkük'te hükümet yetkililerin Nemce gazetesinde bildirdiklerine göre bu olaydan zarar gören 199 kişinin tamamının da Türkmen olduğunu yazar.¹¹⁴ Samancı, yaşanan bu katliamdan sonra öldürülen ve yaralanan Türkmenler hakkında herhangi bir kayıt bulunmadığını bildirmiş, kendi bilgisinin de sadece büyüklerinden duyduklarından ibaret olduğunu, bu isimlerin ise şehit Saki Ali, İbrahim Tütüncü ve kardeşi Abbas Ağa ile kendisine ismi bildirilmeyen kasap olduğunu, yaralılardan öğrenebildiğinin ise Muhammed Topal olduğunu bildirmişti.¹¹⁵

II. Katliamdan Sonra Yaşanan Gelişmeler

¹¹² Samancı, a.g.e, s. 68

¹¹³ Aziz Kadir Samanchi, **Tarih Al Siyasi Le Turkmen Aliraq**, Dar AlSaqi Yayınevi, Beyrut, 1999, s. 116-117, Fathulalah Jerjis, **Iraq Vi Ahid Kasim**, Bağdat, 1996, s. 743.

¹¹⁴ Arshad al-Hirmizi, **The Turkmen Reality in Iraq**, Kirkuk Foundation Publications, İstanbul, 2005, ss. 57-65.

¹¹⁵ Samancı, a.g.e, s. 68.

Katliamdan sonra kurulan özel mahkeme, tutuklananlardan sadece sekiz Süryani'yi müebbet ve bir Süryani'yi de beş yıl hapis cezası ile cezalandırmıştı. Katliama katılıp da tutuklanan ve ardından serbest bırakılanların sayısı ise dokuz Süryani'den daha fazla idi. Irak'ta bulunan İngiliz Yüksek Komiseri halkı sakinleştirmek için suçluların cezalandırılacaklarına dair vaatlerde bulunmasına rağmen bunları yerine getirmemiş tam tersine olaylardan iki yıl sonra suçluların affi için Irak Hükümeti'ne baskı yapmış ve bu olaylardan dolayı hüküm giyenlerin bağışlanmalarını istemişti. Bunun üzerine Bakanlar Kurulu 29 Haziran 1926 tarihindeki oturumunda, hüküm giyen Süryanileri affetmiş ancak bunları İmadiye Kasabası'nda bulunan May Köyü'nde mecburi ikamete tabi tutmuştu. Bu arada H.Dobs, Kerkük Valisi Fettah Paşa'yı görevden almış, yerine Kerkük Belediye Başkanı Abdülmecit Yakubi'yi vali olarak atamıştı. Yakubi, H. Dobs'a şehirde hakim olan gerginliği gidereceğine söz verdikten sonra ilk olarak memleketin ileri gelen Türkmenlerinden Hüseyin Nefçi, Süleyman Beg Derviş ve Hasan Efendi tutuklanmıştı.¹¹⁶ Valiye göre Kerkük'teki gerginliğin sebebi Türkmenlerdi yani Kerkük'te çark yine Türkmenlerin aleyhine dönmeye başlamıştı.

Şunu da belirtmek gerekir ki; Kerkük Yerel Yetkilileri, katliamdan ötürü gecikme ve ihmallerinden dolayı sorgulanmaları gerekirken sorgulamamışlardı. Şöyle ki, İngiliz Yüksek Delegatesi, Müslümanların intikam alacaklarını düşündüklerinden Hıristiyanların canlarını korumak için İngiliz piyadeleri gönderdiğinde, yerel yetkililer, Süryanilerin Hıristiyanların evlerinde barındıklarını ve bu evlerden çıkıp silahsız halka saldırıp öldürdüklerini bizzat görmeleri karşısında bu kişileri sorgulamak yerine yukarıda bahsi geçen Türkmen ileri gelenlerini tutuklamışlardı.¹¹⁷

Katliamla ilgili Soruşturma Mahkemesi, gerçek olmaktan çok görüntüde kalmıştı. Mahkeme heyetinin başkanlığına İngiliz Mr. Brigarde getirilmiş ve üyeleri ise Süryani, İngiliz, Türkmen ve Arap asıllı kişilerden oluşuyordu.¹¹⁸ Edmonds konuyla ilgili olarak Irak Hükümeti ve kamuoyunun, İngiliz yetkililerin suçları gizlediğine inanır olduğu izlenimine kapıldığını yazar. Ölüm olayları ile ilgili sorumluları göreve çağırmakta gecikmesi ve bununla beraber Irak Hükümeti'nin ve halkının üzerinde saptanmış bir düşünce olarak Süryanilerin arkasında İngilizlerin desteğinin olduğu düşüncesi,

¹¹⁶ Köprülü, a.g.m, s. 21.

¹¹⁷ Samancı, a.g.e, s. 68.

¹¹⁸ Nuri Abdülhamit el-Ani, **Tarih-i El-Kabail Fi-Ahid El Cumhuriyye C. I**, Meyrul Hikme Matbaası, Bağdat 2001, s. 209.

katliamdan sonra normal olarak iyileştirmelerin Türkmenlere yönelik olacağını fakat bunun hiç böyle olmadığını ve iyileştirmenin sürekli Süryanilere yönelik olduğunu bildirmişti.¹¹⁹

Türkmenlerin haklarının gözetilmesi ile ilgili herhangi bir çaba harcanmamış, tam aksine İngiliz Yüksek Komiseri 31 Mayıs 1924'te yaptığı açıklamada İngiliz Hükümeti'nin uzun süreden beri ve büyük bir özenle Birinci Dünya Savaşı'nda müttefiklere verdikleri hizmetleri ve gelecekte Irak ile olacak ilişkileri göz önünde bulundurarak Süryani halkının sorunlarına eğilmeye karar verildiğini açıklamış ve bundan sonra sanki Türkmenlere nispet yaparcasına Süryanilerin yaşam standardının yükseltilmesi için yoğun bir İngiliz çabası başlamıştı. İngiliz Hükümeti, Kuzey Irak'ın bazı bölgelerini insanlara yerleşim bölgesi olarak açmış ve Süryanilere gerekli tüm zirai alet, buğday, hayvan ve para vermişti. İngiltere bunlara ilave olarak Süryanilerin iskân konusunu kolaylaştıracak tedbirlerin alınmasını, vergi ve harçlardan muaf tutulmalarını Irak Hükümeti'nden istemişti. Bu istek Irak Hükümeti tarafından derhal karşılanmış ve Bakanlar Kurulu 08 Mart 1927 tarihinde aldığı kararla Süryanilerin belirlenen yerlerde yerleşime geçmelerini ve vergiden muaf tutulacağını bildirmişti.¹²⁰ Abdurrezzak El-Huseni "Irak Bakanlıklarının Tarihi" adlı eserinde bu meseleyi, Süryanilerden bazı grupların Irak aleyhine yaptıkları kötülöklere rağmen, Irak Hükümeti'nin Süryanilere çok cömert davrandığı şeklinde yorumlamıştı.¹²¹

Arkalarına İngiltere'yi alan Süryaniler, daha sonra ölkede huzursuzluklar çıkarmaya devam etmişler ve hükümetten kabul edilemeyecek isteklerde bulunmuşlardı. Temmuz 1933'te Irak ordusu ile Süryaniler arasında şiddeti çarpışmalar meydana gelmiş ve Süryaniler bu çarpışmada Irak'lı askerlere çok kötü muamelede bulunmuşlardı. Bu olaylarda, Süryaniler arkasında her zamanki gibi yine İngilizler vardı. Bu çarpışmaların sonucunda Irak, güvenliği bozan Süryanilerin Irak nüfus cüzdanlarını iptal etmişti.¹²² İngilizlerin, Süryanilere yönelik manevi desteği ve aynı zamanda Irak Petrol Şirketi tesislerinde onlara dayanması, Irak petrolünün 1971'de millileşmesine kadar sürmüş, ancak bu tarihten sonra onlara ihtiyacı kalmamış ve Süryanileri kendi kaderiyle baş başa

¹¹⁹ Edmonds, a.g.e, s. 389.

¹²⁰ Ziyat Köprölü, "Türkmenlerin Maruz Kaldığı İlk Katliam II", **Kerkük Dergisi**, Sayı 28, s. 23.

¹²¹ Abdurrezzak al-Huseni, **Tarih-i El-Vuzarat El-Irakiye**, Bağdat, 1988, s. 210.

¹²² Köprölü, **Türkmenlerin Maruz Kaldığı İlk Katliam II**, s. 23.

bırakmıştı. Sonuçta Süryanilerin çoğu Amerika'ya ve diğer Avrupa ülkelerine göç etmek zorunda kalmışlardı.¹²³

III. 1924 Katliamının Türkmen Toplumu Üzerindeki Etkileri

Irak Krallığı'nın kuruluşu başlangıcında Türkmenler kendilerini yeni bir durumla karşı karşıya buldular. Bu durum sosyal, ekonomik ve siyasi alanlardakinden daha başka bir özellik taşıyordu. Bu defa Türkmenler gelecekları konusunda endişe duymaya başlamışlardı. Ellerindeki sınırlı imkanlarla ve kendi güçlerine dayanarak yeni yönetimi kesin bir şekilde reddetme ve yönetime sürekli direnme, artık güçleri dahilinde değildi. Türkmenler bir taraftan bu sıkıntıyı yaşarken diğer taraftan da yeni bir yönetime karşı tarafgirlik göstermeleri fikri, duygusal ve tarihi bakımdan pek kolay olmamıştı. Tüm bunları göz önünde bulunduran Türkmenlerin, uyguladıkları politika kraliyet dönemi boyunca, çoğunlukla “kendi içine kapanma” şeklinde oluşmuştu. Bu ise onların ülkedeki siyasi rollerinde zayıflamaya ve dolaylı olarak da Irak'ta yaşanacak siyasi olayların belirlenmesinde etkisiz duruma düşmelerine sebep olmuştu. Yaşanan bu katliam, Türkmenlerin siyasi ve sosyal yalnızlık içine girmeleri yanında gerçeklerden uzak kalmalarına da sebep olmuştur.¹²⁴ Erşad Hürmüzlü, yaşanan katliam ile ilgili olarak bu katliamla aslında Türkmenler arasında yükselen milli duyguların planlı bir senaryo dahilinde ortadan kaldırılmasının amaçlandığını değerlendirmişti.¹²⁵

IV. 1924 Katliamının Türk Kamuoyundaki Yansımaları

İletişim araçlarının bu bölgede çok gelişmemiş olmasına rağmen Kerkük'teki katliamın üzerinden çok fazla bir zaman geçmeden haberler Türkiye'ye ulaşmış, Türk kamuoyu ise Kerkük'te yaşananları basından öğrenme şansı bulmuştur. Basında yayınlanan haberler aslında Kerkük'te yaşanan katliam tüm boyutlarıyla ele alınmasa da en azından suçluların kim olduğu ve amaçlarının neler olduğu hakkında kamuoyunun haberdar olmasını sağlamıştı. Örneğin 26 Mayıs tarihli İkdam Gazetesi'nde, 15 Mayıs 1924 tarihli Vakıf Gazetesi'nde, 14 Mayıs, 26 Mayıs ve 14 Ağustos 1924 tarihli

¹²³ Samancı, a.g.e, s. 66.

¹²⁴ Samancı, a.g.e, s. 61.

¹²⁵ al-Hirmizi, *Turkmens Homeland*, ss. 87-89.

Tevhid-i Efkâr Gazetesi'nde, yaşananları genel olarak ifade ederken, bu olayları çoğunlukla İngilizlerin planladığını ve ardından basit bir olay süsü vererek geçiştirdikleri belirtilmişti. Ancak 15 Mayıs tarihinde Tevhid-i Efkâr Gazetesi'nde Keskinaya adlı bir yazar, yaşananları geniş boyutları ile ele almış ve kamuoyunu aydınlatmıştı. Keskinaya, Süryani askerlerine ilave olarak bir de Ermeni askerlerini ekleyerek Kerkük Kalesi'ne giden yollara 20'şer asker diktiklerini ki böylece Kerkük'ün bütün sokaklarına hakim olduklarını ve bir kısım askerinde kaledeki evlere hücum ettiklerini bildirmişti. Ardından Kerkük'teki bu katliamın gerçek nedenini açıklamadan önce, Irak'ın siyasi durumunu tetkik ederken İngilizlerin, Irak'a hakim olduktan sonra halis Türk oldukları itiraflarıyla sabit olan Kerkük halkı hakkında nasıl bir politika uygulayacaklarını bulamadığını; önce Kerkük'ün Irak'a ve Kürdistan'a adem-i merkezi yapı içinde ufak bir "Türk Hükümeti" şeklinde bağlanmasını teklif ettiklerini, Türkmenlerin bunu kabul etmemeleri üzerine özerk idare ve otonomi gibi süslü vaatlerde bulduklarını, bu da kabul edilmeyince Musul vilayeti dahilinde İngiliz siyasetini suya düşürmesinde yegane sebep olan Türkmenlere karşı vahşiyane bir tutuma başladıklarını bildirir. Son olarak olayların tamamen daha önceden hazırlanmış planlı bir hareket olduğunu yazarak İngilizler için yapılacak tek bir şey kaldığını, onunda Türkmenlerin yaşadığı bu önemli toprakları biran önce ellerinden alıp, Süryani, Yahudi ve Hıristiyanlara vermek için en kestirme yolun Türkmenlere yönelik bir katliam düzenlemek olduğunu, yaptıklarını da daha sonra tesadüf olarak nitelendirip, yüzeysel bir tahkikatla geçiştirme olduğunu belirterek,¹²⁶ yazısını bitirir. 1924 katliamı ile ilgili olarak Türkiye'de, 7 Ağustos 1925 tarihli Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nde; Haşim Nahit Erbil, Türk kamuoyunu, Kerkük'te yaşananlarla ilgili aydınlatmaya çalışmıştı. Erbil yazısında, Türklük şuurunun hat safhada görüldüğü şehirlerden Kerkük'teki bu katliamın Musul müzakerelerinin devam ettiği bir süreçte, Türkmenlerin Türkiye yanlısı faaliyetlerinin önünü kesmek için uygulandığını yazmıştı. Erbil, Lozan görüşmelerinin Musul ile alakalı bölümünde her iki tarafın da konuyu ikili görüşmelerde halletmek üzere Haliç Konferansı'nda bir araya gelmelerinden hemen önce Süryani Katliamı'nın meydana gelmesinin düşündürücü olduğunu ifade ederek, kendisinin Londra'da olduğu zamanda Percy Cox'un Bağdat'tan Londra'ya gelen Süryani milliyetçilerinden bir şahısla görüştüğünü ve ardından bu Süryani milliyetçisinin bütün

¹²⁶ İzzettin Kerkük, "1924 Kerkük Katliamı Türk Basınına Nasıl Yansımıştı?", **Kerkük Dergisi**, Sayı 3, ss. 7-9.

sözlerinde ve davranışlarındaki esrarengizliğin kendisini uzun süre düşündürdüğünü yazmıştı. Yazarın görüşü, İngiltere'nin, Süryanileri, Türklerden intikam almak için kullandığını belirterek Kerkük'te yaşanan hadiseyi şu şekilde açıklamıştı. Yaklaşık 400 kadar Süryani askeri Kerkük Kışlası'na yerleştirilip İngilizler tarafından askeri eğitim verilir. Bundan sonra Süryani askerleri gruplar halinde Kerkük Çarşısı'na giderek oradaki Türkmenleri hiddetlendirmek için ellerinden ne gelirse yaparlar. Planın bir parçası olarak, tam bayramdan bir gün evvel silahsız bir kaç asker çarşıya gelerek aynı kışkırtıcı hareketlerle halka sataşmaya başlarlar ve halkın oruçlu olup dini hissin yüksek olduğu bir zamanda etrafa hakaretler yağdırırlar. Her şey planlandığı şekliyle devam eder ve hakarete uğrayan Türkmenler karşılık vermeye başlarlar. Bunun ardından Süryani askerleri kışlalarına dönerek komutanlarına haber verirler. O sırada tüm Süryanilerin toplu halde kışlalarda beklemektedirler. Bunun üzerine derhal silahlanarak komutanlarının emrinde çarşıya üzerine gelip halkın üzerine ateş açarlar ve masum Türkmenleri katlederler. Süryaniler çarşayı yağma ettikten sonra zengin Türkmen mağazalarını ateşe verirler. Yangını söndürmeye koşanların üzerine ateş açarak yangının söndürülmesini de böylelikle engellerler. Diğer taraftan başka bir grup Süryani askeri, Türkmen evlerinin kapılarını kırarak içeri girerler ve ailelerin tümünü katlederler. Yazar daha sonra bu planın Percy Cox tarafından yapıldığını, Kerkük'ün Türklük şuurunun hat safhaya ulaştığı bir şehir olduğunu ve Musul meselesinde Türkiye'den yana tavır alacağını bildiğinden Türkmenlere karşı darbe yapmanın gerekli olduğunu ve bunun içinde Londra'da, Süryani milliyetçileriyle bunu kararlaştırdığını yazar. Yazar, bu kanlı olayların planın birinci safhasını oluşturduğunu ikinci safhasının da Haliç Konferansı olduğunu belirtir. Bununla ilgili olarak da Türkmenlere yönelik katliamı yapan Süryanilere ödül olarak "Süryani Yurdu" meydana getireceklerini vaat ettiklerini, Haliç Konferansı'nda da Diyarbakır'a kadar olan yerleri Türkiye'den istemelerinin, açık bir göstergesi olduğunu kaydeder.¹²⁷

¹²⁷ Kerkük, **Irak Türkleri**, ss. 131-135.

Ü ç ü n c ü B ö l ü m

12 TEMMUZ 1946 GAVURBAĞI KATLIAMI

I. 1924-1946 Arası Türkmenlerin Durumu

İngilizler 1920 Ayaklanması'ndan sonra Irak'ta herkesin kabul edebileceği bir iktidar kurulmasının gerekli olduğuna karar vermiş ve aday olarak, Haşimi Ailesi'nden Şerif Hüseyin'i seçmişti. İngilizler, daha önce Osmanlı Devleti'ne isyan etmesi karşılığında Arap aleminin halifesi olacağı vaadiyle Şerif Hüseyin'i kullanmasının ardından ülkesinde isyan çıkararak iktidardan düşürmüş ve sıra çocuklarını kullanmaya gelmişti. Suriye Kralı Faysal'ı, Fransızların ülkeden kovmasının ardından İngilizler fırsatı iyi değerlendirmiş ve 1921'de, Faysal'ı Irak Kralı yapmışlardı. Ardından bu kukla yönetim, 1924 Mart ayında Kurucu Meclisi toplayarak "Irak ile manda yönetimi arasındaki ilişkileri belirleyen" bir anlaşma imzalamıştı.¹²⁸ Kurucu Meclis, 21 Mart 1925'te Irak'ın ilk anayasasını hazırlamış ve Arapça, Türkçe ve Kürtçe olarak yürürlüğe girmişti. Bu anayasanın 16. maddesine göre Türkmenlere kendi dillerinde eğitim yapabilmeleri için okullar açma hakkı verilmiş ayrıca anayasada etnik ve siyasi bakımdan hiçbir ayırım yapılmamıştı.¹²⁹

¹²⁸ Hasan Celayir, **Kuzey Irak, Batılılar Ve Türkiye Üzerine Düşünceler**, Erbil, 1994, s. 10.

¹²⁹ Murat Akbudak, "Irak Türklüğünü Eritme Politikası", **Ötüken**, Sayı 19, s. 13, Habib Hürmüzlü, "Irak'ın Hukuki Yapısında Türkmenlerin Yeri", Irak Dosyası (Ali Ahmetoğlu, Hayrullah Cengiz, Yahya Başkan (der.), TATAV, İstanbul., s.168.

M. Kemal Atatürk, bu dönemde Kerkük'te halkın mücadele ruhunu canlı tutmak isteyen aşiret reisi Seyyid Muhammed Cebbari'ye 01 Ağustos 1925'te mektup yazmış, anılan mektupta memleketin ayrılmaz parçası Musul ahalisinin yakında kurtulacağı inancını ve güvenini belirtmiş, bölge halkının bu husustaki çabalarını desteklemişti.¹³⁰

Atatürk'ün benimsediği dış politika doğrultusunda, komşu ülkelerle üst düzey ilişkiler başlamış, Irak Kralı Faysal 03 Kasım 1927 günü Londra'da Türkiye Büyükelçisi Ahmet Ferit Tek ile görüşme yaparak Türkiye'ye barış mesajları göndermişti. Bundan sonra Faysal, adım adım Atatürk'ün politikasını benimsemeye başlamıştı. Atatürk ikinci kez cumhurbaşkanı seçildiğinde, Irak Kralı'na gönderdiği mektuplar, dostane mesajlar içeriyordu. Bunun üzerine Irak Kralı Ankara'ya daimi elçi atamış, Türkiye ile Irak arasında ilişkiler gelişmiş ve ertesi yıl bir Türk Büyükelçisi de Irak'a atanmıştı. Türkiye-İrak dostluğunun geliştiği bu dönem, Irak Türkmenlerine faydalı olmuş ve onlara bazı haklar tanınmıştı. Yaşanan bu gelişmelerle birlikte Türkmenlerin lehine iki önemli karar söz konusuydu. Bunlardan birincisi 06-07 Temmuz 1931 Kral Faysal'ın Türkiye'yi ziyareti esnasında, Irak'ta 74 numaralı Yerel Diller Kanunu çıkarılmıştı. Iraklıların Türkmence dedikleri Türk dili de bir yerel dil sayılmış, bu kanuna göre, Kerkük ve Erbil başta olmak üzere; Irak'ın bazı Türkmen bölgelerinde yargılamanın Türkçe yapılması kabul edilmiş, Türkmenlerin yoğunlukta oldukları bölgelerdeki ilkokullarda öğretimin tamamen Türkçe olması kararlaştırılmıştı.¹³¹ İkincisi ise 09 Ocak 1932 tarihinde Ankara'da suçluların geri verilmesi, Ticaret ve İkamet (oturma) sözleşmeleri imzalanmıştı. 04 Haziran 1932'de TBMM'de onaylanan ve 06 Temmuz 1933 tarihinde karşılıklı olarak yürürlüğe giren İkamet Sözleşmesinde, Türkmenlerin Türkiye'de oturmaları, meslek sahibi olmaları, mal mülk edinmeleri düzenlenmişti.¹³² Sözleşme yürürlüğe girdikten sonra Türkmenlerin Türkiye ile ilişkileri büyük ölçüde artmış, Türkmen öğrencileri tahsillerine Türkiye'de devam etme ve meslek sahibi olma imkanına kavuşmuşlardı.¹³³

Irak'ta 1927 yılında petrol üretimine başlanması ve bu petrolden daha çok yabancı şirketlerin faydalanması Irak'ta halkın milli duygularının artmasına ve halk arasında

¹³⁰ Gnkur. ATASE SAREM Bşk.lığı, a.g.m, s. 11.

¹³¹ Şimşir, a.g.e, ss. 87-90.

¹³² Yaşar Canatan, **Türk Irak Münasebetleri(1926-1958)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996, ss. 44-45.

¹³³ Şimşir, a.g.e, ss. 87-91.

hükümete karşı gerginliklerin tırmanmasına yol açmıştı.¹³⁴ Kral Faysal'ın İngilizlere karşı olan bu galeyana dindirmek için, İngilizlerle yapılan 30 Haziran 1930 tarihli anlaşmaya son vermek istemesi ile Barzani Aşireti büyük bir ayaklanma başlatmıştı. Bu isyan ile zor durumda kalan Faysal, ayaklanmayı bastırmak için İngilizlerden yardım istemiş, İngilizler ise Faysal'ın bu tutumundan vazgeçmesi karşılığında yardım etmişler ve böylece ayaklanma sona erdirilmişti. Ayaklanmadan sonra Molla Ahmet Barzani'nin Basra'ya sürülmesiyle aşiretin başına Mustafa Barzani geçmişti. Irak hükümeti ile halk arasında gerginlik hat safhaya çıkmış ve bu durum 1933'e kadar devam etmişti.¹³⁵

Türkmenlerin varlığını kabul eden ve Türkmenlere bir takım haklar tanıyan önemli belgeden biri de; 30 Mayıs 1932 tarihinde Irak'ın Milletler Cemiyeti'ne üye olması itibariyle Başbakan Nuri Said Paşa'nın imzası ile dünyaya ilan edilen Irak Krallığı'nın deklarasyonuydu.¹³⁶ Yayınlanan bu deklarasyon, Türkmenlerin ve diğer azınlıkların varlığını kabul ve garanti eden bir nitelik taşımaktaydı. Ayrıca deklarasyonda, deklarasyonun önemine de açıklık getirilmekte, burada yer alan hükümler Irak'ın temel kanunları olarak kabul edilmekte, hiçbir kanun, tüzük, yönetmelik ve düzenlemenin bu hükümlerle çelişmeyeceği belirtilmekteydi. Anılan deklarasyona göre; Irak yönetimleri tarafından ülkede yaşayan bütün halkların hayat ve özgürlükleri; dil, din ve soy ayrımı yapılmadan garanti altına alınmış oluyordu. Vatandaşlar, hiçbir sınırlama olmadan kamu görevi yapabilecekler, mesleki faaliyetlerde bulunabileceklerdi. Ayrıca, deklarasyonda, azınlıkların temsil edildiği bir seçim sistemi garanti ediliyor, azınlıklara mahkemelerde kendi dilleri ile ifade verme ve kendi dillerinde eğitim veren okullar açma hakkı tanınmıştı. Sonuç olarak uluslararası deklarasyon bu haliyle, Irak Türkmenlerinin siyasi, kültürel ve sosyal haklarını sağlama alan bir belge niteliği taşıyordu.¹³⁷

Türkmenlere tanınan kültürel haklar, kanunlarla güvence altına alınmış olmasına rağmen, Türkçe öğretimi tam olarak uygulanmamış ve Türkiye'nin Latin harflerini kabul ettikten sonra yeni hiçbir ders kitabının Irak'a sokulmasına müsaade edilmemiş,¹³⁸ bunun yanında Irak hükümeti tarafından 1930-1931 ders yılından itibaren Kerkük şehir merkezi dışındaki ilkokullarda Türkçe öğretimi yasaklanmış, şehir merkezinde bulunan

¹³⁴ Ünverdi, a.g.e, s. 113.

¹³⁵ Mesud Barzani, **Barzani ve Kürt Ulusal Özgürlük Hareketi**, Doz Yayınları, İstanbul, 2003, ss. 47-51, Celayir, a.g.e, s. 11.

¹³⁶ Beyatlı, a.g.m, ss. 8-12.

¹³⁷ Saatçi, **Irakta Türk Varlığı**, s. 197.

¹³⁸ Kerküklü, a.g.e, ss. 111-112.

okullarda ise Türkçe eğitimi yabancı dil gibi haftada bir saate indirilerek kısıtlanmıştı. 1937 yılında Bağdat yönetimi bu uygulamayı da tamamen kaldırmış ve bunun yanında Türkmen asıllı memurların Türkmen bölgeleri dışında çalıştırılmaları sağlanarak, Kerkük ve çevresinde Arap ve Kürt kökenli memur, asker, polis ve jandarmaların kullanılması ısrarla uygulama alanına sokulmuştu.¹³⁹

Kral Faysal'ın ölümünden sonra yerine geçen Gazi ile Başbakan Nuri Sait yönetimindeki Irak Devleti bu dönemde Türkmenlere karşı kademeli olarak asimilasyon politikası uygulamış ve genel olarak bölgenin Araplaştırılması ve buradaki milli yapının değiştirilmesini hedefleyen adımlar atmıştı.¹⁴⁰ Hükümet bu esaslar dahilinde, Kerkük'ün güney batısında bulunan el-Hüvayca Ovası'na Arap aşiretleri yerleştirmek için el Huvayca sulama projesini hayata geçirmiş, bu proje kapsamındaki arazileri sadece el-Ubeyd ve el-Cubur Aşiret mensupları ile başka Arap aşiretlerinin mensuplarına dağıtmıştı.¹⁴¹ Türkmen nüfusunun yaşadığı yerlere Kürt idareciler tayin edilmiş, petrol şirketlerine çoğunluğu Kürtler olmak üzere Ermeni ve Nasturiler atanmış Türkmenler hiç alınmamıştır.¹⁴² Bu arada Türkmenlere ait araziler, hükümet tarafından istimlak edilmişti. Bu süreç, kraliyet dönemi ve sonrasında Irak hükümetlerinin planladığı ve uygulamaya koyduğu "Arapların ve Kürtlerin Kerkük'e yerleştirilmeleri" sürecinin başlangıcı olmuştur.¹⁴³

Krallık döneminde Türkiye ile Irak arasındaki dostluk ileri düzeye çıkmışken Türkmenlere yönelik baskılar da o oranda artmıştı. Bunun arkasında yatan iki sebep vardı. Bunlardan ilki, 08 Temmuz 1937 yılında Sadabad Paketi'nin imzalanması sırasında olmuştu. İtalya'nın başında bulunan Mussolini'nin, 1934 yılından sonra emperyalist yayılma siyasetiyle gözlerini Asya ve Afrika'ya kaydırması, Ortadoğu ve Akdeniz'de güvenliğin tehlikeye gireceğini düşünen Türkiye'yi komşu devletlerle ittifak yapmaya itmişti.¹⁴⁴ Irak için ise, 20 Ekim 1936'da idareyi ele geçiren General Bekir Sıtkı ve Hikmet Süleyman, Türkiye ile iyi ilişkiler içindeydi. Irak hükümeti, Avrupalılara özellikle İngilizlere karşı bir politika uygulamış, neticesinde de bir ittifak arayışı içine girmişti.¹⁴⁵ Böylelikle 08 Temmuz 1937 tarihinde Türkiye, Irak, İran ve Afganistan

¹³⁹ Saatçi, **Irak'ta Türk Varlığı**, ss. 204-205.

¹⁴⁰ Ünverdi, a.g.e, s. 159.

¹⁴¹ Talabani, a.g.e, s. 33.

¹⁴² Ünverdi, a.g.e, s. 160.

¹⁴³ Samancı, a.g.e, s. 55.

¹⁴⁴ **A.Ü.S.F. Olaylarla Türk Dış Politikası(1919–1973)**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1974, ss. 113-118.

¹⁴⁵ Ünverdi, a.g.e, s.113.

tarafından İran'ın Simran kentinde bulunan Sadabad Sarayı'nda Sadabad Paktı imzalanmıştı.¹⁴⁶

Sadabad Paktı'nın son hazırlık safhasında Bağdat'ta temaslarda bulunmak üzere 27 Haziran 1937 tarihinde Kerkük'ü ziyaret eden Celal Bayar ile Tevfik Rüştü Aras'ın da içinde bulunduğu Türk heyetine, Türkmen halkın sevgi gösterilerinde bulunmasının sonrasında, Türkmenlerin bu doğal heyecanı, Irak makamlarını yersiz bir kuşku içerisine sokarak tedirgin etmişti. Nuri Said'in hükümete verdiği raporda "geçmişte Abbasilerin Türk nüfusuna girdiği gibi Türkmenlerin de Irak'ı ele geçirebileceğini, bu sebeple Türkmenlerin daima kontrol altında bulunması gerektiğini" bildirmişti. Bu tarihten sonra da hiçbir Türk heyeti Kerkük'e sokulmamıştı.¹⁴⁷

Türk heyetinin ziyaretinin ardından yüzlerce Türkmen aydını Irak makamları tarafından tutuklanmış veya güney bölgelerine sürülmüştü. Irak hükümeti tarafından müteakip dönemde Türkmenlere karşı sert tedbirler alınmış; Türkmenlerin sosyal ve kültürel faaliyetleri yasaklanmış, bölgedeki tarihi Türk eserleri tahrip edilmiş, Arapların bölgeye iskanı ile Türkmenlerin azınlığa düşürülmesi gibi bir dizi uygulamaya gidilmişti.¹⁴⁸ Sadabat Paktı'nda Irak Türkmenleri ile ilgili hiçbir madde de yer almamıştı. Zira, paktın birinci maddesi, "imzacı devletlerin" birbirlerinin içişlerine karışmamasını öngörüyordu.¹⁴⁹

Türkmenler üzerindeki baskıların artmasında diğer önemli bir olay ise Hatay meselesinin Bağdat'ta yanlış algılanmasıydı. Hatay meselesindeki gelişmeler ile Türkmenlerin haklarının ortadan kaldırılması aynı döneme rastlamaktaydı. Hatay Türkleri, Türkiye'ye katılma konusunda mesafe alırken Irak Türkmenleri üzerindeki baskılar da günden güne artmıştı. Hatay'ın Türkiye'ye katılmasından sonra dahi Türkmenlere uygulanan baskılar devam etmişti. Irak hükümeti, Hatay meselesini yanlış değerlendirerek, Türkmenlere baskı için bir sebep saymıştı. Ondan sonra Bağdat yönetimi, Türkmenlerin haklarına saygı gösterildiği takdirde, Kuzey Irak'ta sanki bir Hatay yaratılacakmış gibi düşünerek Türkmen toplumuna baskı uygulamış, çareyi Araplaştırma politikası izlemekte bulmuştu.¹⁵⁰

¹⁴⁶ İsmail Soysal, **Tarihçe ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, TTK, Ankara, 1983, ss. 584-587.

¹⁴⁷ Koçsoy, Şevket, **Türk-İrak İlişkileri(1932-1969)**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1991, s. 129.

¹⁴⁸ Abdülhalik Çay, **İrak Türklerinin Tarihine Bir Bakış**, Ankara, 1987, s. 27.

¹⁴⁹ Koçsoy, **İrak Türkleri**, ss. 32-58.

¹⁵⁰ Şimşir, a.g.e, s. 112.

Bu dönemde Irak Türkmenleri, Irak yönetimi tarafından birçok cezalara çarptırılmış, 1936-1941 yıllarında devletçe kademeli olarak bir asimilasyon politikasına maruz bırakılmışlardı. Devlet kademelerinde memur olarak görev yapan Türkmenler, Türkmen bölgelerinin dışına tayin edilerek Türkmen nüfusunun eritilmesine çalışılmış ve bu uygulamaya karşı çıkanlar ise ağır bir şekilde cezalandırılmıştı.¹⁵¹

Irak hükümetinin Türkmenler üzerinde baskıları devam etmesine rağmen, Türk-İrak ilişkileri iyi bir seviyede idi. 1941'de Alman yanlısı Reşit Ali Geylani'nin Irak yönetimini ele geçirmesinden sonra İngilizlere karşı bir politika benimsemesinin ardından kısa bir süre sonra İngiltere, 19 Nisan 1941'de Irak'ı işgal ederek kendisine bağlı bir hükümet kurulmasını sağlamıştı.¹⁵² Daha sonra 1943 yılında İngiltere'nin baskısıyla Irak, Mihver Devletlere savaş ilan etmiş, bu tarihten 1945'e kadar Türk-İrak ilişkilerinde bir sessizlik olmuştu. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yayılcı Sovyet politikasına karşı 29 Mart 1946'da Irak Başbakanı Nuri Said Paşa ve Türk Dışişleri Bakanı Hasan Saka arasında Türkiye ile Irak arasında Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması imzalanmıştı.¹⁵³ Antlaşmanın altıncı maddesi üçüncü ek protokolü gereği Türkiye ile Irak arasında Eğitim, Öğretim ve Kültür İşbirliği Protokolü imzalanmıştı.¹⁵⁴ Türk-İrak Dostluk Antlaşması'na bağlı Eğitim, Öğretim ve Kültür İşbirliği Protokolü, Türkmenlere yeni ufuklar açmış ve önemli kazanımlar sağlamıştı. Irak okullarının verdiği bütün diplomalar Türkiye'de geçerli sayılınca diplomasını alan Iraklı genç Türkmenler Türkiye'ye akın etmeye ve Türk okullarına girmeye başlamışlardı. Türkmenlere tanınan bu haklar, aynı zamanda o dönem için bir nevi imtiyaz sayılmıştı.¹⁵⁵

II. Irak'taki Siyasi Durum

1946 yılına kadar Irak'ta kurulan kabinelere bakıldığında senede en az iki hükümet ve kabinenin değiştiği görülmektedir. Bunun en büyük sebebi, sık sık yapılan darbe ve darbe girişimleriydi. Sünni-Şii çatışması ve batı sömürgeciliğine duyulan büyük nefret, Irak'ta darbelerin yapılmasına zemin hazırlayan en önemli iki etkeni.

¹⁵¹ F. Demirci, a.g.e, s. 17.

¹⁵² Kerküklü, a.g.e, s. 114.

¹⁵³ Şimşir, a.g.e, ss. 115-116.

¹⁵⁴ Canatan, a.g.e, s. 103.

¹⁵⁵ Şimşir, a.g.e, ss. 109-110.

Uluslararası ilişkilerde de Irak, İkinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında Batı, özellikle de İngiltere ile 1958 darbesine kadar inişli yokuşlu bir ilişki grafiği sergilemişti.¹⁵⁶

Geniş tabanlı olmayan kukla bir rejimin kontrolü altında, General Bekir Sıtkı, Ekim 1936 yılında yapılan bir darbe ile hükümeti devirmişti. İşçi sınıfını organize ederek hükümet aleyhine püskürtmesiyle IKP'nin, bu darbede General Bekir Sıtkı'ya çok büyük yardımı olmuştu. Fakat 17 Mart 1937 tarihinde General Bekir Sıtkı, kendisinin hükümetin başına gelmesine yardımcı olan IKP'ni, yıkmak ile tehdit etmeye başlamıştı. Bunun üzerine IKP ve buna bağlı grupların etkisi altında bulunan Irak Petrol Şirketi çalışanlarının da aralarında bulunduğu 20.000 kadar işçi, 05 Nisan 1937 tarihinde greve gitmişti. 10 Ağustos 1937 tarihinde General Bekir Sıtkı'nın suikasta kurban gitmesinin ardından güvenlik kuvvetleri, IKP'nin önde gelenlerine baskıda bulunmuş ve 1937 yılının sonuna doğru IKP liderlerinden bir kısmı sürgüne gönderilmiş, bir kısmı da hapse atılmıştı. Yaşanan bu olaylardan sonra hükümetin başına İngiliz emperyalizmine bağlı “dört faşist yanlısı albay” gelmiş ve 1941'e kadar rejimin başında kalmışlardı.¹⁵⁷

Bu arada Nisan ve Mayıs 1941'de bazı milliyetçi Irak subayları, Irak politikasından İngiliz etkisini kaldırmak için girişimde bulunmuş ve 01 Nisan 1941'de Raşid Ali Geylani'nin başbakan olmasını sağlamışlardı. Reşid Ali Geylani'nin başa geçmesinden sonra, ülkede Faşizm karşıtları, solcu ve sağcı milliyetçiler, Geylani'nin İngiliz karşıtı rejimini desteklemişlerdi¹⁵⁸ Reşid Ali Geylani hareketi, İngilizlere karşı yapılmış, İngilizlerin Irak'tan çıkartılması amacını taşıyordu. Geylani başkanlığındaki hükümet, İngiliz ve Fransızlara karşı olduğunu ilan etmekle aynı zamanda Sovyetler Birliği'ne karşı olmadığı anlamını da ifade etmiş oluyordu. Bundan sonrasını ise Japonya, İtalya ve Sovyetler Birliği'nin Geylani'nin İngilizlere karşı çıkışını doğrulaması ve Almanya'nın Irak Büyükelçisi'nin Bağdat'a tekrar dönüşü izlemişti. Bu gruplaşmalar, ileride Türkiye'nin tarafsızlığını zedeleyecek durumların habercisiydi. Çünkü ileride Geylani'ye karşı İngilizlerin askeri bir harekate geçmesi durumunda, Almanların Türkiye toprakları üzerinden Irak Devleti'ne yardım için birliklerini geçirme durumları söz konusu olabilecekti. Bundan dolayı Türkiye, Reşid Ali Geylani'nin başkanlığına olumlu yaklaşmamıştı.¹⁵⁹

¹⁵⁶ Koçsoy, **Türk-İrak İlişkileri(1932-1969)**, s. 74.

¹⁵⁷ Tripp Cahrles, **A History of Iraq**, Cambridge University Press, Londra, 1995, s. 350.

¹⁵⁸ Tripp, a.g.e, s. 355.

¹⁵⁹ Hasoon Josim, **Türk-İrak İlişkileri** (Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995, s. 6.

Sovyetler Birliği'nin Raşid Ali hükümetini tanıyan bir bildiri yayınlamasına rağmen hükümetin, Sovyetler Birliği'ni destekleyen rejim partilerinin ve sendikaların hareketlerini yasaklayan bir karar alması, özellikle Sovyet yanlısı tutumları olan IKP'ni çok fazla etkilemişti. Ülkede kısmen uygulanan sıkı yönetim üzerine, bu durumun en çok kendi çıkarlarına zara vereceğini anlayan İngiliz Hükümeti, Irak'ı yeniden işgal etmek üzere 01 Haziran 1941 tarihinde birliklerini Irak'a göndermiş ve ardından Raşid Ali rejimini yıkmıştı. Raşid Ali rejiminin sona ermesinde, yapılan çok fazla faşist yanlısı siyasi yönelimin olması, yıkımın en belirleyici sebeplerinden biri olarak ortaya çıkmıştı.¹⁶⁰

Raşid Ali rejiminin yıkılmasından sonra ülkede 03 Haziran 1941-2 Mart 1946 tarihleri arasında sıkı yönetim ilan edilmişti. 1940'lardan itibaren Irak'ın en etkili solcu emperyalizm karşıtı politik lideri olan ve "Fahd" olarak tanınan Yusuf Salman Yusuf, 1941 ile 1947 arasında liderliğini yaptığı IKP, Irak halkı arasında çok etkili bir hale gelmişti. 1945'ten sonra IKP, bütün ülkede bir çok yeraltı partilerini teşkilatlandırmış, Irak Silahlı Kuvvetleri'nde çok güçlenmiş ve 1946 yılı itibariyle Fahd'ın liderliği altında 2000 Irak'lı asker IKP'nin üyesi olmuştu.¹⁶¹

Fahd'ın Irak'ta yaşanan siyasi olayların değişimi üzerindeki etkisi çok belirleyici hale gelmişti. Fahd'ın liderliği altındaki IKP, "Sendika Hakları" adına yapılan mücadelede çok önemli rol oynamış, resmîyet kazanan 16 sendikadan 12'sine öncülük etmişti. Bu sendikaların arasında Demiryolu Sendikası, Basra Limanı Sendikası ve Irak Petrol Sendikası vardı.¹⁶² O dönemde ise Demiryolu Şirketi, Basra Limanı İşletmesi ve Irak Petrol Şirketi'nin yönetimi, İngilizlerin elindeydi.¹⁶³

Şubat 1942 ile Nisan 1945 arasında İngiltere, Sovyetler Birliği ile müttefik olduğu sıralarda Sovyet yanlısı IKP, Irak'taki monarşiyi devirmek adına hiçbir çaba göstermemişti. Fakat 1945 Nisan ayında IKP üyesi olan Demiryolu İşçi Sendikası, Irak'ta onbeş gün süren bir grev başlatmıştı. Greve giden işçiler, istedikleri ücret artışını almalarına rağmen, Irak otoriteleri, düzenlenen bir sonraki grevde Demiryolu

¹⁶⁰ Haj Samira, **The Making of Iraq, 1900-1963: Capital, Power and Ideology**, State University of New York Press, New York, 1997, s. 13.

¹⁶¹ Hanna Batatu, **The Old Social Classes and The Revolutionary Movements of Iraq**, New Jersey, 1978, ss. 411-414.

¹⁶² Alexander, Anne, "Daring for victory: Iraq in Revolution 1946-1959", **International Socialism Journal**, Issue 99, s.3

¹⁶³ Sagall Sabby, "Iraq Since 1958: From Revolution to Dictatorship", **Socialist Review**, Issue 276, s. 12.

Sendikası'nı illegal bir organizasyon olarak tanımlamışlardı. Irak otoriteleri tarafından yapılan bu bildirin arkasında, hiç şüphesiz İngilizlerin desteği olduğu açıktı.¹⁶⁴

02 Mart 1946 tarihinden sonra ülkede bir takım değişiklikler olmuştu. Basına yapılan sansür kaldırılmış, Irak Gözaltında Tutma Kampı kapanmış ve yasaklı olan beş partinin Irak'ta yeniden faaliyete geçmesine müsaade edilmişti. Fakat yeni hükümetin, 01 Haziran 1946 tarihinde kurulmasıyla birlikte İngiliz yanlısı Hükümet Başkanı Ömer Erşad, hükümette monarşi rejiminin liberal politikasını tersine çevirmiş ve partilerin bağımsız hareketlerini kısıtlamıştı. Irak'ta Ömer Erşad'ın ağırlığının baskın olması sebebiyle, IKP'nin yayınladığı Al-Qa'idah Gazetesi ve buna benzer hükümet karşıtı gazetelerin, hükümetin 14 Kasım 1946'da düşmesine kadar, yayınlanması mümkün olmamıştı.¹⁶⁵

III. Irak'ta İşçi Grevlerinin Başlaması

Irak'taki yeni anti-empyralist isyan dalgası, 1946 Haziran ayından sonra tekrar tüm ülkeyi çevrelemişti. IKP, hükümetin uyguladığı politikalarından ciddi rahatsızlık duymasının ardından elindeki kozları sahaya sürmeye başlamış ve 1946 yılında Irak'ta birçok işçi grevlerini organize etmişti. Bunlardan ilki 28 Şubat 1946 tarihli "demiryolu işçi grevi" olmuştu. Bu grev, Demiryolu İşçi Sendikası'nın yeniden faaliyete geçmesi, işçi ücretlerinin arttırılması ve Demiryolu Müdürlüğü'nün işçileri keyfi olarak cezalandırması ve kovması şeklindeki tasarruflarını durdurması talepleri ile gerçekleşmişti. Diğer bir grev ise 05 Mart 1946 tarihinde Bağdat'ta matbaa işçileri tarafından yapılmıştı. Matbaa işçileri, Sosyal İşler Bakanlığı'na bir nota sunarak sendikalar ile ilgili özel bir düzenin kanunlaştırılması ve 1945 Ekim ayında toplanan genel kurulun kararına karşı sendikaların idare heyetleri için hür seçimlerin yapılmasını talep ettikten sonra, 05 Mart'ta greve gitmişlerdi. Bir gün süren greve bütün matbaa işçileri katılmışlardı.¹⁶⁶

Irak hükümetine karşı tepkiler giderek çoğalıyordu. IKP'nin etkisinde olan Siyonizmle Mücadele Grubu ile yasadışı Ulusal Bağımsızlık Partisi'nin beraber organize ettiği 3000 kadar öğrenci ve işçi grubu, 28 Haziran 1946 tarihinde Bağdat'ta

¹⁶⁴ Tripp, a.g.e, s. 357.

¹⁶⁵ Batatu, a.g.e, ss. 530-531.

¹⁶⁶ Samancı, a.g.e, s. 70.

İngiliz Büyükelçiliği'ne doğru yürüyüşe geçmişlerdi.¹⁶⁷ IKP'nin yaptığı çalışmalar neticesinde binlerce üniversite öğrencisi, partinin ideolojisi içine girmiş ve bu grevde büyük rol oynamışlardı.¹⁶⁸ Bu yürüyüşte amaçlanan, İngiliz emperyalizminin bitmesi ve Filistinliler için adaletin sağlanmasıydı. Polis, emperyalizm ve Siyonizm karşıtı yapılan bu gösteriyi bastıramayınca göstericilerin üzerine ateş açarak bir kişiyi öldürmüş, dört kişiyi yaralamıştı. Yaşanan bu olay, Irak tarihi için bir kilometre taşı özelliği taşımış, monarşi tarihinde ilk kez polis güçleri, bir gösteri grubu ateş açmıştı. Yaşanan bu olaylar hükümete yönelik eleştirilerin daha da artmasına yol açmıştı.¹⁶⁹ Bu olaylardan sonra 03 Temmuz'da Kerkük'te Irak Petrol Şirketi'nde çalışan ve büyük bir kısmını Türkmenlerin oluşturduğu işçiler, IKP liderliği altında yüksek ücret talepleri için greve gitmişlerdi.¹⁷⁰

IV. 12 Temmuz 1946 Kerkük'te Gavurbağı Katliamı

12 Temmuz 1946 yılında yaşanan Irak Petrol Şirketi işçilerine yönelik 3-16 Temmuz'daki baskılardan doğan Gavurbağı Katliamı Irak yönetiminin Türkmenlere yönelik ırkçı baskılara ve insan hakları ihlaline örnek olabilecek özellikler taşımaktaydı.¹⁷¹ Bu katliam Türkmenlerin, geçen 22 senelik aradan sonra kraliyet döneminde uğradıkları ikinci katliamdı. Olay, Gavurbağı yani "Hıristiyan Bahçesi" adı verilen zeytin bahçesinde geçtiğinden dolayı Gavurbağı Katliamı olarak adlandırılmıştır.¹⁷²

A. Katliam Öncesi Kerkük'te Yaşanan Olaylar

Kerkük şehir merkezinde, 1946 Temmuz ayından itibaren Irak Petrol Şirketi'nde olağan dışı gelişmelerin yaşandığı haberleri yayılmış, kahvelerde, işçilerin grev düzenleme ihtimalleri konuşulur olmuştu. Tam bu sıralarda şehirde daha önce tanınmayan yüzler görülmeye başlanmış, sonradan bunların Siyonizmle Mücadele Grubu ve Hizb-üt Tahrir'e bağlı kişiler olduğu anlaşılmıştı. Bunların başında ise o

¹⁶⁷ Samancı, a.g.e, s. 71.

¹⁶⁸ Alexander, a.g.m, s.4

¹⁶⁹ Batatu, a.g.m, s. 532.

¹⁷⁰ Tripp, a.g.e, s. 358

¹⁷¹ al-Hirmizi, **The Turkmen Reality**, s. 91.

¹⁷² Samancı, a.g.e, s. 63.

günlerde Kerkük'e gelen ve bir kitapevi açan komünist eğilimli Abdulcebbar Ez-Züheyri geliyordu. 03 Temmuz günü, bazı kişilerin şirkete giden yolu keserek işçilerin işyerine gitmelerine engel olduğu da şehirde yayılan haberler arasındaydı. Şehirde hoparlörden, işçi grevini desteklemek üzere halkı caddelere çıkarmaya ve toplamaya yönelik yayınlar yapılıyordu. Fakat caddede toplanan göstericiler, grevi düzenleyenlerin Arapça yaptıkları konuşmalardan hiçbir şey anlamıyorlardı. Bunların farkına varılmasından sonra Arapça bilen öğretmenler, çoğunluğu Türkmenlerden oluşan göstericilere tercümanlık yapıyorlardı. Önceden planlanan organizasyon gereğince halka yapılan hitaplarda, tüm halkın Gavurbağı'nda halka açık "Hitabet Festivali"ni izlemek üzere toplanmaları isteniyordu.¹⁷³ Halktan bunun bir grev gösterisi olacağını saklanmak istenmesi, arkasında farklı amaçların olduğunu ortaya çıkarmaktaydı.

12 Temmuz'da şehir halkı, Gavurbağı'na yönelmiş ancak kendilerini orada nelerin beklediğinden habersizlerdi. Kerkük halkı, sıcak bir yaz gününde zeytin ağaçlarının gölgesinde hem orada neler olacağını görmek hem de piknik yapma tarzında bir faaliyet olacağını düşünerek gelmişlerdi. Halbuki grevi organize edenler için durum çok daha farklıydı. Onlar grevlerine geniş bir halk desteği olduğunu göstermeyi ve işçilerin isteklerini gerçekleştirerek Siyonizm ile Mücadele Grubu ve Hizb-ut Tahrir'in siyasi gücünü artırmayı amaçlıyorlardı.¹⁷⁴

B. Gavurbağı'nda Yapılan Grev ve Ardından Yaşanan Katliam

Süper güçlerden biri olan ve Irak'ın kaynaklarını sonuna kadar sömüren İngiltere, adaletin sağlanmasını ve insani isteklerinin yerine getirilmesini isteyen Kerkük halkını engellemek için onları, "Sorun Çıkaranlar" şeklinde Irak halkına ve yönetimine dikte ettirmeye çalışmaktaydı. Bununla paralel olarak Irak hükümetinin uygulamaya çalıştığı politika da şu doğrultudaydı; hükümete sunulan yasal istekler İngiliz politikasını yanlış yansıtmıyorsa, yerine getirilmesi mümkün görülmemekteydi. Ömer Erşad Hükümeti'nin yapılan katliam ile ilgili örtbas etme politikası ve ulusal toplumlara gerçeğin ulaşması korkusuyla, silahsız bir şekilde grev yapan işçilerin üzerine gelişigüzel ateş açıldığı ve

¹⁷³ Samancı, a.g.e, s. 73.

¹⁷⁴ Aynı sayfa

adil olmayan bir şekilde vatandaşların acı çektiğini haber yapan birçok gazeteyi kapattırması bu politikasının bir örneği idi.¹⁷⁵

Irak'ta yaşanan siyasi gerilimlerin daha da çok artmasına sebep olan işçi grevleri arasında geçmişte yaşanan olayları gölgede bırakan olaylar Gavurbağı'nda yaşandı. Kerkük şehri, 03-16 Temmuz 1946'da Irak Petrol Şirketi aleyhine işçi grevleri düzenlenmesi sebebiyle yoğun siyasi faaliyetlere sahne olmuştu. İşçilerin talepleri kısaca şunlardan oluşuyordu; ücretlerinin arttırılması, kendilerine mesken olarak konut sağlanması, çalışma saatlerinin belirlenmesi, tam ücretli izin konusunda iş ve işçi kanununun uygulanması ve işçilerin şehirden şirkete getirilip götürülmesi için servis talepleriydi. Bu grev organizasyonun arkasında, merkezleri Bağdat'ta olan ve katliamın oluşmasına zemin hazırlayan "Siyonizmle Mücadele Grubu" ve "Hizb-ür Tahrir" partileri bulunuyordu.¹⁷⁶

01 Haziran 1946'da El-Asaba Gazetesi'nde yayınlanan Filistin'deki Irak Petrol Şirketi çalışanlarının yaptığı grevin, şirkete, isteklerinin kabul ettirilmesiyle başarıya ulaşması ile ilgili makaleden sonra, işçiler Irak Petrol Şirketi yönetimine tehditkar bir üslupla yazdıkları mektuplarda, işçilerin durumunun iyileştirilmesi ve Hayfa'daki şirket işçilerine verilen tazminatın aynısının verilmesini istemiş, grev yapacakları ve şirketin varlığına son verecekleri tehditlerinde bulunmuşlardı. İfade edilmesi gereken bir konu daha var ki o da; gazetede yayınlanan bu makalenin yanında Siyonizmle Mücadele Grubu üyelerinden olan ve o günlerde Kerkük'e gelerek bir kitapevi açan Abdulcebbar Zuheyri'nin işçileri destekleyen faaliyetleri, şirket işçilerini oldukça etkilemiş ve onları kendi haklarını istemeye zorlamıştı.¹⁷⁷

Aslında şirkete gönderilen mektupların, İngiltere'ye karşı düşmanlık ve Sovyetler Birliği'ne yakınlık ifadelerini içermesi, bu mektupların IKP üyesi olan işçilerin, hükümeti zor durumda bırakarak Sovyet rejimini getirmek için yaptıkları bir çeşit eylem olduğunu ortaya koyuyordu.¹⁷⁸

13 Haziran'da işçiler kendilerini temsil etmek üzere oluşturulan bir heyeti, görüşlerini ve isteklerini sunmak üzere şirket müdürüne göndermişlerdi. Yapılan görüşme sonrasında şirketin müdürü, isteklerinin yerine getirileceği garantisini

¹⁷⁵ al-Hirmizi, **The Turkmen Reality**, s. 92.

¹⁷⁶ Samancı, a.g.e, ss. 69-70.

¹⁷⁷ a.g.e, s. 70.

¹⁷⁸ Aynı sayfa.

vermesinden yeterince tatmin olmamışlar, bunun üzerine, işçilerden oluşan diğer bir heyet ise Kerkük Valisi Emin Halis ile görüşüp isteklerini sundular ve şirketin isteklerini doğrultusunda bir cevap verilmemesi durumunda greve gideceklerini bildirmişlerdi. Vali'nin 19 Haziran'da işçilere yönelik yaptığı açıklamada, “işçilere yapılan haksızlıkları ortadan kaldırmak ve haklarını istemek için resmi daire kapılarının açık olduğu, işlerine devam etmeleri ve şirket müdürünün kendilerine sunulan talepleri yerine getirmek için çalışmalarına başladığı” ifadeleri yer alması, az da olsa bu gerginliği hafifletmişti.¹⁷⁹

İşçilerin isteklerini ve yaşanan gerçek olayları o dönemde basından öğrenmek mümkün değildi. Çünkü yazılan haberlerin hiçbirinin hemen hemen doğruluk payı yoktu. Gazetelerdeki gerçek dışı haberlerin yer almasında İngiliz Büyükelçiliği ile hükümet arasındaki gizli bir çatışmanın varolmasının büyük payı vardı. Çünkü büyükelçilik, hükümetin ücret artışlarını ima eden resmi açıklamalarından hoşnut değildi ve yaşanan bu durumu bir an önce kendi lehine sona erdirmek istiyordu. Ömer Erşad Hükümeti ise, her ne kadar içinde çoğunluğunu Türkmen işçilerin oluşturduğu Irak Petrol Şirketi'nde çalışan işçi grubuna¹⁸⁰ taleplerinin karşılanması için gerekenlerin yapılması yönünde gayret gösterildiğini bildirse de, gerçekte, gösterilen bu çabaların işçiler için değil de işçilerin arkasında güçlü bir Sendika Birliği ve bu sendikanın bağlı olduğu güçlü bir IKP'nin olması ve partinin halk üzerinde rahatlıkla hoşnutsuzluk yaratabileceği kanısı, ayrıca hükümetin anti-empyalist politikası olduğu gerçeği vardı. Fakat Türkmenlerin gizli yürütülen bu faaliyetleri fark etmesi çok zordu.¹⁸¹ Çünkü Türkmenler, siyasi yalnızlık politikalarına devam ederken aynı zamanda da ülkedeki komünist havaya da tamamen karşıydılar. Bundan dolayı işçilerden oluşan heyetlerin içerisinde Türkmenlerin olmamasını doğal karşılamak gerekiyordu. Böylece Türkmenlerin kendilerini temsil eden siyasi bir güçten yoksun olmaları, kendilerini temsil yetkilerinin doğal olarak, komünistlerin eline geçmesine fırsat vermiş, komünistler de bu fırsatı çok iyi değerlendirmişlerdi. Bundan sonra Türkmenlerin çizgisi, yaşanan olaylara arkasında yatan gizli gerçekleri görmeden sadece ayak uydurmaktan ibaretti.

¹⁷⁹ Samancı, a.g.e, s. 71.

¹⁸⁰ Ali Akbudak, “*Irak Türklüğünü Eritme Politikası*”, **Ötüken**, Sayı 22, s. 13–15.

¹⁸¹ al-Hirmizi, **The Turkmen Reality**, ss. 91-92.

İşçiler, valinin açıklamalarına olumlu cevap vermişler ve şirkete iki haftalık bir süre tanımışlardı. 03 Temmuz'da verilen süre dolmuş ancak şirket sürekli İngiltere'den gelen "oyalayalım" direktifiyle taleplere cevap vermeyince işçiler, 03 Temmuz sabahı grev ilan etmişlerdi. Bunun üzerine vali yardımcısı ve Kerkük Polis Şefi, petrol şirketine gelerek işçilerle görüşmüş ve onlardan grevden vazgeçmelerini istemiş fakat bu istek işçiler tarafından reddedilmişti. 04 Temmuz'da işçiler Kerkük caddelerinde gösterilerde bulunurlarken, oluşturulan bir heyet de vali yardımcısı ile görüşülmüş, vali yardımcısı kendisine yöneltilen isteklerle ilgili olarak şirketle görüşmelerin sürdüğünü açıklayarak işçilerden işlerinin başına dönmelerini istemişti. Vali yardımcısı aynı günün akşamında ise işçilere özetle; şirket işçilerinin greve gitmesi ile beraber emniyeti ihlal ettiği ve halkı endişeye sevk edecek şekilde toplandıkları ve dolayısıyla bir an önce dağılmaları gerektiğini, Türkmenlerin toplanmalarına dair 131 sayılı kanun gereğince emretmiş ve dağılmamaları halinde, haklarında kanunun gerekli maddesinin uygulanacağını bildiren, açıklamayı yapmıştı. Bunun üzerine polis, şirket tesislerine giden yola devriyeler göndererek Türkmen işçileri, işyerlerine gitmekten alıkoyan on kişiyi şifahi emirle tutuklamıştı. Bu on kişi arasında greve ön ayak olan kişiler vardı.

05 Temmuz'da işçiler Gavurbağı isimli bahçede toplanıp buradan gösteriler yaparak Hükümet Konağı'na gelmişlerdi.¹⁸² Hükümet Konağı'na varınca işçilerden bir heyet, vali yardımcısıyla görüşmüşlerdi. Vali yardımcısı, şirketle olan problem çözülmüncüye kadar işçilerin işlerinin başına dönmelerini istemişti. İşçiler vali yardımcısının bu teklifini kabul etmemişler ve 04 Temmuz günü tutuklanan işçilerin serbest bırakılmasını istemişlerdi.¹⁸³ Tutuklanan işçilerin serbest bırakılmasının istenmesi, aslında bunun komünist yanlısı bir hareket olduğunu açıkça ortaya koyuyordu.

Bunun üzerine gösterilerin daha da büyümesini engellemek için Kerkük Polis Müdür Yardımcısı, tutuklanan işçilerin ve aynı zamanda şirkete tehdit mektupları gönderme suçlamasıyla tutuklanan, Kerkük'e gelerek kitapevi açan ve asıl amacı işçileri greve sürüklemek olan ve aynı zamanda Siyonizmle Mücadele Grubu'na üye olan Abdulcebbar Ez-Züheyri'nin serbest bırakılmasını emretti.¹⁸⁴ Aslında bu olaydan sonra grevin amacının işçilerin haklarını gözetmekten ziyade daha farklı olduğunu açıkça

¹⁸² Samancı, a.g.e, s. 71.

¹⁸³ Samancı, a.g.e, s. 71.

¹⁸⁴ a.g.e, s. 72.

gösteriyordu. Bu arada Türkmen işçiler, ise gizli yürütülen bu faaliyetlerden haberdar olmadıklarını, greve devam etmeleriyle bir kez daha gösteriyorlardı.

7 Temmuz sabahı Ekonomi Bakanı Baba Ali Eş-Şeyh Mahmud'un, meseleleri incelemek üzere Kerkük'e geleceğini duyup Gavurbağı'nda toplanan işçiler, bakanla görüşmek üzere Hükümet Konağı'na kadar büyük bir gösteri yaparak gelmişlerdi. Fakat kendilerine bakanın akşamüstü geleceği tebliğ edildikten sonra akşam saatlerinde bir heyet bakanla görüşmeye gelmiş fakat bakanın verdiği cevap ile vali yardımcısının verdiği cevap arasında pek bir fark bulamayan işçiler, bakanın "İşlerinize dönün!" çağrısını reddetmişlerdi. Bu arada Kerkük'e vali olarak atanan Hasan Fehmi El-Midfai, 08 Temmuz'da Kerkük'e varır varmaz bir çözüm yolu bulmak için işçiler ve şirketle görüşmüş, 10 Temmuz'da da bir açıklama yaparak şirketin, aşağıdaki belirtilen istekleri kabul ettiğini bildirmişti.¹⁸⁵

İşçilerin, grev boyunca şirketten talepleri şunlardı: I. Şirket, çalışanlar için konforlu lojmanlar yapmalı veya konut yardımı sağlamalı, II. Sosyal Güvenlik Sistemi işsizler, yaşlılar ve engellileri de kapsamalı, III. 250 Irak Fülüs ve gıda harcamaları artışı olarak 170 Fülüs dahil günlük ücretin 420 Fülüs olması, IV. İş-ev arası ulaşımın şirket tarafından sağlanması, V. Kendilerine Hayfa'daki meslektaşları gibi davranılması ve yıllık 72 iş gün yevmiyesine eşit, savaş risk tazminatı ödenmesi, VI. Şirketin sendikalara karşı çıkmaması ve rasgele işçi çıkarılmasının durdurulması.¹⁸⁶ Şirketin kabul ettiği istekler ise; I. Hayat pahalılığı ödeneğinin işçi başına 50-100 Fülüs oranında değişen miktarda, Temmuz 1946'dan itibaren arttırılacak, II. İşçilere fazla mesai ücreti ödenecek, III. İşçilere petrolün, galonu 10 Fülüs olmak üzere imtiyazlı bir fiyatla dağıtılacak, IV. Bir yıllık hizmeti bitiren şoförlere, sürücü belgelerini uzatma harcı ödenecek, V. Kirli işlerde çalışanlara dış elbisesi verilecek, VI. Ardı ardına gelen altı günün ücreti işçinin kendisine ödenmişse, hasta işçiye istirahat günü ücretinin de ödenmesi sağlanacak, VII. İşçi yıllık izne çıktığında kendilerine Bağdat'a gidiş-dönüş yol ücreti ödenecek ve mevcut hastanenin imkanları genişletilecek. Açıklamada ayrıca işçilerin işyerlerine dönmeleri de istenmişti.¹⁸⁷

Şirketin sağlayacağı bu iyileştirmelere karşın işçiler, işbaşı yapmayı reddetmişlerdi. Çünkü burada asıl amaç işçilerin hak ettikleri uygulamalara kavuşması

¹⁸⁵ Samancı, a.g.e, s. 72.

¹⁸⁶ al-Hirmizi, **The Turkmen Reality**, s. 93.

¹⁸⁷ Samancı, a.g.e, s. 72.

değil, ülkede karışıklıklar çıkıp hükümete karşı halkın hoşnutsuzluğun sağlanmasıydı. 02 Temmuz günü valinin işçi temsilcileriyle tekrar görüşerek, işçilere işbaşı yapmaları gerektiğini bir kez daha talep etmiş ancak işçiler, şirketin bütün isteklerinin ve grev süresi ücretlerinin vermesini kabul edinceye kadar işbaşı yapmayacaklarını açıklayarak valinin talebini bir kez daha reddetmişlerdi. Bunun üzerine vali, kanunsuz gösteri ve toplantı yapmalarına izin vermeyeceği konusunda işçileri uyarılmış, şayet toplantı ve gösteri yapmak istiyorlarsa bu hususta yazılı talepte bulunmaları gerektiğini aksi taktirde güç kullanımına giderek işçileri dağıtacaklarını bildirmişti.¹⁸⁸

Bunun üzerine Hükümet Konağı'ndan ayrılan işçiler, daha önceden organize edilen işçilerin toplandığı Gavurbağı'na doğru giderken polis müdürü, bu hadiseyi valiye bildirmiş ve bu konudaki emrini istemişti. Vali, polis müdürüne “131 sayılı Türklerin toplanmalarına dair” hükmüne göre, göstericilerin dağıtılmasını emretmişti. Böylelikle bu kanunun içeriğinde bulunan kamu güvenliğini bozan toplanmaların silah kullanılarak ve kaba kuvvetle dağıtılması yetkisini vali polis müdürüne vermiş oluyordu. Bu emrin bir sureti de, Kerkük'te bulunan İkinci Tümen Komutanlığı'na gönderilerek, tümenden, duruma göre gerekirse polise yardımcı olmaları için hazır durumda olunması istemişti.¹⁸⁹

Bu sırada Gavurbağı'nda toplanan işçiler, IKP'nin görevlendirdikleri kişilerin kontrolünde kürsüden yapılan nutukları ve raporları dinliyorlardı. Ateşli nutuklar, işçileri adeta galeyana getiricesine yapılan türdendi.¹⁹⁰ Valinin emrini alan polis müdürü, 47 piyade polis ve 36 atlı polisten ve iki müdür yardımcısından oluşan toplama bir kuvvetle Gavurbağı'nda grev için bir araya gelmiş olanları çepeçevre kuşatmıştı. İşçilerin sloganlar attığı sırada Müdür Yardımcısı Said Abdulgani, işçilere doğru ilerleyerek dağılmaları konusunda üç defa çağrı yapmış, işçilerin dağılmaması karşısında, atlı polislere, işçileri copleyarak dağıtma emri vermişti. İki taraf arasında yaşanan sürtüşmelerden sonra polisler ellerindeki silahlarla işçilerin üzerine ateş açılmış açılan ateşin ardından işçiler çevredeki evlere doğru kaçmaya başlamışlardı.¹⁹¹ Polislerin ateş açması sonucu çok sayıda Türkmen hayatını kaybetmişti.¹⁹²

¹⁸⁸ Samancı, a.g.e, s. 72.

¹⁸⁹ a.g.e, s. 73.

¹⁹⁰ Batatu, a.g.e, ss. 532-533.

¹⁹¹ Samancı, a.g.e, s. 72.

¹⁹² Mahir Nakip, “*Identity of Kirkuk-1.*”, **Qardashliq**, Issue 25, s. 68.

İşçiler arasında oluşan öfke, sadece Erşad Ömer Hükümeti'ne duyulan nefreti arttırmamış, aynı zamanda ve daha da önemlisi işçilerin gözünde komünistlerin savunduğu, hükümetin, işçileri değil de Irak Petrol Şirketi'ni koruduğu sloganını haklı çıkarmıştı. Gerçekten de birçok işçi sonuç olarak, komünistleri gerçek dostları olarak kabul etmişlerdi. Bunun üzerine işçiler üzerinde oluşan bu intibadan faydalanmak isteyen IKP, bütün organizasyonları hükümete karşı birlik olmaya çağırılmıştı. Fakat yapılan bu çağrı gerçekten de gereksizdi çünkü yaşanan olaylar, zaten kendi kendine çeşitli partileri politik beraberliğe sürüklemişti. Bunun ispatı ise Abadan Petrol alanında 16 Haziran'da başlayan greve karşı İngiliz birliklerinin harekete geçmesiyle ülkede oluşan diğer bir öfke dalgasının ağustos ayında tüm partileri bir araya getirmesiydi.¹⁹³ Bu olayların ardından rejimi desteklemek için İngiliz hükümeti ağustos 1946'da İngiliz birliklerini Irak'a göndermiş, fakat birliklerin sayılarının artması, Irak'ta sokak protestolarının artmasına ve ardından Erşad Ömer Hükümeti'nin 16 Kasım'da istifa etmesine sebep olmuştu.¹⁹⁴

C. Katliamdan Sonra Ölü ve Yaralı Sayıları

Gavurbağı'nda yaşananların ardından, olay yeri incelemesi neticesinde işçilerden ve masum halktan beş ölü ve birkaç yaralı bulunmuştu. İkinci gün yaralılardan biri de ölmüş ölü sayısı altıya çıkmış, hastaneye müracaat eden yaralı sayısı ise 14 olmuştu. Ancak yaralı sayısı ile ilgili, sorgulanma korkusuyla, hastaneye gitmeyen çok sayıda yaralı olduğunun bilinmesi dikkate alınırca, yaralılar bilinenden bir hayli fazlaydı.¹⁹⁵ Tribb'e göre, gösteride ölen işçilerin sayısının 10, yaralanan işçi sayısı ise 27 idi.¹⁹⁶ Bağdat'taki İngiliz Büyükelçisi Sir Stohehewer Bird, İngiliz hükümetine, işçi taleplerinin karşılandığının bildirilmesiyle aynı güne rastlayan 16 Temmuz 1946 tarihli 6350 numaralı mektubunda, işçilerin 12 Temmuz'da Kerkük Valisi'nin emirlerine karşın, gösterilerini gerçekleştirdikleri, polis güçleri ile protestocular arasında çıkan çatışma sonucunda 5 ölü ve 14 yaralının işçilerden, 6 yaralının ise polis güçlerinden olduğu yazmıştı.¹⁹⁷ Samancı, Arapça olarak yayınlanan kitabının dipnot kısmında, Türkmen halkından ölen ve yaralananların sayıları ile ilgili taranan bütün kaynaklarda

¹⁹³ Batatu, a.g.e, ss. 532-533.

¹⁹⁴ Tripp, a.g.e, s. 540.

¹⁹⁵ Samancı, a.g.e, s. 73.

¹⁹⁶ Tripp, a.g.e, s. 541.

¹⁹⁷ al-Hirmizi, *The Turkmen Reality*, s. 94.

ölü ve yaralıların isimlerine, ölen iki Türkmen Habib Seyid Salih ve Şekir Merdan, dışında hiç rastlamadığını dipnotunda belirtmişti.¹⁹⁸ Gerçekten de yapılan kaynak taramasında, Samancı'nın tespiti dışında, Türkmenlerden ölen ve yaralananların isimlerine ve sayılarına ulaşılamamıştır.

D. Katliamdan Sonra Yaşananlar ve Resmi Heyetin Çalışmaları

13 Temmuz'da Bağdat'tan gelen resmi heyet işçilerle görüşmüş ve taleplerini dinlemişti. İşçilerin talepleri şunlardı; I. 12 Temmuz günü olaylardan sonra tutuklanan işçilerin serbest bırakılması, II. Özel bir heyet tarafından yaşanan olayın araştırılması ve olayda kusuru bulunanların cezalandırılması, III. İşçi taleplerinin şirket tarafından kabul edilmesi. Ancak resmi heyet, taleplerin değerlendirilmesi için, işçilerin işlerinin başına dönmeleri, şartını koymuştu. Hükümet, bu problemin giderek büyümesinin kendi geleceği adına, endişe verici olduğunu görmüş olacaktı ki, gönderilen resmi heyetin çabaları, işçi problemlerini “esaslı bir çözüme kavuşturma” doğrultusunda olmuştu.¹⁹⁹

Aslında İngiltere'nin olayların bu aşamaya kadar gelmek istediğini anlamak çok zor değildi. Çünkü büyük çıkarları olan İngiltere, Irak'ta şimdiye kadar kendi aleyhine gelişen durumları lehine çevirmek için, gerek askeri birlikleri gerekse de bölgedeki grupları veya partileri kullanmaktan hiç çekinmemişti. Gavurbağı olaylarında işçi isteklerinin ağırdan alınması, İngiltere'nin, ülkede büyük karışıklıklar çıkacak olsa dahi, kendi menfaatlerini ön planda tuttuğunun bir göstergesiydi.

Nitekim 20 Temmuz 1946 tarihinde İngiliz Büyükelçisi Bird, Irak Dışişleri Bakanı Dr. Fudhil Al- Jumali'ye beş sayfalık 456 sayılı gönderdiği mektupta, İngiltere'nin işçi grevlerine ve yaşanan olaylara ilişkin net tavrını ortaya koyuyordu. Öncelikle İngiliz Büyükelçisi, İngiltere Başbakanı'nın 18 Temmuz'daki basın açıklamasında, hükümetin, Irak Petrol Şirketi çalışanlarının taleplerinin desteklendiğini belirtmesine karşı olduğunu bildirmiş, ardından işçilerin taleplerine yönelik yaptığı yorumda da barınma, sosyal güvenlik, ücret artışları, ulaştırma, tazminat ve greve gidenlere hiçbir baskı yapılmaması konularının tamamına olumsuz eleştiriler getirerek bu sorumluluğun hükümete ait olduğunu söylemiş ve Irak Petrol Şirketi'ni temize çıkarma adına sürekli olumlu eleştirilerde bulunmuştu. Ayrıca hükümetle ilgili olarak,

¹⁹⁸ Samancı, a.g.e, s. 93.

¹⁹⁹ Samancı, a.g.e, s. 73.

şirket işçilerinin yüzde doksanının dürüst olduğunu ve bunların tahrikçiler tarafından yönlendirildiğini, tahrikçilerin birçoğunun Kerkük dışından geldiğini ve diğerlerinin de şirkette bir veya iki aydan daha fazla çalışmadığı buna rağmen hükümetin bunlara hiç tedbir almadığı eleştirisinde bulunmuştu. Son dönemlerde yaşanan grev olaylarından sonra kontrolü tamamen ele almak, yaşanan sorunların ortadan kalkması için kendi uzman personelinden daha önce İngiltere’de İşçi Bakanlığı’nda çalışmış, Suriye ve Sudan’da da görev yapmış Mr. Audsley’i hükümetin istemesi halinde derhal getirtebileceğini bildirmişti. Büyükelçi mektubunda son olarak da, yapılan bunca eleştirilerin İngiltere’nin çıkarlarını korumak değil sadece karşılıklı çıkarların garantiye alınmasına yardımcı olmak olduğunu belirterek, bu şartlar sağlanana kadar ülkede ekonomik ve politik durumları bozacak rahatsızlıkların meydana gelebileceğinden bahsetmiş, buna bağlı olarak da sosyal reformların mutlaka etkileneceğini, adeta hükümeti tehdit edercesine, sert bir üslupla dile getirmişti.²⁰⁰

13 Temmuzda Kerkük’e gelen heyetle anlaşılan işçi temsilcileri caddede bekleyen işçi arkadaşlarından dağılmaları ve işe geri dönmelerini istemişler ve 16 Temmuz’da tüm işçiler iş başı yapmışlardı. Resmi heyet, şirket müdürüyle Kerkük Valisi’nin de hazır bulunduğu, işçi taleplerinin görüşüldüğü toplantı beş saat sürdü. İki taraf, işçi taleplerinin karşılanması hususunda anlaşmaya varmış, şirket müdürü, en son onayı almak üzere, kararı Londra’ya göndermişti. Londra’dan onay gelmiş ve işçilerin istekleri kabul edilmişti. Fakat bu aşamaya gelinceye kadar Türkmen işçiler başta olmak üzere bir çok masum insan ölmüş ve yaralanmıştı.²⁰¹

Bu olaylar, Kerkük’te yaşayan halk üzerinde büyük bir etkiler bırakmıştı. Kerkük’te Türkmen ölü ve yaralıların ailelerinden bazı kadınlar 13 Temmuz’da yapılan gösteriye katılarak polislin ve Irak Petrol Şirketi’nin yaptıklarını kınayan pankartlar taşıyarak şehrin ana caddelerinde dolaşmış, göstericilerden biri ise, kışla kapısının önünde bulunan askeri aracın üstüne çıkarak halka bir konuşma yapmıştı. Şehirde tüm bunlar yaşanırken halk, Siyonizm ile Mücadele Grubu üyelerinin yaptıklarını hiç de hoş karşılamamış, gerçek niyetlerinin de işçilerin haklarını korumak olmadığını anlamış ve masum insanların öldürülmesi olayından onları sorumlu tutmuşlardı.²⁰²

²⁰⁰ al-Hirmizi, **The Turkmen Reality**, ss. 95-102.

²⁰¹ Samancı, a.g.e, s. 74.

²⁰² Aynı sayfa.

Irak kamuoyu, yaşanan bu olaylara karşı nefret kusmuş, siyasi partiler ise olayı şiddetle protesto etmişlerdi. Samancı'nın kitabına göre hükümetin bu durum karşısında belli cezalandırmalara gitmek zorunda kaldığını, bunlardan ilk olarak valinin görevden alınması olduğunu, daha sonra polis müdürünün görevden atıldığını ve Yargıtay başkanının tayininin başka bir yere alındığını yazar. Fakat al-Hirmizi ise kitabında başbakanın, içişleri bakanı tarafından yapılan, valinin ve polis müdürünün Kerkük'ten gönderilmesi teklifi karşısında, başlangıçta bu teklifi kabul ettiğini fakat daha sonra İngiltere Büyükelçiliği'nden gelen baskılardan dolayı bu kişilerin görevlerinin başında kalması kararını aldığını, daha sonra vali Hasan Fehmi'nin 18 Kasım 1946'da bir olayda öldürüldüğünü ve polis müdürü Abdurrezzak Fettah'ın da kovulduğunu yazar.²⁰³ Yaşananlardan bu kişilerin, işçilerin lehine herhangi bir davranışta bulunmadığı göz önüne alınırsa, İngilizlerin kendi kontrolleri altındaki kişiler olduğu açıkça anlaşıldığından, bu konuda al-Hirmizi'nin yazdıklarının daha geçerli olduğu anlaşılmaktadır.²⁰⁴

Irak Hükümeti, olayları incelemek üzere Bağdat Yüksek Mahkemesi'nde görevli olan Ahmet Seyid Taha'yı Kerkük'e gönderilmişti. Seyid Taha'nın sonuç raporu Lewa'al İstiklal Gazetesi'nde yayınlanmış, raporda; idarenin suçlu olduğu, olaylara kötü tasarrufu ile yol açtığı, işçilerle halkın silahsız oldukları, yapılan gösterinin güvenliği ihlal edici olmadığı ve potansiyel bir tehlike içermediği, çünkü yerleşim yerlerinden uzak bir yerde yapıldığı, yaralanma ve ölümlerin çoğunun gösteriden ayrılırken olduğu bildirilmişti.²⁰⁵

E. Katliamın Türkmen Toplumu Üzerindeki Etkileri

Irak'ta kraliyetin kurulmasından itibaren siyasi yalnızlık ve sosyal yönden kendi kabuğuna çekilme, Türkmenlerin siyasi düşüncelerinin donmasına maruz kalmasına sebep olmuştu. Bunun sonucunda bir taraftan Türkmenlerin kendilerini savunabilecekleri siyasi organizasyonları ve partileri olamamış, diğer yandan da kraliyet döneminde Irak'ta faaliyet gösteren açık veya gizli Irak partilerinde yer almamışlardı. 1946 Gavurbağı Katliamı'nın Türkmen toplumuna etkileri olumsuz olmuştu. Katliam, Türkmenlerin siyasi bakımdan Irak'ta meydana gelen olaylarda etki sahibi olmaları için

²⁰³ al-Hirmizi, **The Turkmen Reality**, s. 99.

²⁰⁴ Samancı, a.g.e, s. 74.

²⁰⁵ Aynı yer.

bir dönüm noktası oluşturması gerekirken tam aksine onları daha fazla siyasi yalnızlığa ve sosyal açıdan kabuğuna çekilmeye itmişti.²⁰⁶

F. Katliamın Türk Kamuoyundaki Yansımaları

Türkiye'nin gündeminde 29 Mart 1946'da Irak Başbakanı Nuri Said Paşa ve Türk Dışişleri Bakanı Hasan Saka arasında Türkiye ile Irak arasında Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması imzalanması öncesinde ve sonrasında yaşanan gelişmeler vardı.²⁰⁷ Fakat bu dönemde Türk kamuoyunun bilgi edinme kaynağından biri olarak gördüğü gazetelerde, Türkmenlere yönelik hiçbir haber yer almamıştı. Halbuki Türk–Irak Dostluk Antlaşması'na bağlı Eğitim, Öğretim ve Kültür İşbirliği Protokolü'nün Türkmenlere yeni ufuklar açtığı ve önemli kazanımlar sağladığı, Irak okullarının verdiği bütün diplomaların Türkiye'de geçerli sayılınca diplomasını alan Iraklı genç Türkmenlerin Türkiye'ye akın etmeye ve Türk okullarına girmeye başladığı²⁰⁸ Türk kamuoyunu bilgilendirecek boyutlarıyla basında ele alınması gerekirken alınmamış, böylece Türk kamuoyu bu dönemde yaşanan gelişmelerden büyük oranda habersiz kalmıştı.

12 Temmuz 1946 tarihinde Kerkük'te, Türkmenlere yönelik yapılan saldırılar ve ölüm olayları Irak'ta geniş yankı bulurken o dönemde Türkiye'de çıkan gazetelerin tamamında yapılan araştırmalar sonucunda sadece Akşam gazetesinin konuyla ilgili 15 Temmuz 1946 tarihindeki sayısında; Kerkük'te çarpışmaların yaşandığı 5 ölü ve 15 yaralının olduğu, ölenlerin Irak Petrol Şirketi amelelerinin olduğu bildirilmişti.²⁰⁹ Abidin Davek köşe yazısında, Türkiye'nin Ortadoğu'da takip ettiği politikanın, bu bölgede barışın hakim olması, siyasi hedefin ise, Ortadoğu milletlerinin her türlü tehditten uzak ve tam istikballerine sahip olarak rahat içinde, birbirileri ile dostça yaşaması olarak ifade ederken, Türkiye'nin Irak'ta yaşanan bu kanlı olaya tepkisiz kalmasının sebebi bu makalede yazılanlar göz önüne alındığında özetle, Türkiye'nin

²⁰⁶ Samancı, a.g.e, s. 74.

²⁰⁷ “Nuri Said Paşa Etimesgut Fabrikasını Gezdi”, **Cumhuriyet Gazetesi** 13 Mart 1946, s. 1, “Kürt Aşiretleri İran ile Çarpışıyor”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 21 Mart 1946, s. 1, “İngiltere ve Irak” **Cumhuriyet Gazetesi**, 28 Mart 1946, s. 1, “Türk–Irak Muahedesi Törenle İmzalandı”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 30 Mart 1946, s. 1, “Irak'ta Son Durum”, **Akşam Gazetesi**, 30 Mart 1946, s. 1, “Irak'taki Kürt Aşiretleri”, **Akşam Gazetesi**, 23 Mart 1946, s. 1, “Türk–Irak Muahedesi”, **Vakit Gazetesi**, 30 Mart 1946, s. 1.

²⁰⁸ Şimşir, a.g.e, s. 85.

²⁰⁹ “Kerkük'te Çarpışma”, **Akşam Gazetesi**, 15 Temmuz 1946, s. 1.

Irak'la ilişkilerinin normal seyrinin bozulmasını istememesi olarak değerlendirilebilir.²¹⁰ Bunun yanında bir sebebin ise, o dönemdeki iletişim araçlarındaki yetersizliğin, bilgilerin tam ve zamanında Türk kamuoyuna yansımamış olması olarak gösterilebilir. Çünkü Ömer Erşad Hükümeti'nin, yaşanan olayları haber yapan bütün gazeteleri kapattırması ve basının yayın özgürlüğünü elinden alması bilinen bir gerçek olduğundan, Türkiye'ye yeterli seviyede ve doğru olarak bilgi akışının olmaması doğal karşılanabilir bir durum oluşturmaktaydı.

²¹⁰ Abidin Davek, "*Ortadoğu, İngiltere ve Türkiye*", **Cumhuriyet Gazetesi**, 18 Nisan 1946, s. 3.

D ö r d ü n c ü B ö l ü m

1946-1959 YILLARI ARASINDA GENEL DURUM ve GELİŞMELER

I. Irak'ta Cumhuriyet Öncesi Siyasi Durum

İngiltere Gavurbağı Katliamı'nın ardından Irak'taki rejimi korumak için, Ağustos 1946'da birliklerini Irak'a sokmuştu. Ancak Irak'ta İngiltere'nin birlik sayısını artırması, cadde protestolarının artmasına ve monarşi rejiminin Başbakanı Erşad Ömer'in 16 Kasım 1946'da istifa etmesine sebep olmuştu. Ülkenin yeni başkanı Nuri Said, iktidara geldiğinde öncelikle serbest seçim sağlanacağı vaadinde bulunmuştu. Fakat 26 Kasım 1946'da IKP lideri Fahd'ın, monarşi hükümetinin istifasını ve İngiliz emperyalizminin Irak'ı kontrol altına almasının sona ermesini istemesi ülkede dengeleri bozmuştu. 18 Ocak 1947'de Nuri Said Hükümeti'nin emriyle, IKP Lideri Fahd tutuklanarak, Bağdat'ın merkezinde polis soruşturma dairesine alınmış ve içeride ilk önce sopayla dövüldükten sonra sorgulanmıştı.²¹¹ Fahd'ın sorgulanmasının ardından ölüme mahkum edilmiş ancak ülkede yapılan geniş çaplı protestolardan sonra cezası 15 yıla indirilmiş, ancak Fahd'ın hapisanede olması Irak'ta emperyalizme karşı olan protestoların devamını engelleyememişti.²¹²

Irak'ta feodal monarşinin 1930 yılında İngiltere hükümetiyle yaptıkları anlaşmaya göre İngiltere'nin Irak'ta iki hava alanını işgal etmesine müsaade edilmişti. IKP'nin Irak gazetesinde, monarşinin devrilmesi çağrısında bulunmasından sonra 4 Ocak 1948'de emperyalizm karşıtı öğrenciler, Irak rejimi tarafından imzalanan 1930 anlaşmasının İngiliz Hükümeti ile yenilenmemesi için gösteride bulunmuşlardı. Fakat 16 Ocak 1946'da yapılan Portsmouth Anlaşması'na göre, İngiltere'nin iki hava alanının işgaline devam etmesi kararı verilmişti. Portsmouth Anlaşması'nı protesto etmek için IKP'nin

²¹¹ Batatu, a.g.e, s. 532.

²¹² Tripp, a.g.e, s. 563.

büyük bir organizasyon düzenlemesini istediği Irak kolej öğrencileri, derhal 16 Ocak 1948'de üç gün süren gösteriler yapmışlardı. 20 Ocak 1946'da Irak polisi, göstericiler üzerine ateş açarak iki göstericiyi öldürmüş, 17 göstericiyi de yaralamıştı. Bunun üzerine ülkede büyük olayların çıkması üzerine hükümetin, 21 Ocak 1946'da Portsmouth Anlaşması'nı iptal ettiğini açıklaması gösterilerin devam etmesini engelleyememişti. Gösteriler sonucunda Batatu'ya göre 300 ila 400 arasında ölü ve yaralı sayısı vardı.²¹³ Bunların üzerine Irak'ın yeni Başbakanı Salih Jabr, 27 Ocak 1948'de İngiltere'ye kaçmış, Jabr'ın yerine yeni başbakan Muhammet Sadr zamanında da gösteriler yoğun bir şekilde 15 Mayıs 1946 tarihine kadar etmişti.²¹⁴

Irak'ta komünistler hiç bir fırsatı kaçırmıyorlardı. Komünist eğilimli Siyonizmle Mücadele Grubu, Filistin'de çıkan savaşı bahane ederek, Irak'ta yaşayan Filistinlilerle beraber birçok Iraklı vatandaşın katıldığı bir çok protestoyu organize etmişti. Bunlara karşı hükümet, komünistlere karşı sıkı tedbir alarak yüzlerce komünisti tutuklatmış, Fahd'ı ve diğer komünist liderleri de Ocak 1949 yılında idam ettirmişti.²¹⁵

1950'lerin başlarında kısa süreli sessizliğin ardından 1952'de Irak'ta yine bir isyan tekrar patlak vermişti. İran'da başbakan tarafından İran petrollerini ulusallaştırmasıyla beraber Nasır'ın Mısır'da iktidara gelmesiyle yapılan sosyal reform çağrıları Irak'taki ulusallaşma fikrinin tekrar ortaya çıkmasına sebep olmuştu. Bu gelişmelere karşılık, Irak'ta birçok kez başbakanlık yapmış olan Nuri Said'in, kendi partisi vasıtasıyla seçim sisteminde reform çağrısı yapması, ülkede yaşanan ulusallaşma gerginliğini azaltmaya yetmemiş, öğrencilerle işçilerin beraber yaptıkları gösteriler, ulusallaşma ve serbest seçim sloganlarıyla geniş kapsamlı protesto yürüyüşlerine dönüşmüştü.²¹⁶

Yaşanan bu olumsuzluklar aynı zamanda orduya da sıçramıştı. Ülkede yaşananlara karşı subayların tepkisi özellikle Mısır'da Nasır'ın başarısından aldıkları ilhamla da iyice radikalleşmişti. 1955'te Sovyet karşıtı bir hareket olan Bağdat Paketi'nin kurulması, birçok insanı isyan etmeye sevk etmiş, fakat asıl tepki, ordudaki sayıları 200 kadar olan az sayıdaki milliyetçi subaylardan gelmiş ve bu subaylar Irak'taki monarşi rejimini yıkmayı başarmışlardı. 14 Temmuz 1958 tarihinde Özgür Subaylar Grubu,

²¹³ Batatu, a.g.e, s. 530.

²¹⁴ Tripp, a.g.e, s. 564.

²¹⁵ Alexander, a.g.m, s. 5.

²¹⁶ Aynı sayfa.

arkalarına ordu birliklerini alarak darbe girişimini başlatmış, saraya doğru yürüyüşe geçilerek Kral ve Prenslar ve Nuri Said öldürülmüştü.²¹⁷

II. Irak'ta Cumhuriyetin İlanı Öncesi Ortadoğu'daki Siyasi Durum

İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlayan NATO ve Varşova Paktı arasındaki mücadele, bölgede etkisini göstermekte gecikmemiştir. Türkiye ile Pakistan arasında yapılan Karaçi anlaşması²¹⁸ ile başlayan süreç ile NATO'nun Sovyetlere karşı oluşturmaya çalıştığı "Ortadoğu Güvenlik Sisteminin" ilk adımı atılmıştır. Mısır ve Suriye'nin tepkilerine rağmen Türkiye, Irak ile 24 Şubat 1955 tarihinde Bağdat'ta bir işbirliği anlaşması imzalamıştır. Bu fikrin ortaya çıkmasına öncülük eden ABD ve İngiltere, bu yolla NATO ile Güneydoğu Asya İttifakı-SENTO arasında bir coğrafi bir bağlantı kurulabilecek, oluşma belirtileri gösteren Arap Birliği daha ortaya çıkmadan kaldırabilecek, bölgede kontrol dışı gelişmelere meydan verilmeyeceklerdi. Yapılan bu anlaşmada sadece İngiltere lehine olmuş durumlar da vardı. Zira iç sıkıntılarını aşmak için Batı'ya yönelme aşamasında olan Irak Monarşisi, Bağdat Paktı'na yeşil ışık yakınca Irak'taki üslerini ve petrolü kaybetmek istemeyen İngiltere, bu pakta girmek istemiş aynı zamanda²¹⁹ 1930'da Irak ile imzaladığı anlaşma gereği İngiltere'nin Kuzey Irak'ta askeri güç bulundurması hakkının 1956'da sona erecek olmasından da endişelenmişti. Tüm bu nedenle İngiltere, 04 Nisan 1955 tarihinde Bağdat Paktı'na katılmıştır. Daha sonra Pakistan ve İran'ın da katılımı ile Bağdat Paktı daha da güçlenmiştir.²²⁰

1950'li yıllardan sonra Türk dış politikasını, milli uzlaşmayla beraber Sovyet yayılmacılığını önleme ve Batı ile askeri, ekonomik işbirliğinde bulunma gayreti oluşturuyordu. Bağdat Paktı ise, Amerika ile Ortadoğu'da ortak çıkarlar izleyen Türk dış politikası için bir nirengi noktası özelliği taşıyordu. Bu şartlar altında, Ortadoğu'da liderlik için yapılan mücadelenin, Türkiye ile gelişen Mısır arasında geçmesi kaçınılmaz olmuştu. Fakat Türk hükümetinin, Ortadoğu politikasının ilk dönemlerinde gösterdiği hızını yitirmek zorunda kalması, Mısır'ın yanında Sovyetler Birliği'ni de karşılarında rakip olarak görmesine sebep olmuştu. Bunun ilk belirtisi ise Türk Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün 3 Mayıs 1956'da, Sovyet politikasının Bağdat Paktı'nı istemediği ve bu

²¹⁷ Batatu, a.g.e, ss. 801-803.

²¹⁸ Canatan, a.g.e, s. 90.

²¹⁹ Josim, a.g.e, s. 10.

²²⁰ Canatan, a.g.e, ss. 102-103.

Pakt'ı yıkmak için ellerinden gelen her şeyi yapmaya kararlı olduğu şeklinde yaptığı açıklamaydı.²²¹

Gelişen olaylar karşısında Sovyetler Birliği'nin desteklediği Mısır ile Suriye'nin 20 Ekim 1955'te ve daha sonra 27 Ekim 1955'te Suudi Arabistan'ın da aralarına katıldığı askeri bir pakt imzalaması aslında Ortadoğu'da beklenen bir gelişmeydi.²²² Böylece Arapların kurduğu askeri bir blok, Irak'ın karşısına ürkütücü şekliyle çıkmış oluyordu. 1956 yılında çıkan Süveyş Krizi sonucunda meydana gelen Mısır-İsrail Savaşı'nı bahane eden İngiltere ve Fransa'nın Birleşmiş Milletler kararı doğrultusunda ve İsrail'in lehine Süveyş'e asker çıkarmaları, Bağdat Paktı'nı oluşturan devletlerin (İngiltere hariç) Arapların yanında tavır almasına, Türkiye'nin de bu arada İsrail ile olan ilişkilerini askıya almasına neden olmuştu. Bölgede İngiltere'nin prestij ve etkinliğini kaybettiğini ve buna karşılık Mısır'da etkisinin arttığını gören ABD, Sovyetlerin Ortadoğu'daki bu etkinliğinin artmasına engel olmak amacıyla Eisenhower Doktrini çerçevesinde Ortadoğu'da yeni bir yapılanmayı hayata geçirmeye başlamıştı. ABD hükümetinin, bu doktrin çerçevesinde bölgede askeri güç kullanma dahil olmak üzere bölge ülkeleri ile ekonomik ve askeri ilişkiler kurması, İngiltere'nin Ortadoğu'daki liderliğini ABD'ye teslim etmesine başlangıç oluşturmuştu.²²³

1957 yılında Suriye'de başlayan karışıklıklar sonucunda Sovyetler Birliği desteğindeki Baasçıların etkisi artmaya başlamış, Sovyetler Birliği bu çerçevede Suriye'ye silah ve teknik destek sağlamaya başlamış, bu gelişmeler, Türkiye ile Suriye'yi çatışmanın eşiğine kadar getirmişti. Suudi Arabistan Kralı'nın arabuluculuk çabaları yetersiz kalınca, Birleşmiş Milletler devreye girmiş, ancak Mısır ve Suriye'nin 01 Şubat 1958'de Birleşik Arap Cumhuriyetini kurduklarını ilan etmeleri Türkiye-Suriye gerginliğini daha da arttırmıştı. Fakat Sovyetler Birliği'nin, Amerika'nın Türkiye'yi desteklemesi karşısında Ekim 1957'den itibaren Türkiye'ye karşı tepkisini yumuşatmaya başlaması ile birlikte Türkiye'nin 11 Mart 1958'de Birleşik Arap Cumhuriyetini tanıması, Suriye ile Türkiye arasındaki krizin sona ermesini sağlamıştı.²²⁴

²²¹ Sönmezoğlu, a.g.e, ss. 112-116.

²²² a.g.e, ss. 117-118.

²²³ Canatan, a.g.e, ss. 111-114.

²²⁴ Sönmezoğlu, a.g.e, ss. 125-128.

Bu arada 14 Temmuz 1958'de General Abdülkerim Kasım'ın bir darbe ile Irak'ta yönetime el koyması üzerine ABD, 15 Temmuz'da Lübnan'a İngiltere'de 17 Temmuz'da Ürdün'e asker çıkarmıştı. Yeni Irak yönetimi ise bu gelişme karşısında çareyi, 19 Temmuz 1958'de Birleşik Arap Cumhuriyeti ile karşılıklı savunma anlaşmasını imzalamakta bulmuştu. Sonuçta, Irak'ın yeni yönetimi, 24 Mart 1959'da Bağdat Paktı'ndan çekildiğini açıklamış ve bunun üzerine Bağdat Paktı ABD'nin katılımı ile 21 Ağustos 1959'da CENTO olarak adını değiştirmişti.²²⁵

III. Türk-İrak İlişkileri ve Türkmenler

İngiliz mandası altında Türkmenlere uygulanan sindirme politikası Irak'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra baskıya dönüşmüştü. Özellikle Nuri Said Paşa'nın başbakanlığı döneminde baskı politikası sistemli olarak uygulanmaya başlanmıştı.

Türkiye ile Irak arasında 24 Şubat 1955'te imzalanan antlaşma ile Bağdat Paktı ile²²⁶ Türkiye-İrak ilişkileri iyi bir seviyede, bu Pakt'ta Türkmenlerinin durumuna hiç temas edilmemişti. Irak'ta Türkçe yasağı devam etmiş, Türkiye ile Irak arasındaki dostluk bağları güçlenirken Irak yönetimi, Türkmenlere yönelik baskıları her geçen gün artırmıştı.²²⁷ Türkmenlerin Nisan 1958'de Türk hükümetine sundukları muhtıradan, Türkiye'nin acil tedbir alması gerektiği, zira Irak'ta Türkmenlere karşı Araplaştırma politikasının devam ettiği, kültür alanında çeşitli baskılar yapıldığı, 1936 senesine kadar Kerkük'te ilk okullarda derslerin Türkçe verilmesine, sınavlarda öğrencilere Türkçe sorular sorulmasına ve soruların Türkçe cevaplanmasına müsaade edilmesine rağmen, 1936 yılından sonra öğretmenlerin Arapça ders anlatma mecburiyetinin getirildiği, dolayısıyla Kerkük okullarındaki öğretmenlerin diğer vilayetlere nakillerinin yapılarak yerlerine Arap ve Kürt öğretmenleri atandığı, Türk eserlerinin yok edildiği, ekonomik baskıların uygulandığı ve Kürt varlığının tehdidi konularından bahsedilmişti.²²⁸

Gerçektende Kürtler büyük bir serbestlik içinde IKP etrafında teşkilatlanmışlardı. Hiç şüphesiz Kürtlerin en çok şımarıldığı devir, Bağdat Paktı zamanında olmuştu.²²⁹ Irak

²²⁵ Sinan Aydın, **Türkiye'nin Irak Politikası ve Bu Sürecin Türkmenlere Etkileri**, İstanbul, 2003, s. 75.

²²⁶ İsmail Soysal, **Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları(1945-1990)**, TTK, Ankara, 1991, ss. 490-492.

²²⁷ Aytekin, Yaşar, "*Irak Türkleri ve Barzani (1)*", **Yeni İstanbul Gazetesi**, 30 Mart 1974, s. 5, Saatçi, **Irak'ta Türk Varlığı**, ss. 208-209.

²²⁸ Şimşir, a.g.e, ss. 121-125.

²²⁹ Canatan, a.g.e, s. 130.

hükümeti ise baskıları hafifletmeye hiç niyetlinin olmadığını açıkça göstermek istercesine Kürt bakanlar vasıtasıyla Türkmenlere yönelik baskıları daha da ileri götürüyordu. Irak Başbakanı, Kürt asıllı Ahmet Muhtar Baban ve İçişleri Bakanı Kürt asıllı Said Kazaz, kendileri gibi Kürt olan Reşid Necip adında Türk düşmanını olarak tanınan kişiyi Kerkük Valiliğine tayin ettirmişlerdi. Yeni Kerkük Valisi Reşid Necip'in göreve geldiğinde ilk olarak yaptığı iş, Kerkük'ün Türk asıllı belediye başkanını değiştirerek yerine Kürt asıllı Fazıl Talabani'yi tayin etmek olmuştu. Bundan sonra Kürt vali ve belediye başkanı Türkmenlere ait tarihi eserleri tahrip ettirmiş, Türkmen memur ve öğretmenleri Türkmenlerin yaşadığı bölgelerinden uzaklaştırmış ve yerlerine Kürt asıllıları getirmişlerdi. Yıllardan beri Kürtleştirmeye çalıştıkları Kerkük'ün etrafında gecekondu yapıtırmak suretiyle işsiz olan Kürtleri buralara yerleştirerek Irak Petrol Şirketinde işe sokmuşlardı.²³⁰

Bağdat Paktı sırasında 150 bin nüfuslu Kerkük ilinde, Kürtlerin sayısı 2-3 bini geçmez iken, Bağdat Paktı sonrasında Sait Kazaz ve diğer yöneticiler nedeniyle Kürt nüfusu 15 bini bulmuştu. Ayrıca Kerkük'teki Kürt yöneticiler nedeniyle Kerkük, Türk diplomatlarına, gazetecilerine ve sporcularına daimi kapalı tutulmuştu.²³¹ Yaşanan bu gelişmelerin arkasında, o dönem için Amerikalıların Kürtlere karşı himaye edici tutumunu görmek mümkündür.²³²

IV. Irak'ta Cumhuriyetin İlanı

1952 Temmuz ayında Milliyetçi Sosyalizmi benimseyen subaylar tarafından, Mısır'da bir darbe gerçekleşmiş, İngiliz yanlısı kral tahttan indirilmiş, başa geçen Cemal Abdunasır, Mısır'da cumhuriyeti ilan etmişti. Batı ile Mısır'ın aralarının açılmasını fırsat bilen Sovyetler Birliği, askeri, tarım, inşaat gibi konularda anlaşmalar yaparak Mısır'ı etkisi altına almayı başlamıştı. Bu arada ülkesindeki komünist ihtilalinin olabileceğinden endişelenen Suriye ise, Mısır ile anlaşmaya vararak birleşme kararı almıştı. Suriye böylece ülkedeki komünizm etkisinden kurtulurken bu seferde Rusya'nın etkisine girmişti. Mısır ve Sovyet akımını durdurmak amacıyla kurtuluşu birleşmekte bulan Irak ve Ürdün ise, 1958'in başlarında Arap Birleşik Haşimi Kraliyet Devleti adı

²³⁰ Yakuboğlu, a.g.e, ss. 20-21.

²³¹ Aytek, Yaşar, "Irak Türkleri ve Barzani (2)", *Yeni İstanbul Gazetesi*, 31 Mart 1974, s. 5.

²³² Suphi Saatçi, *Irak'ta Türk Varlığı*, ss. 208-209, Canatan, a.g.e, s. 130.

altında pek uzun ömürlü olmayan birleşmeye gitmişlerdi.Ortadoğu'da oluşan bu siyasi cepheleşme, Irak'ta bir takım siyasi ve askeri gelişmelerin oluşmasına sebep olmuştu.²³³

Irak Kraliyet idaresinin Irak halkına karşı, Birinci Dünya Savaşından sonra uygulamış olduğu İngiltere yanlısı politikalar sonucunda 14 Temmuz 1958 tarihinde , ordu içinde teşkilatlanmış olan Arap Milliyetçi ve solcu subayların işbirliği ile General Abdülkerim Kasım önderliğinde gerçekleştirilen askeri darbe üzerine Irak'ta Kraliyet rejimi devrilmiş ve yerine Cumhuriyet rejimi kurulmuştu.²³⁴

V. Irak'ta Cumhuriyetin İlanı Sonrasında Ortadoğu'daki Siyasi Durum

Lübnan hükümetinin, ülkesindeki ayaklanmaları bastırmakta yetersiz kalması karşısında, ABD ve batılı devletlerden ülkesindeki ayaklanmaların bastırılması için yardım talebinde bulunmasına karşılık ilgili devletlerin olumlu cevap vermesi, müdahalenin sadece Lübnan'daki olayları denetim altına alma amacını değil, aynı zamanda Irak'a müdahale olanaklarına sahip olma amacını da taşımaktaydı. Fakat bu düşünce ve gelişmelere rağmen Irak'a böyle bir askeri girişimde hiç bulunulmamıştı. Bunun belli başlı sebepleri ise; I. Irak'taki yeni yönetimin yapılan daha önceki anlaşmalara bağlı kalacağını ve petrol sevkiyatının normal devam edeceğini açıklaması, II. Amerikan Gizli İstihbarat Servisi'nin Irak'ta yapılan ihtilalin komünist bir darbe olmayıp, Irak'ın içişlerine ait bir olay olduğu şeklindeki raporunu ABD Dışişleri Bakanlığı'na göndermesi, III. Mısır ve Suriye tarafından Irak'a her türlü askeri yardım ve siyasi destek sağlanacağını açıklaması, IV. Sovyetler Birliği'nin, Irak'taki yeni rejimi desteklediğini açıklaması ve Irak'ın iç işlerine müdahale edilmemesi hususunda uyarılarda bulunması, V. Irak halkının yeni rejimin arkasında olması ve yapılacak herhangi bir darbe girişiminde yeni rejimi savunacağını anlaşılmaması ve liderlerinde herhangi bir müdahaleye karşı ülkelerini savunacaklarına dair yaptıkları açıklamaları. Irak'taki ihtilalin kendi çıkarlarına zarar vermeyeceğini anlayan ABD, İngiltere ve bazı Batılı ülkeler, Ağustos 1958'de yeni Irak rejimini resmen tanıdıklarını açıklamışlardı.²³⁵

Irak ihtilalinden en fazla endişe duyan ve şiddetli tepki gösteren tek devlet Türkiye olmuştu. Türkiye, İran ve Pakistan Devlet Başkanları, Irak'taki durumu müzakere etmek

²³³ Celayir, a.g.e, s. 14.

²³⁴ Marufoğlu, a.g.m, s. 607.

²³⁵ Koçsoy, **Irak Türkleri**, s. 117.

için 14-17 Temmuz 1958 tarihleri arasında bir toplantı düzenlemiş ve ardından bir bildiri yayınlarak Irak'taki darbeyi bir vahşet olarak nitelendirmişlerdi. Türkiye'nin o günlerde Irak'a müdahaleye karar verip Amerika'dan destek istemesi, Sovyetleri harekete geçirmiş ve Türkiye'ye bir muhtıra göndererek bu çatışmayı başlatmanın ağır sorumluluklar getireceğini bildirmişti. Bunun ardından Türkiye, bir değerlendirme yaparak bu fikrinden vazgeçme kararı almıştı.²³⁶ Bundan sonra Türkiye kaynaklı bir kazan haline gelmekte olan Irak'ta cereyan eden hadiseleri temkinle izlemiş, Türk-İrak ilişkilerine gölge düşürecek herhangi bir teşebbüste bulunmamış ve Irak'ı, 31 Temmuz 1958'de Londra'da yapılan Bağdat Paktı Bakanlar Konseyi toplantısında sonra tanıdığını açıklamıştı.²³⁷

Bundan sonra akıllarda kalan soru Irak'ın Bağdat Paktı'ndan çekilip çekilmeyeceği idi. Yeni yönetimin daha önceden yapılan anlaşmalara bağlı kalacağını bildirmesiyle beraber, ihtilalden kısa bir süre geçtikten sonra Irak'ın Sovyetler Birliği ve komünist Çin ile ilişkiler kurması Irak'ın Bağdat Paktı'ndan ayrılacağını gösteren kuvvetli belirtilerdi.²³⁸ Gerçektende Irak Bağdat Paktının toplantılarına katılmamış ve 24 Mart 1959 tarihinde Bağdat Paktı'ndan çekildiğini Bağdat'taki İngiliz, İran, Pakistan, Türk Büyükelçiliklerine bildirmişti.²³⁹ Irak'ın Bağdat Paktı'ndan çekilmesinden sonra Pakt'ın adı değiştirilmiş ve Merkezi Antlaşma Teşkilatı(CENTO) adını almıştı.²⁴⁰

VI. Irak'ta Cumhuriyetin İlanı Sırasında ve Sonrasında Yaşananlar Gelişmeler

Irak'ta cumhuriyetin ilan edilmesinin öncesinde, ülkede rejime karşı darbe girişimi olacağına dair söylentiler dolaşmaya başlamıştı. Lübnan'da hükümet, 1958 Haziran ayında yapılan ayaklanmaları bastırmakta yetersiz kalınca ABD ve Batılı devletlerden ayaklanmaların bastırılması için yardım talebinde bulunmuş, bu talebi kabul eden ABD ve müttefikleri, Irak hükümetinden Lübnan'a askeri birlik göndermesini istemişlerdi. Irak genelinde bu talep hoş karşılanmamış olmasına rağmen Nuri Said, iki tugay seviyesindeki birliğe Lübnan'a hareket etmesi için emir vermişti. Fakat Lübnan'da,

²³⁶ Shakir Hanish, *The July 14, 1958 Revolution in Iraq*, Northern Arizona University Press, Arizona, 1988, s. 1.

²³⁷ Ümit Akkoyunlu, "Irak Türklüğünün Meseleleri", *Türk Kültürü Dergisi*, Temmuz 1976, s. 553.

²³⁸ Feridun Bellisar, "Bağdat Paktı ve Irak", *Hürriyet Gazetesi*, 10 Kasım 1958, s. 2.

²³⁹ "Irak Bağdat Paktından Ayrıldı", *Cumhuriyet Gazetesi*, 25 Mart 1959, s. 1.

²⁴⁰ Sönmezoğlu, a.g.e, s. 132.

Hıristiyan'ı Müslüman'dan üstün tutan yönetim sistemin korunması için Nuri Said'in böyle bir emir vermesi askerler üzerinde ters bir etki yapmıştı.²⁴¹ Lübnan'a gidecek yerde Tugay Komutanları, Bağdat'taki Hükümet üzerine yürümüş ve 14 Haziran 1958 tarihinde Hür Subaylar Hareketi uygulamaya geçirilmişti. Alınan karar doğrultusunda Albay Abdusselam Arif, Bağdat'a 90 km. uzaklıkta bulunan ve Ürdün'deki Irak birlikleri desteklemekle görevlendirilen 20. Piyade Tugayı'nın komutasını ele alarak Bağdat'a doğru harekete geçmişti. Bağdat'ta bulunan Hür Subaylar Hareketi'ne bağlı subaylar da yapılanan planlar gereği Albay Arif'in Bağdat'a ulaşması sırasında bazı kritik noktaları ele geçirmişler, böylece Bağdat'a giren 20. Piyade Tugayı, Bağdat'ta bulunan Kraliyet Sarayı'na yürümüş ve Kral Faysal ve Prens Abdullah öldürülmüştü.²⁴²

General Kasım ve yardımcısı Albay Abdusselam Arif, radyodan cumhuriyetin ilan edildiğini ve kraliyet ailesi ile birlikte başbakan Nuri Said ve monarşi rejiminin önde gelen liderlerinin öldürüldüğünü bildirmişti.²⁴³ İhtilal liderlerinin radyodan verdikleri beyanatlarda, Irak'ın üç esas etnik gruptan meydana geldiğini ve Türkmenlerin de bunlardan biri olduğunun bildirmeleri; Türkmenler tarafından baskıların sona erdiği şeklinde yorumlanmış ve Cumhuriyet rejiminin açıklık ve demokrasi getireceğine inanarak bu devrimi desteklemişlerdi.²⁴⁴ Siyasi faaliyetlerden uzak olan ve Irak'taki gelişmeler karşısında siyasi sessizliği tercih eden Türkmenler, önceleri devrimle işbirliği yapmak için hazır değillerdi. Türkmenlerin bu tutumları, kendilerinin devrimden memnun olmadıkları şeklinde bir intibaa vermelerine sebep olmuştu. Bu aslında Türkmenlere karşı olan çevrenin belki de algılamak istedikleri bir tutumdur. Ancak olayların gelişimi, Türkmenler tarafından artık daha fazla aldırılmazlık ve olumsuzluğa gerek olmadığı şeklinde değerlendirilerek Kasım ve yardımcılara "destek telgrafları" çekilmiş, Türkmenlerden oluşan heyetler Bağdat'a gönderilmişti.²⁴⁵

Yeni hükümeti kendisi kuran Kasım, hükümette İçişleri ve Milli Savunma Bakanlıklarını elinde tutmuş, Albay Arif'i ise Başbakan yardımcılığına getirmişti. Cumhuriyet kabinesindeki bakanların dokuzu sivil ve milliyetçi ideolojiye sahiplerdi. Kürtlerden de Baba Ali'ye Ulaştırma Bakanlığı verilmişti. Kasım darbecilerin ülkede temsil güçlerini arttırmak için Ulusal Egemenlik Konseyi'ni kurmuş ve Konsey, Sünni

²⁴¹ Aydın, a.g.e, s. 76.

²⁴² Hıdır Göktaş, **Kürtler II Mahabad'dan 12 Eylül'e**, İstanbul, 1991, ss. 130-131.

²⁴³ Batatu, a.g.e, ss. 801-803.

²⁴⁴ Ateş Sönmez, "Irak Türkleri", **Türk Kültürü Dergisi**, Mart 1963, s. 45.

²⁴⁵ Hasan Yılmaz, "Irak'ın Gizlenen Gerçeği: Türkmenler", **Stratejik Analiz Dergisi**, Mayıs 2003, s.24.

Arap, Şii Arap ve de Halit Nakşibendi adındaki Kürt olmak üzere toplam üç kişiden oluşmuştu.²⁴⁶ Hükümet, Kürt ulusal duygularına sıcak bakacağı mesajlarını vermişti. Şeyh Mahmut Berzenci'nin oğlu Baba Ali'nin kabineye alınması da bunun açık bir göstergesi idi. Yeni iktidar, 27 Temmuz 1958 tarihinde geçici bir anayasa çıkararak ilk defa vatandaşlık eşitliğini iptal ederek üçüncü maddesinde şu hükme yer vermişti: "Irak'ın varlığı bütün vatandaşların işbirliği, haklarının korunması ve hürriyetlerinin güvence altına alınması esasları üzerine kurulur. Araplar ve Kürtler bu vatanda ortaktırlar ve Irak'ın birliği çerçevesi içerisinde milli hakları korunur." Bu madde ile Türkmenler, azınlık statüsüne indirilerek isimlerinden dahi bahsedilmemişti.²⁴⁷ Hükümet, geçici anayasaya göre bütün politik sebepten hapiste olanları serbest bırakmış ve 1943-1945 Kürt ayaklanmasına katılanların hepsini affettiğini açıklamıştı. Sürgündeki Kürtler böylece evlerine dönmüşler ve cumhuriyet rejimini coşkuyla karşılamışlardı.²⁴⁸ Fakat Irak'ta her kesimin darbeden beklentileri başka başka olmuştu. Kimisi Mısır ve Suriye'nin 14 Şubat 1958'de beraber kurdukları BAB'ne katılmayı düşlerken, komünistler sosyal ve ekonomik reformları arzuluyor, Kürtler de Kürt-Arap kardeşliğini ve Kürdistan'da özgürlüğü istiyordu.²⁴⁹

VII. İki Lider Arasındaki Anlaşmazlık

14 Temmuz Devrimi'nin patlak vermesinden çok kısa bir süre sonra herkes, devrimi yapanlar arasındaki bölünmeyi şaşkınlıkla izledi. Aslında Arif ile Kasım ilişkileri çok sıkı idi. Tek bir odada yatıp kalkıyorlardı.²⁵⁰ Fakat parti mücadeleleri, siyasi ve etnik konulara yönelik mücadeleler, iki lider arasında bölünmeye sebep olmuş ve bu bölünme ülkenin bir ucundan diğer ucuna yayılmıştı. Kasım'ın, Irak'ın Arap aleminin lideri olmasını istemesi, Mısır lideri Nasır'la arasının açılacak olması anlamına geliyordu. Başbakan yardımcısı ve ihtilalin ikinci adamı Abdusselam Arif, Arap milliyetçisi ve Nasır taraftarı idi. İhtilalden birkaç hafta sonra Suriye'nin başkenti Şam'da Nasır ile buluşan Arif, Irak ile Mısır'ın birleşmesi üzerine anlaşmaya varmışlardı. Böylece Arif, artık Arap milliyetçiliğinin Irak'taki ilk adamı haline gelmişti. Kasım ile Arif'in arasının açılmasına İngilizlerin katkısı yok değildi. İngiliz

²⁴⁶ Hanish, a.g.e, s. 2.

²⁴⁷ Beyatlı, a.g.m, s. 8-12.

²⁴⁸ Hanish, a.g.e, s. 3.

²⁴⁹ Sıraç Bilgin, **Barzani**, Fırat Yayınları, İstanbul, 1992, ss. 109-110.

²⁵⁰ "İki İhtilal Liderinin Arası Açıldı", **Hürriyet Gazetesi**, 14 Eylül 1958, s. 1.

sefiri Michael Wright, Kasım'ın Arif korkusundan istifade ederek Irak'ın BAB'ne girmesini engellemeye çalışıyor ve ona Arif hakkında yanlış bilgiler veriyordu.²⁵¹

Ordunun içinde de ikiye bölünme vardı. Subayların bir kısmı milliyetçi idi ve Irak'ı BAB'ne dahil etmek için kampanya başlatmışlardı. Subayların diğer kısmı ise komünist ideolojiyi benimsemişti.²⁵² Kerkük'te de kurulan ve açıkça komünizm propagandası yapan çeşitli dernek ve teşekküllere karşı Türkmenler tepki göstermiş ve hiçbir dernek ve kuruluşa girmemişlerdi.²⁵³ Irak'ın başkanlığını Nasır'a vermek istemeyen Kasım ile BAB'ne katılımı istemeyen komünistler, Irak'ta zorla kazanılan demokratik serbestliğin bitmesini istemiyorlardı. IKP, Kasım'ın devrimin tek lideri olması için büyük bir gösteriler düzenlemiş ve Nasır'a karşı denge sağlamak için Kasım'ı desteklemişti. Kasım'da bir Irak milliyetçisi olarak, Arap milliyetçileri karşısında dengeyi sağlamak için komünistlerin ve Kürtlerin tarafını tutmuş ve istediği desteği de almıştı. Bundan güç alan Kasım, BAB ile yakın ilişkileri destekleyen ve Irak petrol endüstrisinin ulusallaşmasını isteyen Arif'i, ilk önce Bosna'ya elçi olarak göndermişti. Milliyetçilere yapılan baskılar üzerine gizlice Bağdat'a dönen Arif, yakalanarak hemen tutuklanmış ve 1958 Kasım ayında Halk Mahkemesi'ne gönderilerek hakkında ölüm kararı çıkarılmıştı. Fakat Kasım, Arif'in infazını duygusal nedenlerle uygulatmamış, bu arada da Arif'i iktidardan uzaklaştırmayı başarmıştı.²⁵⁴ Yabancı basın ise tüm bu yaşananları, Arif'in gücünü yitirmesiyle, Irak'ta komünistlerin güç artırımının kolaylaştığı yorumunda bulunmuştu.²⁵⁵

Irak'ta komünistlerin güçlenmesi aynı zamanda komünist Kürtlerin de güçlenmesi anlamına geliyordu. Irak'ta kurulan Yüksek Komünist Şurası içinde, Demokratik Örgütler adıyla da bilinen ve Ulusal Cephe altında toplanan Barış Severler, İleri Gençlik, Demokrat Gençlik, Devrimci Gençlik, Devrimci Öğretmenler, Vatan Cephesi ve Silahlı HMT başta olmak üzere birçok örgüt vardı ve bu örgütlerin çoğunluğunda da hakimiyet komünist Kürtlerin elindeydi. Bu Cephe'nin en önemli Kürt üyeleri arasında Kerkük'te Türkmenlere yönelik katliamın yapılmasında önemli bir rol üstlenen Ma'ruf Berzenci(Kerkük Belediye Başkanı), Abdulcebbar Piruzhan(İleri Gençlik üyesi) vardı.²⁵⁶

²⁵¹ Muhammed Heykel, "General Kasım Arif'ten Çekiniyordu", **Tercüman Gazetesi**, 18 Nisan 1991, s. 1.

²⁵² Saatçi, **Irak Türkmenleri**, s. 210.

²⁵³ Kürşad Serdengeçti, "Irak'taki Türklerin Durumu", **Millet Gazetesi**, 22 Kasım 1976, s. 6.

²⁵⁴ Aytek, **Irak Türkleri ve Barzani (2)**, s. 5.

²⁵⁵ Alexander, a.g.m, s. 5.

²⁵⁶ Aytek, **a.g.m**, s. 5.

Arif'in tutuklanması ve Nasırcıların tasfiye edilmesi, Irak'ta komünistlerle milliyetçilerin çarpışmaların sebep olmuştu. Monarşinin devrilmesiyle beraber IKP üyeleri Bağdat boyunca kendi kuruluşlarını korumak için silahlı direniş üniteleri kurmuşlardı. Bunun üzerine Kasım ve Bağımsız Subaylar içinde baskın pozisyonda olanlar, ülkede silahlı grupların oluşmasının yasaklanmasına dair bir kanun çıkarmışlardı.²⁵⁷ Ancak, politik bilgisi zayıf olan Kasım'ın silahlı grupları savuşturmak için, 1958 Ağustos ayında kurduğu HMT'ı(Mukavemet-i Şaabiye) kuruluş amacına hiç hizmet etmemiş tam tersine, özellikle komünist direnç ünitelerinin aynı zamanda diğer adını oluşturmuştu. ²⁵⁸ IKP, bu yeni oluşuma hemen hakim olmayı başarmış ve 11,000 genç kadın ve erkek bir kaç hafta içinde bu kuruluşta yerini almıştı.²⁵⁹ HMT'nın başına ise ilk olarak yıllarca Moskova'da eğitim görmüş olan ve aynı zamanda Barış Severler Örgütü'nün Başkanı olan Suriyeli komünist Kamil Kazancı'nın getirilmesi iki grup arasındaki çarpışmanın şiddetini daha da artırmıştı.²⁶⁰ Bu çarpışmada Askeri birliklerin müdahalesiyle Bağdat'ta 1000'e yakın Nasır yanlısı tutuklanmış, bir çok vatandaş HMT tarafından sebepsiz yere tutuklanarak sorguya çekilmiş ve işkence görmüştü. Bu arada komünistlerin desteğini alan Kasım, Sovyetler Birliği ile ilişkilerini artırmaya başlamış ve ordusunu Rus silahları ile donatmıştı. Bununla da yetinmeyen Kasım, Rusya'dan çok sayıda doktor, tarım mühendisi, petrol uzmanı, öğretmen ve askeri uzman getirtmişti.²⁶¹

VIII. Irak'ta Cumhuriyetin İlanı Öncesi ve Sonrasında Türkmenlerin Komünistlerle ve Kürtlerle Olan İlişkileri

A. Türkmenler ve Komünistler

Türkmen toplumu, genel olarak komünizm düşünce ve ideolojisinden hep uzak durmuşlardı. Çünkü, Türkmenler üzerinde, bu düşünceler ailelerin parçalanmasına yol açacak, kendi dini ve ahlaki değerleriyle çatışan bir durum yaratacaktı. Bu fikirlerin Sovyetler Birliği tarafından uygulanması ve Türki cumhuriyetlerdeki milyonlarca Türkü

²⁵⁷ Bilgin, a.g.e, s. 113.

²⁵⁸ Feridun Bellisar, "Irak Hadiseleri", **Hürriyet Gazetesi**, 6 Mayıs 1959, s. 3.

²⁵⁹ Batatu, a.g.e, s. 849.

²⁶⁰ Aydın, a.g.e, s. 79.

²⁶¹ Saatçi, **Irak'ta Türk Varlığı**, s. 211.

kendi ülkesine katması ise, yine bu düşünceye uzak kalmalarının diğer bir sebebini oluşturmaktaydı.²⁶²

Türkmenlerin siyasi yalnızlık kendi tercihleriydi. IKP, devrimden önce Türkmenlerin arasına girmeye çalışmış, fakat başaramamıştı. Devrimden sonra Irak'taki fikri ve ideolojik akımlar arasındaki, özellikle de komünizm ile Arap milliyetçiliği akımı arasındaki şiddetli çatışmalar yaşanmaya başlamış, bu mücadele ileride yerini Kerkük Katliamı'nda Kürt-Türkmen çatışmasına bırakmıştı. IKP, Türkmenlerle diyalog yolunu açmak ve siyasi ilişkiler kurmak için bazı yollar denemişti. İlk olarak Türkmen ileri gelenlerinden biri olan Kurmay Albay diğeri de doktor olan iki kişiyle görüşerek partinin Türkmenlere siyasi destek sağlayacağını, karşılığında ise ittifak istediklerini bildirmiş, fakat kesin bir ret cevabı almışlardı. IKP'nin denediği bir diğer yol da, Bağdat Üniversitesi'ndeki Türkmen öğrencilerden "Demokrat Türkmenler" adında bir cephe kurmak olmuştu. Bu cephe Kerkük'te birkaç gazete yayınlamaya başlamış ancak bu gazete Türkmenlerin baskısı ile kısa zamanda kapatılmıştı. Türkmenleri komünizm ideolojisine katma girişimleri böylece boşa çıkınca, bu gelişmeler partiyi öfkelenmiş ve Türkmenlere karşı nefreti de derinleştirmişti.²⁶³

B. Türkmenler ve Kürtler

Türkmenler ile Kürtlerin arasındaki ilişki 1950'li yılların ilk yarısına kadar büyük ölçüde normal idi. Bu zaman süresince siyasi, milli ve ırkı hiçbir olay yaşanmamıştı. Tam aksine birbirileri arasında evlenmeler dahi yaşanmıştı. Osmanlılar devrinde de Kuzey Irak'ta hiç bir isyan ve kargaşa olmamıştı. Bu da bölge halkının Sûnni Müslüman olmasından ileri gelmekteydi. Türkmenler ile Kürtler arasında konuşma farkından başka bir hiçbir fark yoktu. İki toplumun sosyal hayatları ve gelenekleri, hatta akıbetleri dahi aynı idi.²⁶⁴ Sadece Nejat Hadim Sicade adlı bir Kürt avukat, dostça olmayan bir şekilde Türkmenleri Türkiye'ye açıkça casusluk yapmakla itham etmişti. İddiasına delil olarak da Osmanlı Sultanlarının ve Atatürk'ün fotoğraflarının Türkmenlere ait kahvelerde, işyerleri ve evlerde bulunduğunu belirtmişti. Türkmenler için ise bunlar, dini ve tarihi simgeler olup, bunların bulunmasından şeref duymaktaydılar. Burada düşündürücü bir nokta, mantık dışı ve sağlıklı olmayan delillere dayanarak Türkmenlerin tamamının

²⁶² Nazif Tepedelenlioğlu, "Kerkükname", **Cumhuriyet Gazetesi**, 6 Ağustos 1959, s. 2.

²⁶³ Samancı, a.g.e, ss. 87-88.

²⁶⁴ Ekrem Pamukçu, "Kerkük Katliamı ve Kürt Senaryoları", **Kerkük Dergisi**, Sayı 1, s. 5.

casuslukla suçlanması idi. Zira böyle tarihi ve dini şahsiyetlerin resimlerinin asılması, casusluk yapmak için delil sayılmazdı. Bununla beraber yaşanan bu olay şiddetli bir tepki doğurmamış fakat, bunlardan sonra yaşanacak hadiseler için bir kilometre taşı özelliği taşımişti.²⁶⁵ Barzani'nin Irak'a gelmesinden sonra Ocak 1959'da BKDP'nin içinde bir darbe olmuş ve Barzani'nin baskısıyla parti yönetiminde değişiklikler olmuştu. Bundan sonra IKP'nin güdümüne giren BKDP yönetimini destekleyen Kürtlerin, Türkmenlerle arasının açılması kaçınılmaz olmuştu.²⁶⁶

1958 ihtilalinden sonra meydana gelen yönetim boşluğu, dış güçlerle işbirlikçi komünist Kürtler için iyi bir ortam sağlamıştı. İngilizlerden de destek alan bu komünist Kürtlerin ana hedefi, Kerkük şehrini Kürdistan adını verdikleri bölgeye dahil etmektir. Çünkü bölgenin tek gelir getiren şehri Kerkük'tü. Ancak Kerkük halkının çoğunluğunu Türkmenlerden oluşması, Kürtler ile Türkmenler arasında ciddi çekişmelerin olacağını habercisiydi. Kürtlerin Irak cumhuriyetinin ilk Eğitim Bakanı'na verdikleri raporda, Kerkük için oldukça kendilerine cömert davranılmasını istemişler; ilk olarak Kürdistan Eğitim Müdürlüğü'nün merkezinin Kerkük'te kurulmasını, ikinci olarak Kürdistan'a dahil bütün illerde eğitimin Kürtçe yapılmasını ve son olarak da Kürt tarihi ve Kürdistan coğrafyası derslerinin bu bölgede zorunlu ders kapsamına alınmasını istemişlerdi.²⁶⁷

C. Cumhuriyet Sonrası Siyasi İlişkilerde Yaşanan Gelişmeler

Milliyetçiler ile Komünistler arasında yaşanan şiddetli çatışmalar Musul ve Kerkük'te en çetin şeklini almıştı. Devrim sürecinde Bağımsız Subayların darbesi, aslında büyük bir krizin başlangıcını işaret ediyordu. 1959 yılının ilk aylarında komünistler ve müttefikleri, büyük şehirlerin caddelerine hakim olmuşlardı. 1959 Nisan ayında bazı hesaplamalara göre komünistlerin kontrolünde göstericilerin sayısı milyonun üzerinde çıkmıştı. Seferberlik durumunda ise bu sayı 6 milyonu bulacağı tahmin ediliyordu. Komünistlerin, ülkenin bütün şehirlerinde sendikalara, HMT'na, Demokratik Gençlik'e, eğitime, radyoya ve basına hakim olduğu herkes tarafında biliniyordu.²⁶⁸ Kürtlerin yeri ise komünist teşkilatların içinde apayrı bir yere sahipti. Kürtler devrimden sonra komünist teşkilatların tamamına yakınında, üst düzeylerde yer

²⁶⁵ Samancı, a.g.e, s. 79.

²⁶⁶ Bilgin, a.g.e, s. 115.

²⁶⁷ Mahir Nakip, "Irak'ta Cumhuriyetin İlanı", **Türkiye Gazetesi**, 14 Temmuz 1991, s. 2.

²⁶⁸ Alexander, a.g.m, s. 5.

almışlar, özellikle Kerkük'te komünizmin ve buna bağlı kuruluşların tek hakimi olmuşlardı.²⁶⁹

Kerkük halkı, şehirde daha önce görmediği bir takım örgütlenmelere şahit olmuştu. Kürtlerin liderliğinde olan bu komünist örgütlenmeler, şehirde komünizm sloganları atıyorlar ve Türkmenlerin şehirdeki varlıklarını tehdit edencesine şehire egemen olmaya çalışıyorlardı. Bundan sonra Türkmenler, ister istemez Kürt milliyetçi akımıyla ve onunla ittifak içinde bulunan IKP ile karşı karşıya gelme durumunda kalmış ve bu durumda milliyetçilik ve komünizm şeklinde ülkeye yayılan iki akım arasında, milliyetçilik akımı yayınında yer almaları tabii karşılanması gereken bir oluşturmuştu.²⁷⁰ Fakat bunun, belli bir anlaşma metnine dayanan bir ittifak olarak algılanmaması gerekiyordu. Çünkü, Türkmenlerin gelişen olaylar karşısında fikri ve organizasyon bakımından hazırlıklı olmaması, bu hususta Baas Partisi, Arap Milliyetçileri Hareketi veya Nasırcılar arasında bir ayırım ve tercih yapamayacakları anlamına geliyordu.²⁷¹ İstanbul'da Keküklüler adına konuşma yapan Enver Yakuboğlu, Türkmenlerin tek kabahatinin koministlere karşı, anavatana bağlı oluşları diyerek Türkmenlerin geleceğinin pek parlak olamayacağına işaret etmekteydi.²⁷²

Kürtler ise bu yeni duruma çabuk adapte olmuşlar, Kerkük'te bir kısmı devrimi destekleyici bir kısmı da kendi parti yönelimleri ve milli beklentilerini karşılayan pankartlar taşıyarak, Türkmenleri tahrik etmek için içeriği şiddet dolu sloganlar atmaya başlamışlardı.²⁷³ Şehri sükunet ortamından kaosa sürükleyen bu olayların arkasından, Kerkük'te bulunan II. Tümen Komutanı Nazım Tabakçalı, ayrılık içindeki taraflar arasında yakınlaşma ve anlayış meydana getirmek amacıyla Vatani Dayanışma Komitesi kurmuştu. Komitede Kürtlerden, komünistlerden ve milliyetçilerden karışık beş kişi, Türkmenlerden ise dört kişi vardı.²⁷⁴

²⁶⁹ "Av. Habib Hürmüzlü ile Kerkük Katliamı üzerine yapılan röportaj."

²⁷⁰ Nazif Tepedelenlioğlu, "Kerkük Türkleri", **Hürriyet Gazetesi**, 14 Eylül 1958, s. 3.

²⁷¹ Samancı, a.g.e, s. 85.

²⁷² "Irak Ne Yaptığını Bilmiyor", **Akşam Gazetesi**, 13 Haziran 1958, s. 3.

²⁷³ Saatçi, **Irak'ta Türk Varlığı**, s. 211.

²⁷⁴ Samancı, a.g.e, s. 81.

Beşinci Bölüm

14 TEMMUZ 1959 KERKÜK KATLIAMI

I. Kerkük Katliamı'ndan Önce Yaşanan Olaylar

A. Barzani'nin Irak'a Dönüşü ve Kerkük'te Yaşanan Gerilimler

Monarşi rejimini deviren Generak Kasım'ın cumhuriyeti ilan etmesiyle, ülkede sosyal ve siyasi haklarına kavuşacaklarını düşünen Türkmenler, hayal kırıklığına uğramışlardı. Darbeden bir yıl geçtikten sonra Türkmenlere yönelik katliamin ilk izleri, 22 Ekim 1958 tarihinde Molla Mustafa Barzani'nin Rusya'dan Irak'a döndüğünde Türkmenlerin çoğunlukta yaşadığı Kerkük bölgesini ziyaret ettiği sırada meydana gelmişti.²⁷⁵

Öncelikle Barzani'nin Irak'a nasıl geldiğini açıklamak yerinde olacaktır. BKDP Başkanı İbrahim Ahmet başkanlığındaki Kürt heyeti, anayasanın ilan edildiği gün Kasım'ı ziyaret etmiş ve eski rejimin Kürt halkının tüm yaşamsal haklarını sınırladığını bildirmişler ve kendilerine tüm yasal hakların geri verilmesini istemişlerdi. Buna cevaben Arap-Kürt kardeşliğinin hoşuna gittiğini ve Barzani'nin yeni rejime bağlılığını bildirmesi üzerine Barzani'yi geri çağırma daveti gönderdiğini bildirmişti. Fakat Kasım burada, herhangi bir Kürt otonomisini veya Kürtlerin ulusal haklarının verileceğini söz etmekten kaçınmıştı.²⁷⁶ Bakanlar kurulunda, Mustafa Barzani, abisi Molla Ahmet Barzani ve diğer Kürtler için çıkarılan af kararından sonra Mustafa Barzani'nin Irak Meclis Başkanı'na gönderdiği mektupta, Irak'a memnuniyetle geleceğini bildirmişti. Kasım'da Bakanlar Kurulu kararından sonra Barzani'ye gönderdiği mektubunda,

²⁷⁵ Hakkı Öznur, **Caşların Savaşı Kuzey Irak Hareket ve Musul ve Kerkük Meseleleri**, Altinküre Yayınları, Ankara, 2003, s. 825.

²⁷⁶ Bilgin, a.g.e, ss. 111-112.

gelişinin kendisini memnun edeceğini bildirmişti.²⁷⁷ Barzani, Lütfü Akdoğan'ın 1970 tarihinde kendisi ile yaptığı röportajda, Kasım'ın kendisini davet etmesinin sebebini şu şekilde açıklamıştı: “Beni davet etmesinin sebebi, Kasım'ın ihtilali esaslı bir temele oturtmak için Irak'taki Kürtlere muhtaçtı. Bunu idrak ettiği içindir ki, beni çağırmak suretiyle Irak'taki Kürtleri elde edebileceğini sanmıştı.”²⁷⁸

Barzani beraberinde Kürtlerden oluşan bir heyetle Prag'dan ayrılarak ilk önce Mısır'ın başkenti Kahire'ye inmiş ve Nasır'la görüşmüştü. Beraber Kürt sorununu konuştuktan sonra Barzani ve Kürt heyeti 06 Ekim 1958 tarihinde Bağdat Havaalanına inmişlerdi. Bir zamanlar kendisini kuzey dağlarında kovalayan yüzbaşı Kasım, şimdi Barzani'ye bir villa tahsis etmiş, emrine bir araba vermiş ve bir de kendisine maaş bağlamıştı.²⁷⁹ Barzani'ye gösterilen bu ilgi, hükümetin Barzani'yi açıkça desteklediğinin bir örneğini oluşturmaktaydı.²⁸⁰ Barzani'ye tahsis edilen ve önceleri Nuri Said'in kaldığı sarayın penceresinde Rus üniforması giymiş Molla Mustafa Barzani'nin fotoğrafı asılı idi. Molla Mustafa son iki yılını Moskova ve Prag'da sürgünde geçirmiş, bu arada Rusya'da öğrenimini tamamlamış ve Kızıl Ordu'da generallik rütbesin yükselmişti.²⁸¹

Barzani'nin Bağdat'a inişinden sonra Kürtçülük hareketleri açıklık kazanmaya başlamıştı. Barzani Irak'a döner dönmez Kürt aşiretleri kendi kontrolüne alma faaliyetine girişmesinden sonra komünist düşmanı Seyit Reşit Aşireti, Türkiye'ye iltica etmiş, bunu da bir çok aşiretin Türkiye'ye ilticası etmesi takip etmişti.²⁸² Seyid Reşid yaptığı açıklamada, Barzani'nin Rusya'dan büyük destek aldığını bildirerek bir ay kadar önce kendisine komünistliği kabul etmesini ve aşiretiyle birlikte kendisine iltica etmesini istediğini, bunu reddedince de iki taraf arasında silahlı çatışmaların başladığını, Rusya'dan gönderilen 650 Rus askeriyle kuvvetlerini takviye eden Barzani'nin geçen hafta kendisini öldürmek için pusu kurduğunu ve ayrıca, petrol yatakları ile Kerkük'ü kendi bölgeleri arasına almak için planlar yapmaya başladığını bildirmişti.²⁸³

22 Ekim 1958'de Süleymaniye'ye gitmek üzere Kerkük Askeri Havaalanına inen Barzani, Kerkük'te organize olmuş Kürt grupları ile karşılanmıştı. İngiltere'nin Bağdat

²⁷⁷ el-Ani, a.g.e, ss. 206-207.

²⁷⁸ Lütfü Akdoğan, “Barzani Anlatıyor: Ben Hiç Bir Zaman Komünist Olmadım ve Olmam”, **Tercüman Gazetesi**, 17 Mayıs 1970, s.2

²⁷⁹ Bilgin, a.g.e, s. 112.

²⁸⁰ Feridun Bellisar, “Iraktaki Huzursuzluk”, **Hürriyet Gazetesi**, 5 Mayıs 1959, s. 3.

²⁸¹ Akdoğan, a.g.m, s. 2.

²⁸² Hayri Melik, “Barzani ve Kürtler”, **Yeni İstanbul Gazetesi**, 7 Haziran 1965, s. 5.

²⁸³ “Irak'ta Aşiretler Arasında Kanlı Mücadele Başladı”, **Tercüman Gazetesi**, 4 Mayıs 1959, s. 5.

Büyükelçisi Michael Right'ın İngiltere Dışişleri Bakanlığına gönderdiği telgrafta, Bağdat Havalananında Barzani'yi bir kısım Kürt ile çoğunlukta Komünistlerin karşıladığını, sonuç olarak “Bağımsız Kürdistan'ın” gerçek sahibinin ortaya çıktığını bildirmişti.²⁸⁴ Bağdat'tan Süleymaniye'ye geçen Barzani, Kürt ağalarıyla Kürt-Arap işbirliği için neler yapılabileceğini görüştüğten sonra 22 Ekim'de arkasında komünist görüşlü yüzlerce insanla Kerkük'e geri dönmüş ve bu dönüş aynı zamanda Kerkük'te gerilimin yükselmesine de sebep olmuştu. Barzani'nin Kerkük'e geldiği akşam Türkmenlerin oturduğu Yıldız Kahvesi'ne Kürtler tarafından saldırı olmuştu.²⁸⁵ 22 Ekim akşamı, ordu evinde misafir edilen Barzani, Kürdistan hayalleri içerisinde Kürtlerin, Kerkük'te Türkmenlere karşı eylem planlarını hazırlamış ve ertesi gün Süleymaniye'den gelen yüzlerce silahlı Kürt, ellerinde Kasım ve Barzani'nin posterleri ve Kürtçe pankartlarla birlikte Türkmenlerin aleyhine “Kerkük Kürt şehridir”, “Türkmenler şehri Terk edin”, “Kahrolsun Turancılar” şeklinde son derece kışkırtıcı sloganlar atarak Kerkük'te adeta gövde gösterisi yapmışlardı.²⁸⁶ Bunu üzerine Kerkük'te çatışmalar meydana gelmiş, 5000 kadar Kürt, Kerkük sokaklarında taşkınlık yaparak üç Türkmeni ağır şekilde yaralamış, sahipleri Türkmen olan dükkanları yağmalamışlardı.²⁸⁷ Kerkük Garnizon Komutanı Hidayet Arslan, olayların daha da büyümemesi için büyük bir çaba harcamış fakat Türkmenlere karşı girişilen saldırılardan dolayı kalp krizi geçirerek ölmüştü. Yaşanan bu olaylar sırasında Barzani'nin Kerkük'ten ayrılması²⁸⁸ sırasında olaylar büyümeye başlarken II. Tümen Komutanı General Nazım Tabakçalı, duruma hakim olmayı başarmıştı. Şayet şehirde Tabakçalı, “Güvenlik Planı'nı” uygulamamış olsaydı Tümen birliklerine mensup Kürt askerler, kendi Kürt kardeşlerine ve HMT'na katılacaklardı ve olaylar Kürtler lehine gelişme gösterecekti. II. Tümen Komutanı General Nazım Tabakçalı iki taraftan oluşan Vatani Dayanışma Komitesi'ni toplayarak bir bildiri yayınlamış ve halkın sükunetini korumasını istemişti.²⁸⁹

Olaylar dinmiş, güvenlik sağlanmış fakat Kürtler, gerçekte yaşanmayan iki olayı kullanarak kendilerini haklı çıkarmaya çalışmışlardı. Bunlardan ilki Garnizon Komutanı Hidayet Arslan'ın ölümü arkasından yayılan iddialar idi. İddialara göre, Barzani'nin hayatına kastetmek için Hidayet Arslan'ın Barzani'nin arabasının altına bomba koymuş

²⁸⁴ el-Ani, a.g.e, ss. 206-207.

²⁸⁵ Nermin Nefçi, “Kerkük'ten Geliyorum”, **Kardaşlık Dergisi**, Sayı 24, s. 44.

²⁸⁶ Kürşad Serdengeçti, “Kerkük Katliamı”, **Millet Gazetesi**, 29 Kasım 1976, s. 4.

²⁸⁷ “Kerkük Kürtleri Türklere Saldırdı”, **Tercüman Gazetesi**, 13 Kasım 1958, s. 5.

²⁸⁸ N.Demirci, a.g.e, s. 66-67, Osman Oğuz, “Kerkük Katliamı”, **Fuzuli Dergisi**, Sayı: 6, s. 6.

²⁸⁹ Samancı, a.g.e, s. 82.

ve bu bomba bir Kürt asker tarafından etkisiz hale getirilmişti. Ancak böyle bir olayın tahkikat yapılmaksızın sonuçlanması ve bu dönemde özellikle Kürtlerin yönetimde söz sahibi olmaya başladığı bir zamanda bu olayın üzerine gidilememesi makul ve mantıklı değildi.²⁹⁰ Ayrıca o dönemde 2. Tümeğe bağlı Mühendislik Taburu'nda görev yapan Aziz Kadir Samancı'nın açıklamalarına göre bombayı tesirsiz hale getirme işinin tecrübe gerektirdiğı ve bu tecrübenin ise Saha Mühendisliği'ne bağlı uzman askerlerde olduğu ve bu yaşanan olayı bu uzman kişilere anlattığını fakat hiç birinin bilgisi olmadığını bildirmişti. İkinci olay ise Kürtlerin Kerkük'te yaşana provokasyonların ardından yayınladıkları bildirimlerdi. Bildiride, vatansever Barzani'nin Kerkük'ü ziyaret etmesinden sonra Turancıların büyük fitne çıkardığı ve Kerkük'ü ikinci Kıbrıs yapacakları ve arkalarında ise Türkiye'nin olduğunu açıklamışlardı. Mustafa Barzani'nin oğlu şimdiki KDP lideri Mesut Barzani de "Kerkük Olayları" başlıklı yazısında, Türkmenleri suçlayarak babasına Türkmenlerin suikast girişiminde bulduklarını, bunu başaramayınca da olayları başlattıklarını iddia etmişti. Bu iddialara karşı ise en güzel cevap, demokrat Irak Türkmenlerinin yayınlamış oldukları bildiriydi. Bu bildiride, yaşanan olaylar aynen anlatılmış ve Kürtlerin düşmanca sloganları attıkları sırada Yıldız Kahvesini işaret ettiklerini, daha sonra bu kahveye saldırdıkları ve camları kırdıkları, eşyaları dağıttıkları ve levhaları indirdikleri, en sonunda da olayların sicilinin Kerkük valisinde mevcut olduğunu yazmışlardı.²⁹¹ Yapılan bu karşılıklı suçlamalar arasında göze çarpan en önemli husus, Türkmenler belgelerle birlikte mantıklı açıklamalar yaparken, Kürtlerin belgeden yoksun sadece asılsız iddialarda bulunması idi.

14 Temmuz 1958 ihtilalinden sonra merkezi Kerkük'te bulunan II. Tüme Komutanlığı'na atanan General Nazım Tabakçalı, görevi sırasında iki şeye önem vermişti. Bunlardan birincisi, Kerkük petrolünün güvenliğinin sağlanması, ikincisi ise farklı etnik gruplar arasında kardeşliğin kurulması idi.²⁹² Ancak bölgede meydana gelen olumsuzluklar nedeniyle Tabakçalı'nın Kasım'a gönderdiği gizli raporlar, Kerkük'ün geleceğini ilgilendiren önemli mesajlarla birlikte Kürtlerin emellerini de ortaya çıkaracak nitelikteydi. Bunlardan ilki 09.09.1958 tarihli olup özetle Kerkük halkının Kürt olmadığı halde Kürdistan bölgesine dahil edilmek istendiğini, bundan amaçlarının ise petrole sahip olmak olduğu, Kerkük'te Kürtler tarafından tebrik kartlarının

²⁹⁰ Sönmez Ateş, "Kerkük Katliamının Kitabı Mutlaka Yazılmalı", **Kardaşlık Dergisi**, Sayı 19, s. 17.

²⁹¹ Öznur, a.g.e, s. 828-830.

²⁹² Mahir Nakip, "39 Yıl Önce 39 Şehit", **Kerkük Dergisi**, Sayı 5, s. 13.

dağıtıldığını, bu kartlarda Rus askeri kıyafetinde Barzani'nin Kürdistan'ın lideri olduğu, Irak'ın kuzeyinde Kürdistan bayrağının geçerli olduğu, Kerkük'ün Kürdistan'a dahil olduğu ve Kerkük petrollerinin Kürtlere ait olduğu temalarının işlendiğini içermekteydi.²⁹³ İkinci rapor ise 31.10.1958 ve 09.12.1958 tarihlerinde Tabakçalı, Kasım'a iletilmek üzere Irak Askeri İstihbaratı'na Kerkük'te Kürtler tarafından dağıtılan, iki tebrik kartını gönderir. Bu kartlarda; I. Rus askeri elbiselerinde Mustafa Barzani'nin Kürdistan'ın lideri olduğu, II. Irak'ın kuzeyinde geçerli olan bayrağın Kürdistan bayrağı olduğu, III. Kerkük Kürdistan'a dahil olduğu, IV. Kerkük petrollerinin Kürtlere ait olduğu imajların verilmek istendiğini bildirmişti. Nazım Tabakçalı bu raporun ilişiginde gönderdiği beyanında, Kürtlerin amacının, Kerkük'ü Kürtleştirmek olduğu, amaçlarına ulaşmak için her türlü yolu deneyecekleri, bu eylemlerin önlenememesi durumunda çok daha vahim sonuçların doğacağını bildirmişti.²⁹⁴ Diğer bir rapor da 19.1.1959 tarihli olup özetle, Bazı Kürt subaylarının, komünist eğilimli Arap subayları ile işbirliği yaparak ve Bağdat'tan (IKP) destek görerek Kerkük'te bazı Türkmenlerin evlerini aradıklarını bildirmiş ve ardından II. Tümen'e mensup Kürtlerin sayılarının mutlaka azaltılması gerektiğini ve denge unsuru olabilecek tarafsız Arap subayların atanması gerektiğini²⁹⁵ ve 15.2.1959 tarihinde ise daha önce yapılan uyarıların dikkate alınmaması dahilinde Kürtlerin çoğunluğu Türkmenlerden oluşan Kerkük'ü ileride Kürdistan Bölgesine katacaklarını ve bu konuda derhal siyasi kararların alınması gerektiğini bildirmişti.²⁹⁶ Tabakçalı'nın raporlarında yer alan en önemli konulardan birisi de Türkmenler hakkındaki görüşleriydi. Türkmenler hakkında, Kürtlerin eylemlerinden endişe duyduklarını, kendilerini sadece Irak Cumhuriyeti'nin yanında emniyette hissettiklerini, basın ve radyoda bu Türk topluluğunun, cumhuriyetin ilanı konusunda duydukları sevinçlerine kasten yer vermediklerini, halbuki bu topluluğun subay, öğretmen, avukat ve doktoru ile Irak Devleti'ne güç kattıklarını fakat, maalesef bazı Kürt vatandaşlarının bu masum ve vefalı insanlarımızı aslı olmayan Turancılıkla suçladıklarını bildirmişti.²⁹⁷

Tabakçalı'nın bütün bu raporları, Türkmenlere yönelik katliamın çok yaklaştığını, müdahale edilmez ise silahsız olan Türkmenlerin katledileceğini ve burada Kürdistan'ın

²⁹³ Jasim Muhlis, **Müzekerrat El-Tabakçalı**, Zaman Matbaası, Bağdat, 1985, s. 357.

²⁹⁴ a.g.e, s. 384-386.

²⁹⁵ a.g.e, s. 413.

²⁹⁶ a.g.e, s. 421.

²⁹⁷ Mahir Nakip, "General Tabakçalı'nın İkazı Dikkate Alınmadı", **Türkiye Gazetesi**, 15 Temmuz 1991, s. 2.

başkenti olarak lanse edilen Kerkük'e sahip olacaklarını kuvvetle ve ispatlarıyla işaret etmesine rağmen Kasım tarafından hiç dikkate alınmamış, tam aksine bu ikazlarının karşılığını görevden uzaklaştırılması olarak görmüştü.

B. Musul'da Şevvaf Ayaklanması

Nazım Tabakçalı'nın gönderdiği gizli raporlar ile komünistlerin Türkmenlerin katledilmesi ile ilgili istekler, Başbakan Kasım tarafından iyice değerlendirilmiş ve sonuçta ülkesinde demokrat kişi olarak tanınan vasfını bir kenara iterek iktidarını tehlikeye düşürebilecek Arap milliyetçisi akımını ortadan kaldırmak için komünistlerin ve Kürtlerin yanında yer almayı tercih etmiş ve çoğu kez taşkınlıklarına katlandığı komünistlerin ve Kürtlerin Arap milliyetçiliğini ortadan kaldırma faaliyetlerine engel olmak istememişti.²⁹⁸ Kasım'a göre, böylelikle ülkede milliyetçilik akımların sebep olduğu kaos ortamı dinecek ve ardından etkisi giderek kaybolacaktı.

Komünistlerin ve Kürtlerin yok etme uygulamalarının ilki, Arap milliyetçilerine karşı Musul'da meydana gelmişti. Komünistler ve Kürtler, Musul'da Arap milliyetçiliğini yok etmek süresince sürekli Kasım yanlısı görünmüşlerdi. Ancak bu grupların gerçek niyetleri, iktidarı ele geçirmektir ve bunu Kasım'dan bir süre saklayacaklardı. Komünistler ve Kürtler, bu hayallerini gerçekleştirmek için, ilk önce kendi ideolojilerinden bir zırh gibi korunan Musul'da kaos ortamı yaratarak, buradaki milliyetçilerin etkisini, kendi kuvvetleriyle ve iktidara bağlı askeri kuvvetlerle yok edip burada da kendi ideolojilerini kuvvetlendirmek istemişlerdi.²⁹⁹

Musul, Arap milliyetçiliğinin yoğun olarak yaşandığı merkezlerden biri idi. Musul'da milliyetçiler geniş bir manevra alanına sahipti ve burada yaşayan halk, Nasır taraftarı, tutucu ve anti-komünist idi. Ayrıca burada pek çok subay da milliyetçi bir bakış açısına sahipti. Musul'da oluşan iktidar boşluğu her iki tarafın birbirini rahatça suçlamasına ve meydan okumasına sahne olmaktaydı. İktidar muhalifleri, Musul'daki durumu daha da güçlendirmek için Kasım'ı Arap davasına ihanetle suçlamaya başlamışlardı. Irak'ta üst makamlarda görev yapan komünist kişileri de bünyesinde bulunduran Yüksek Komünist Şurası, Musul'daki milliyetçi Arapların dirençlerini kırmak için, kendilerine bağlı İleri Gençlik, Barış Severler ve HMT örgütlerini

²⁹⁸ Sami Kohen, "Irak: Bir Yıl Sonra", **Milliyet Gazetesi**, 17 Temmuz 1959, s. 2.

²⁹⁹ "Habib Hüzmüzlü ile Kerkük Katliamı üzerine yapılan röportaj."

harekete geçirip Musul'da bir gösteri düzenlemek istemişti.³⁰⁰ Uygulama ise, Şubat 1959'da Barış Severler adındaki solcu bir grubun, kaos yaratmak maksadıyla için yıllık toplantısını Musul'da yapması şeklinde olacak, grubun başında Suriyeli komünist Kamil Kazancı olacaktır. Bu grubun başında ise Suriyeli komünist Kamil El-Kazancı olacaktır.³⁰¹

Musul halkının ve özellikle Musul Garnizon Komutanı Albay Şevvaf'ın çabalarına rağmen Kasım toplantıyı iptal ettirmemişti.³⁰² Aralarında diğer komünistlerin de bulunduğu 250 bin kişilik Barış Severler Grubu, 05 Mart 1959'da "Barış Treni" adını verdikleri trenle Musul'a yürümüşlerdi. Musul istasyonunda Garnizon Komutanı Albay Şevvaf, şehre girişi sırasında grubu durdurarak şehre girişlerini yasakladığını bildirmişti.³⁰³ Aralarında Barzani'nin silahlı adamlarının da bulunduğu komünistlerin bu emre karşı çıkmaları üzerine Albay Şevvaf kontrolündeki milliyetçi subaylar, Nasırcıların ve Şammar Arap Aşiretinin desteği ile Musul'da ayaklanmışlar ve ilk olarak komünist grubun lideri Suriyeli Kamil Kazancı'yı öldürmüşlerdi.³⁰⁴

Musul'daki milliyetçiler silahlıydı ve Suriye ve Mısır'dan çok büyük destek görüyorlardı. Mısır'ın ve Suriye'nin destek vermesinin amacı ise, Irak'ın zengin petrol gelirlerinin BAB'ne akışını sağlamaktı. Bu darbenin desteklemesi amacıyla sınırda bir radyo istasyonu bile kurulmuştu.³⁰⁵ 09 Mart 1959'da Türk basınına yansıyan haberde Musul Garnizon Komutanı Şevvaf'ın memleketin kuzeyinde kontrolü ele aldığı, Bağdat radyosunun Şevvaf'ın ölüsünü getirene 10 bin dinar verileceğini ve Kasım'ın bu olaylara acil tedbirler getireceğini bildiriyordu.³⁰⁶

Musul'da meydana gelen bu ayaklanmada Musul'daki Garnizon birliklerinin, merkezi Kerkük'te bulunan II. Tümen ile kuruluşu ve komuta altında olması itibariyle organik bağı vardı. Dolayısıyla yaşanan olayların Kerkük'teki duruma ışık tutması önemli sayılmaktadır. Musul'da yönetime karşı isyan çıktıktan sonra II.Tümen'e bağlı birlikler ile polis ve güvenlik güçleri alarma geçmişlerdi. II. Tümen'e emir komuta eden kişilerin komünizm yanlısı kişiler olduğunu göz önüne alınırsa bu tepkinin doğal olduğu

³⁰⁰ Yaşar Aytek, "Irak Türkleri ve Barzani (3)", **Yeni İstanbul Gazetesi**, 1 Nisan 1974, s. 5.

³⁰¹ Bilgin, a.g.e, s. 115.

³⁰² Yakuboğlu, a.g.e, s. 29.

³⁰³ Aynı sayfa.

³⁰⁴ Atalar, a.g.e, s. 45.

³⁰⁵ Roger Louis and Roger Owen, **A Revolutionary Year: The Middle East in 1958**, Contemporary Review Company, 2003, s. 245.

³⁰⁶ "İhtilalin Lideri Musul Garnizon Komutanı", **Cumhuriyet Gazetesi**, 9 Mart 1958, s. 1.

anlaşılmaktadır. Bununla beraber HMT ile IKP'nin hakim olduğu bütün örgütler ve cepheler de Kerkük'te teyakkuz haline geçmişlerdi.³⁰⁷

Musul olayları Türkmenler arasında, örgütlenmelerinin olmamasına rağmen Ata Hayrullah'ın öndeliğinde Türkmen mahallelerinde oluşturulmuş grupların birbirileri arasındaki görüşmeler şeklinde değerlendirmişti. II. Tümen'de ise Musul olayları, komutan Tabakçalı'nın Musul'daki isyan hareketini desteklediği ihtimalinin olduğu şeklinde değerlendirilmişti. Oluşan bu ihtimal, Tabakçalı'nın milliyetçiliğe olan eğiliminin üst seviyelerde olduğunu gizlememesinden ve komünistlerin yaptıklarını kınamasından kaynaklanıyordu. Ancak Tabakçalı, beklenenin aksine isyana katılması halinde canlara ve mallara gelecek zararların boyutlarını iyi hesaplamış, Şevvaf Hareketini desteklememiş, bundan dolayı ise binlerce canı kurtarmış ve Türkmenleri, 14 Temmuz 1959'da maruz kaldıkları katliamdan çok daha feci olabilecek bir katliama uğramaktan uzak tutmuştu.³⁰⁸

Bağdat yönetiminin emriyle Musul ayaklanması, havadan bombardıman edilerek iki günde bastırılmıştı. Kolundan yaralanan Albay Şevvaf tedavi gördüğü hastanede Kürt bir sıhhiye eri tarafından arkadan atılan bir kurşunla öldürülmüş,³⁰⁹ Şevvaf'ın Bağdat'ı bombalaması için emir verdiği dört pilot hakkına ise idam kararı verilmişti. Ayaklanma sonucunda komünist taraftan 110 kişi ve milliyetçi taraftan 200 kişi hayatını kaybetmişti.³¹⁰

BKDP ile bağlantısı olan komünist Kürtler, milliyetçi düzeni dağıtmak için bu kaosun avantajını iyi kullanmışlardı. Üstünlüğün komünistlerin eline geçtiğini anlayan Kasım, olayı kabullenmek zorunda kalmış ve kendi pozisyonunu korumak için, komünist Kürtlere bazı durumlarda destek vermiş bazı durumlarda ise silah yardımı sağlamıştı.³¹¹ Bağdat radyosu, Musul olayları hakkında ilk resmi raporuna göre, Şevvaf tarafından planlanan askeri darbenin, Mısır tarafından hazırlandığını ve asi subaylar ile Nasır adamları arasında Suriye-Irak sınırında gizli buluşmalar olduğuna dair elde resmi belgeler bulunduğunu bildirmişti. Bu habere göre Irak Hükümeti, bu olaylardan dolayı Nasır nezdinde BAB'ni suçlu olarak göstermişti.³¹² Hudut dışı edilen Macit Yurtcan

³⁰⁷ Samancı, a.g.e, s. 85.

³⁰⁸ Samancı, a.g.e, s. 86.

³⁰⁹ Melik, a.g.m, s. 5, Yakuboğlu, a.g.e, , s. 30.

³¹⁰ Mecit Yurtcan, "Musul'daki Olaylar Son Buldu", **Akşam Gazetesi**, 13 Nisan 1959, s. 3.

³¹¹ Sa'ad Jawad, **Iraq&The Kurdish Question 1958-1970**, London, 1981, ss. 42-43.

³¹² "Ortadoğu Ülkelerinde Yeni İsyenlar Başlıyor", **Cumhuriyet Gazetesi**, 16 Mart 1959, s. 1.

Şevvaf hareketi ile ilgili olarak, Kasım'ın gelecekte patlak verecek isyan konusunda endişeli olduğunu, Şevvaf hareketinin bunun habercisi olduğunu ve bundan sonra Kasım'ın daha çok uyanık olacağını belirtmiş ve Şevvaf ayaklanmasının bastırılmasında komünizmi destekleyen Barzani Aşireti'nden büyük yardım gördüğünü şayet bu yardım olmasaydı, Irak'a Kasım'ın değil Şevvaf'ın hükmedeceğini bildirmişti.³¹³

Şevvaf hareketinin Kerkük'te yol açtığı etkiler, Türkmenlerin aleyhine gelişmişti. Güvenliğin korunması ve kan akıtılmaması için uğraşan II. Tümen Komutanı Tabakçalı görevden alınmış ve tutuklanarak mahkemeye sevk edilmişti.³¹⁴ Yerine ise aşır komünist kimliği ile tanınan Tuğgeneral Davud El-Cenabi getirilmişti. Tümen, hemen Arap milliyetçisi ve Türkmenlerden oluşan 102 subayın ismini içeren bir liste yayımlayarak, bu kişileri Bağdat İl Müdürlüğü emrine vererek adeta sürgüne göndermişti. Bunun yanında Türkmenler, Turancılıkta itham edilmiş ve Türkiye ile birleşmek için çalıştıkları öne sürülerek 1208 Türkmen hapse atılmıştı.³¹⁵ Böylece komünistler ve Kürtler, Kerkük'teki Tümen Komutanlığı üzerinde tam bir hakimiyet kurmuşlar ve bütün birlik amirlerini de Kürt veya komünizm yanlı kişilerden seçmişlerdi. Buna ilave olarak II. Tümen karargahındaki önemli makamları da ellerinde bulunduruyorlardı.³¹⁶

Petrol merkezi olan Kerkük, uzun zaman Türkmenlerin hakimiyetinde olmasına rağmen, yavaş yavaş Kürtler Kerkük merkezine yakın köylere gelmeye başlamışlar ve kısa bir zamanda Kerkük'teki Kürtlerle birleşerek pek çok kuruluşa, organizasyona ve ticari gruba hakim olmaya başlamışlardı.³¹⁷ Artık sokaklarda Barzani ve Kürdistan fotoğrafları dolaşmaya başlamış ve Kürdistan'ın başkenti Kerkük olarak gösterilmiş, içine Türkiye'den topraklar da ilave edilmişti.³¹⁸ Tuğgeneral Cenabi, göreve geldikten sonra tüm vilayetin sorumluluğunu ele almış ve bütün siyasi ve sivil işleri IKP'nde bir zamanlar dostu olduğu Kürt asıllı Fatih Davut El-Cabbari'ye teslim etmişti. IKP Kerkük Yerel Komitesi, tamamen Kürtlerden oluşturulmuştu.³¹⁹ Şehirde işlerin yönetiminin tamamı, neredeyse sadece Belediye Başkanı olarak atanan ve daha önce Rusya'da eğitim görmüş, aynı zamanda da Irak Yüksek Komünist Şurası üyesi olan Maruf

³¹³ Mecit Yurtcan, "Musul'da Neler Oldu", **Akşam Gazetesi**, 14 Nisan 1959, s. 3

³¹⁴ "Şevvaf Hareketinde Neler Oldu", **Hürriyet Gazetesi**, 21 Eylül 1959, s. 1.

³¹⁵ İlhan Tural, "Gönüllü Rus Peyki Irak", **Akşam Gazetesi**, 28 Haziran 1958, s. 3.

³¹⁶ Samancı, a.g.e, s. 86.

³¹⁷ Batatu, a.g.e, s. 912.

³¹⁸ Tural, a.g.m, s. 3.

³¹⁹ Umar, a.g.e, s. 14.

Berzenci³²⁰ ve Yargıtay Başkanı Avni Yusuf'tan ibaretti. Avni Yusuf, BDKP eski üyelerinden ve komünist eğilimli bir kişiydi. Mahkeme hakimlerinin çoğu da Kürtlerden oluşuyordu. HMT'nin başına ise Ermeni kökenli bir komünist olan Ojin adında bir kişi atanmıştı. Direniş Güçleri'nin başkanı Kürt Komünist Yüzbaşı Mehdi Hamit idi. Emniyet Müdürü de Kürt idi. İleri Gençlik, Barış Severler, Devrimci Öğretmenler, HMT gibi Kürtlerin çoğunluğunu oluşturduğu komünist kuruluşlar aynı zamanda silahlı idiler. Dolayısıyla Cenabi, Kürtlerin her istediğini yerine getirmesiyle Kürtler, direnmeden Kerkük'te hüküm sürmeye başlamıştı.³²¹

1959 Nisan ayı başında iki Sovyet gemisi Sovyet Rusya'ya gelerek yüzlerce Kürdü Irak'a taşımış, Ortaşark ajansına göre bu Kürtler, modern silahlarla teçhiz edilmişlerdi. Aynı ajans üçüncü bir Sovyet gemisinin yine o günlerde Irak'a 160 ton askeri malzeme gönderdiğini de bildirmişti.³²² Kerkük'ün bu üst düzey teşkilatlanmasından sonra Türkmenlere karşı cezalandırma ve baskı uygulamaları başlaması doğal sayılmalıydı. Nitekim birkaç gün içinde üçbine yakın Türkmen "Turancılık" suçlamasıyla tutklanmış, yayın kadrosunu Türkmenlerin oluşturduğu ve yayınına 23 Eylül 1958 tarihinde başlayan Beşir ve Afak Gazetesi'nin tüm kadrosu sürgüne gönderilmiş ve 18 Mart 1959'da askeri yönetimin emri ile bu gazetelerin yayınına son verilmişti.³²³ Davut El- Cenabi, göreve geldikten sonra bütün Türkmen ev ve işyerlerine girilmesini sağlayan arama belgesini çıkartma cesaretinde bulunmuş, ayrıca askeri polise evlerinde ve işyerlerinde silah barındıran herkesi tutuklama meri vermişti. Tüm bu uygulamaların tek amacı, Türkmenleri silahsızlandırmak ve kendilerini savunmaktan aciz bırakmaktı.³²⁴ 12 Mayıs 1959 yılında Irak'tan sınır dışı edilen Nizamettin Nefçi Türk basınına yaptığı açıklamada, komünistlerin Kerkük'te 420 kişilik tamamı Türkmenlerden oluşan bir liste hazırlayarak Kasım'a gönderdiğini ve bu Türkmenlerin yok edilmesini isteyecek kadar da ileri gittiklerini bildirmişti.³²⁵ Ancak daha sonra komünistler, ilginç bir şekilde Türkmenler üzerindeki bu baskıların dozunu ilginç bir şekilde düşürmeye başlamışlardı. 1959 Haziran ayında mahkeme kararıyla

³²⁰ Yaşar Aytekin, "Irak Türkleri ve Barzani", *Yeni İstanbul Gazetesi*, 22 Ağustos 1961, s. 4.

³²¹ Batatu, a.g.e, s. 913, Saatçi, *Irak'ta Türk Varlığı*, s. 216

³²² Bellisar, *Iraktaki Huzursuzluk*, s. 3.

³²³ Vecdi Kızıldemir, "Komünist General Davud'un Faaliyeti", *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Ocak 1963, s. 5.

³²⁴ al-Hirmizi, *The Turkmen Reality in Iraq*, s. 116.

³²⁵ "Komünistler Neler Yapıyor", *Akşam Gazetesi*, 12 Mayıs 1959, s. 2.

kendilerini bekleyen katliamdan habersiz olan sürgündeki çok sayıda Türkmen aften yararlanarak evlerine dönmeye başlamışlardı.³²⁶

Kerkük'te yaşanan bütün bu olaylar, taraflar arasındaki uçurumu giderek genişletmiş ve düşmanlığın hafifletilmesi için çözüm bulmanın imkansız hale gelmesine sebep olmuştu. Musul'da yaşanan Şevvaf olayından sonra kuvvetler dengesinin Kürt-Komünist lehine bozulmuş olması, Kürt-Komünist cephesi için bu derin anlaşmazlığı çözenin, zayıf durumda olan Türkmenleri yok etmek yolunu kullanma seçeneğini giderek güçlendirmişti. Çünkü Arapların brokratik desteği ile bareber askeri birlik ile emniyet ve polis güçlerinin desteği kesildikten sonra Türkmenler bir anda çaresiz durumunda kalmışlardı. Bundan sonra Kürt-Komünist birlikteliğinin amacı, şehrin demografik yapısını değiştirmek üzere uğraşan Kürtlere karşı süren Türkmen direnişi yıkarak toplumunun tamamını yok etmektir.³²⁷ Sürgünde ve hapiste olan binlerce insana 20 Haziran 1959'da genel bir af çıkarılarak sürgünde olan yüzlerce Türkmen'in Kerkük'e dönmesinin sağlanması belki de katliamın bir parçasını oluşturduğundan dolaydı.³²⁸ Komünist ve Kürt cephesi Türkmenleri yok etme hesaplarına en uygun vakit olarak Irak'ta devrimin birinci yıl dönüm kutlamalarının yapılacağı 14 Temmuz 1959 tarihini seçmişlerdi. Ancak Kasım'ın Kerkük Katliamı'ndan önce komünistlere yaklaşımındaki değişime ve Batılı ülkelerin ve Rusya'nın Irak'ta yürüttüğü faaliyetlere değinilmesi katliamın daha iyi anlaşılması için faydalı olacaktır.

Kasım, Nasır taraftarlarını ezerken komünistlerden yardım görmüş, komünistler ise bu fırsattan istifade ederek ülkede haddini aşan işler yapmaya başlamışlardı. Fakat Kasım, komünistlerin artık iktidara gelme arzularını dile getirmelerinden sonra onların bu emellerini sona erdirmek için fırsat kollamaya başlamıştı.³²⁹ Komünistlerle karşı Kasım'ın ilk mücadelesi, komünistlerin, ordunun içerisine siyaseti sızdırmalarıyla ve Şevvaf olayından sonra tutuklanan subaylara çeşitli işkenceler yapmalarıyla başlamıştı. Kasım üst düzey subaylarla, 18 Haziran'da yaptığı toplantıda komünistlerden son derece rahatsız olduğunu söylemiş ve bunu toplantıdan iki gün sonra sürgüne gönderilen Türkmenlerden 2600 kişinin affedilmesi ve komünistlere karşı silaha sarılıp Türkiye'ye ve İran'a kaçan Kürt aşiretlerin affedilmesi takip etmişti. Enver Yakuboğlu'na göre

³²⁶ Öznur, a.g.e, s. 831.

³²⁷ Oğuz, a.g.m, s. 7.

³²⁸ Habib Hürmüzlü, "4 Temmuz 1959 Katliamı Canilerinin İdamı", **Türkmen Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği İzmir Şubesi Bülteni**, Sayı 11-12, s. 5, "Kerkük Katliamı", **Millet Gazetesi**, 20 Temmuz 1978, s. 4.

³²⁹ Kohen, a.g.m, s. 2.

Kasım'ın bu af kararını, Kurban Bayramı münasebetiyle çıkardığını ve aynı zamanda bu kararlar Kasım'ın komünistlerle mücadeleye başladığının bir delili olarak değerlendirmişti.³³⁰ Yakuboğlu'nun bu değerlendirmesi, Türkmenlerin katliamdan önce affedilmesine bir diğer bakış açısı olabilirdi. Çünkü son günlerde halk arasında ihtilalin birinci yıldönümünde komünistlerin hezimetle uğratılacağına dair haberler dolaşmaktaydı.³³¹

Bağdat'ta çıkan komünist gazeteler, orduya politikanın sokmaması üzerinde ısrarla durduğundan dolayı Kasım'a hücum etmeye başlamışlardı. Bunun yanında komünistler, bir taraftan güçlenirken, bir çok şehirde hür demokratlarla beraber sokak muharebeleri yapmaya başlamışlar, aynı zamanda ihtilalden sonra her yerde Kasım'ı desteklerken ve "Tek Lider" sloganları atarken, 1959 Mayıs aylarından itibaren yavaş yavaş iktidara gelmek istediklerinin işaretlerini vermeye başlamışlardı.³³²

Kasım ise, komünistlerin bir darbe yaparak iktidarı ele geçireceklerini gayet iyi biliyordu.³³³ Kasım'ı çok yakından tanıyan bir Iraklı'nın, İngiliz gazetesine verdiği röportaj bunu doğrular nitelikteydi. Röportajda, Kasım önüne çıkan tehlikelerden tamamen haberdar olduğu, herhangi bir hadiseye sebebiyet vermeden, memleket dahilinde bir iç harbe sebep olmadan komünistlerden yakasını nasıl kurtarabileceğini düşündüğünü, Irak'ta komünizm davasının her gün biraz daha ciddi bir hale geldiğini, belki de Kasım'ın komünistleri Irak siyasi sahnesinden uzaklaştırabileceğini ve onların sırtını yere getirebileceğini, fakat bundan önce komünistlerin Kasım'ı devirmek için harekete geçmiş olduğunu ve bu maksatla Irak'ta yeni bir ihtilale sebep olabileceklerini ve bu ihtilalin ise bir iç ayaklanma şeklinde gelişebileceğini bildirmişti.³³⁴

Aslında Iraklı'nın anlattıkları gerçekte tam anlamıyla Kasım'ın iç dünyasında dolaşan tedirginliklerinin bir tercümesiydi. Kasım içindeki bu tedirginlikleri yok etmek için tehlikeli durumu atlatıp komünistlerin iktidara gelmek için giriştikleri mücadelede onların sırtını yere getirecekti. Çünkü Kasım bunu yapamazsa ise şayet, komünistler iktidarı ele geçirip Kasım'ı devireceklerdi. Dolayısıyla her iki tarafta hazırlık içerisindeydi. Kasım, komünistlere cephe almış ve faaliyetlerini azaltmak için 1959

³³⁰ "2800 Kerküklü Türk Serbest Bırakıldı", **Milliyet Gazetesi**, 12 Temmuz 1959, s. 1.

³³¹ Kayahan Sağlamer, "Irak'taki İhtilalin Sebebi Ne? Sonuçları Ne Olabilir", **Cumhuriyet Gazetesi**, 9 Haziran 1959, s. 3.

³³² "Kasım Komünistlere Karşı Cephe Almaya Başladı", **Tercüman Gazetesi**, 23 Mayıs 1959, s. 5.

³³³ el-Ani, Nuri Abdülhamit, **Tarih-i El-Kabail Fi-Ahid El Cumhuriyye c.II. 7 Şubat-13 Temmuz 1959**, Meyrul Hikme Matbaası, Bağdat, 2001, ss. 298.

³³⁴ "Kasım'ın Başlı Komünistlerle Dertli", **Hürriyet Gazetesi**, 11 Temmuz 1959, s. 3.

Mayıs ayının son günlerinden itibaren baskıda bulunmaya başlamış ve bir an önce ülkede asayişini sağlamakla meşgul olmuştu.³³⁵ Karşı cephedeki komünistler ise kuvvet toplamakla meşguldü. Komünistlerin en büyük destekçisi ise hiç şüphesiz Kürtlerdi.³³⁶ Bunu da göz önünde bulunduran Kasım, 29 Haziran 1959 tarihinden itibaren Kürtleri pasifleştirmek için adım atmaya ve Irak'ta komünizmi destekleyen bütün gazetelere baskın yapılmaya başlanmıştı.³³⁷

II. Irak'ta Batılılar ve Ruslar

Irak hükümeti, topraklarında Amerika tarafından zirai kalkınma, arazilerin tetkiki ve sulama gibi uygulanmasına başlanan programlardan hiçbirinin başarı ile sonuçlanmamış olduğunu biliyordu. Aynı zamanda Amerikalı teknisyenlerin çok becerikli olmadıkları halde yüksek ücret almaları ülkede rahatsızlık yaratıyor, hükümet, Amerikalı diplomatlara Irak'ta daima şüphe ile bakıyordu.³³⁸

İngiltere de Irak'ta sürekli şüphe altındaydı. İngiltere'nin Kasım'ı tekrar Bağdat Paketi'ne dönmeye ikna edebilmesi için de hiçbir ümit yoktu. Irak'ta, İngiltere ile sadece dostluk esasına dayalı bir ilişki istenmekteydi. Ancak, 14 Temmuz'daki ihtilalde Kral Faysal ve Abdullah'la beraber öldürülen Nuri Said'in rejimini destekledikleri için Irak halkı, İngiltere'ye daha uzun yıllar şüpheyle bakmaya devam edecekti. İngiltere'nin Kasım hükümetini devirmek için entrikalar çevirmekte olduklarına dair Irak halkının büyük çoğunluğunda mevcut olan kanaat, tamamen komünist propagandaların eseri idi. Fakat bu gibi propagandalar, Irak'taki yabancıların bilhassa da İngilizlerin durumunu gündend güne kötüleştiriyor, İngiliz personelin yerini, Rus, Çin ve Hintliler almaya başlıyordu.³³⁹

Bu arada Irak'a yerleşen Rusların sayısı her geçen gün artmaktaydı. Sovyetlerin Kürt aşiretleri arasında geniş ölçüde propaganda yaptıklarına ve tahriklerde bulduklarına dair haberler vardı. Memleketin iç emniyetini tehdit eden bu faaliyetlere rağmen Bağdat hükümeti, Moskova'dan medet ummaya devam ediyordu.³⁴⁰ Rusya ile Irak arasındaki yakınlaşmalar ilk olarak kültür sahasında başlamış, bunu iktisadi, siyasi

³³⁵ "Irak'ta Komünistler taktik değiştirdi", **Cumhuriyet Gazetesi**, 23 Mayıs 1959, s. 3.

³³⁶ "Komünistler 14 Temmuz'u mu Bekliyor?", **Hürriyet Gazetesi**, 13 Temmuz 1959, s. 3.

³³⁷ el-Ani, **Tarih-i El-Kabail Fi-Ahid El-Cumhuriyye c.II.**, s. 299.

³³⁸ "Kominseler 14 Temmuz'u mu Bekliyor?", **Hürriyet Gazetesi**, 13 Temmuz 1959, s. 1.

³³⁹ "Kominseler 14 Temmuz'u mu Bekliyor?", **Hürriyet Gazetesi**, 14 Temmuz 1959, s. 5.

³⁴⁰ Feridun Bellisar, "Bağdat Esrarı", **Hürriyet Gazetesi**, 31 Kasım 1958, s. 1.

ve askeri alandaki ilişkiler takip etmişti. 742 doktor, 1653 ziraat mühendisi, 143 petrol uzmanı, 765 öğretmen adları altında binlerce ajan bu suretle Irak'a giriyor³⁴¹ ve kısa zamanda İleri Gençlik, Demokrat Gençlik, Barışseverler, Sosyalistler ve Devrimci Gençlik gibi isimler altında teşkilatlanmış Komünist ve Kürt gruplara yardım ve teşvikle Irak'ı kızıl bir ülke haline getirmeye çalışıyorlardı. Mevcut olan bu teşkilatlar, silahlı HMT adı altında birleşmişler ve Kerkük katliamında bilfiil katılmışlardı. Aslında Kasım, HMT'nı farklı amaçlarla kurmuş, fakat bu hale geleceğini hiç tahmin etmemişti.³⁴² IKP'nin memleket idaresini ele geçirmesine yardım etmek için, Rusya bir generalin idaresi altında 500 Rus mühendis ve teknisyeni Irak'a göndermişti. Bu ekibin görünürdeki görevi ise, iktisadi meselelerde, sulama projesi, toprağın işlenmesinde Iraklı yetkililere tavsiyelerde bulunmak ve Rusya ile yapılan anlaşma gereği Irak ordusuna gayet uygun şartlarda verilmiş olan Rus yapımı bombardıman ve Mig-7 savaş uçaklarının montajıyla uğraşmaktı.³⁴³ Uçakların yanında hibe edilen toplarla tankların bir harp sırasında güvenilemeyecek durumda olduğu ülkede dolaşan haberler arasında idi.³⁴⁴ Özet olarak Irak'ın lideri, "Rus Peyki" olamayacağına dair demeçler vermesine rağmen 14 Temmuz İhtilali kutlamalarını seyredenler, artık Irak'ın, Rusya'nın bir peyki olmuş olduğunu söylemekten kendilerini alıkoyamamışlardı.³⁴⁵

Hemen her gece komünistlerin milliyetçilerle arasında çarpışmalar olduğu Bağdat'ta Kasım, ordusunun kontrolünü gayet sıkı bir şekilde elinde bulundurmaktaydı. Diğer taraftan komünistler, niyetlerini belli eden mitingler düzenlemekte ve bu mitinglere her seferinde en az 20-30 bin civarında insan katılmakta idi. Bir yandan Kasım, komünistleri bertaraf etmek için fırsat kollarken, komünistler belirli faaliyetler planlayıp düzenleyerek hükümet aleyhine çalışmalar yapmakta, diğer yanda komünist Kürtler ise Kerkük'ü bir an önce ellerine geçirmek için gün saymaktaydı. Dolayısıyla Irak'ın iç politikasında oluşan bu kararsızlık devresinde, tarafların birbirilerini tasfiye etmek için yapacağı planlı bir harekette, Türkmenleri bir yem olarak kullanmaları da kaçınılmaz gözükmekteydi. Birbirilerini Irak'taki siyasi denklemden düşürmek için tarafların planlarını uygulayacakları ilk fırsat ise 14 Temmuz kutlamalarında olacaktı.³⁴⁶

³⁴¹ Turhan Aytul, "İhtilalden sonra", **Milliyet Gazetesi**, 10 Ağustos 1959, s. 4.

³⁴² Enver Yakuboğlu, "Rusya'ya Yaklaşma Sonucunda Kana Boyanan Memleket Irak", **Millet Gazetesi**, 6 Ağustos 1977, s. 8.

³⁴³ "Bağdat Sovyetlerden Harp Malzemesi Aldı", **Cumhuriyet Gazetesi**, 3 Aralık 1958, s. 3.

³⁴⁴ "Komünistler 14 Temmuz'u mu bekliyor?.", **Hürriyet Gazetesi**, 13 Temmuz 1959, s. 3.

³⁴⁵ Aytul, a.g.m, s. 4.

³⁴⁶ "Komünistler 14 Temmuz'u mu Bekliyor.", **Hürriyet Gazetesi**, 14 Temmuz 1959, s. 3.

III. 14 TEMMUZ 1959 KERKÜK KATLIAMI

A. Katliamın Öncesinde ve Birinci Günde Yaşananlar

Türkmenlerin devrime düşman olduğu yönündeki rakip tarafların iddiası üzerine Türkmenlerin, kimliklerini meşru şekilde savunma ve Kerkük'teki hakimiyetlerini sürdürme mücadelesi, düşmanlığın şiddetini giderek arttırmıştı. Çünkü Kürt-Komünist ittifakının hedefleri ile Türkmenlerin hedefleri birbiriyle çatışmaya başlamış ve Kürt-Komünist ittifakı, Türkmenleri karşılarında bir direnç olarak görmeye başlamışlardı. Bu durum çeşitli şekillerde kanlı olayların oluşmasına sebep olmuş, bunların en kötüsü ise 14 Temmuz 1959 günü meydana gelmişti.

Katliamdan hemen önce komünistlerin, Türkmenleri tehdit edici mesajlar içeren ve onlara karşı şiddet kullanmayı teşvik eden bildirimleri karşısında ne Kasım, ne Genel Kurmay Başkanı ne de Kerkük Emniyet Müdürlüğü, doğabilecek sonuçları görmezden gelerek bu komünist grupları durdurmak için hiç bir şey yapmamışlardı. Kerkük yönetimini gözden geçiren Kasım'ın, II. Tümen Komutanı Cenabi'yi ve³⁴⁷ Direniş Güçleri'nin Başkanı Yüzbaşı Mehdi Hamit'i 29 Haziran'da Bağdat'a çekerek, II. Tümen Komutanlığı'na Yarbay Muhammed Abdul Rezzak'ı görevlendirmesi, olasılıkla Kürtlerin katliamı gerçekleştirmesi için Kerkük'te doğal bir ruhun oluşmasına sağlamak içindi.³⁴⁸

Devrimin birinci yıldönümü kutlamalı yaklaşırken Türkmen liderleri, devrime mutlak desteklerini göstermek için özel bir kutlama komitesi başkanlığında işçi sendikaları, tıp kuruluşları, barolar ve diğer kuruluşlar ile birlikte hazırlıklara başlamışlardı. Türkmenlerin bu kutlamalara katılmalarındaki diğer amaçları ise devrimin sadece IKP örgütlerine ve Kürtlerin egemen olduğu örgütlere ve kuruluşlara ait olmadığını ispat etmek, geçmiş siyasi yalnızlıklarına son vermek ve Irak'taki olaylarla etkileşime girme kararlılığını göstermekti.³⁴⁹ Türkmenlerin bu gayeleri, karşı taraf için hiçte hoş karşılanacak türden değildi. Türkmenler kutlama hazırlıklarıyla ilgilenirken, Kürt ve komünistler de kendi örgütlerinin hakimiyetinde kurulacak bir komisyon hususunda ısrar etmişlerdi. Böyle bir komisyonun kurulmasıyla, hem kendi ideolojik yönelimlerini ifade edecek pankartlar taşıyabilecekler hem de Türkmenlerin kendilerini ifade etme ve görüş bildirme faaliyetlerini durdurabileceklerdi. Nitekim

³⁴⁷ al-Hirmizi, *The Turkmen Reality in Iraq*, s. 117.

³⁴⁸ Batatu, a.g.e, s. 914.

³⁴⁹ "Av. Habib Hürmüzlü ile Kerkük Katliamı üzerine yapılan röportaj."

Türkmenlerin hazırlıklarını baltalamak için Kürt-Komünist ittifakı harekete geçmiş ve HMT ile şehrin ortasındaki Atlas caddesinde bulunan Çalışma Taburu, Türkmenler aleyhine sloganlar atarak kışkırtıcı gösterilerde bulunmaya başlamış, kutlama vaktine yaklaştıkça da şiddetini giderek artırmışlardı. Bu faaliyetle aynı zamanda Türkmenlerin milli kimliğini ve bağımsızlığını sindirme ve yok etme amacı da güdülüyordu.³⁵⁰

Komünist grupları tek bir çatı altında birleştiren Ulusal Cepheden oluşan komite, tek bir yürüyüş yapılmasında üzerinde ısrarlarına devam ederken, Türkmenler ise kendileri müstakil olarak kutlama yapmayı tercih etmişler ve bunda da ısrarcı olarak Atlas caddesini kutlama yeri olarak tayin etmişlerdi.³⁵¹ Kerkük Kutlama Komitesi, iki taraftan da etkilenmeyerek kendilerinin belirleyeceği bir kutlama yapmaya karar vermiş ve “Devrim Yıldönümü Kutlamaları” için organizasyonlardan ve örgütlerden oluşan tören alayının, şehrin ana caddelerinde yürüyüşü için başlangıç saatini, 14 Temmuz 1959 akşamı saat altı olarak belirlemiştir.³⁵² Ulusal Cephe, 14 Temmuz kutlamalarını boykot ederken, Türkmenler şehirde bağımsız törenler ve kutlamalar için tüm sokakları Irak bayrakları ile süslenmiş ve 130 adet pankart hazırlamışlardı. Bu arada Ulusal Cephe, her yerde ellerinde Rus bayrakları, merdiven ve zincirler taşıyarak “Biz Ulusal Cepheyiz...., Irak-Sovyet dostluğu sonsuza dek sürecek..., Türkmenlere ölüm..” şeklinde sloganlar atarak Türkmenleri taciz etmeye devam etmişlerdi.³⁵³

Kerkük Polis Müdürü, göre öncesinde ve festival sırasında Kürtler ile Türkmenler arasındaki düşmanlıktan dolayı, olası bir kışkırtıcı olayların yaşanmaması için gerekli önlemlerin alındığını bildirmişti. Komünist yanlısı Kerkük Polis Müdürü Casim Mahmut Es-Suudi, 15 Temmuz’da Kerkük valisine gönderdiği 497 sayılı mektubunda kutlamalarla ilgili olarak şunları yazmıştı: “Saat yedi civarında Tören Alayı, Kale tarafındaki yol üzerinde Eski Köprü’ye geldiler ve burada askeri araçlarda bulunan Türkmenlerin gösterileriyle karşılaştılar. İki tarafı da ayrı tutarak ve birleşmelerini engelleyerek tören alayının emrimle devam etmesini sağladım. Bağımsızlık Caddesi’ne girerken yaklaşık altmış askerden oluşan ve ellerinde ipler taşıyan ve ters yöne doğru giden bir bölük gördüm. Emrimle beraber polis onları Eğitim Müdürlüğü Caddesi tarafına doğru yönlendirdi. Tören Alayı, Bağımsızlık caddesinde devam ederken 14 Temmuz kahvesinin önünde silahlar patladı. Ateşi kimin açtığı saptanamadı fakat

³⁵⁰ Samancı, ag.e, s. 88.

³⁵¹ a.g.e, s. 95.

³⁵² Batatu, a.g.e, s. 915.

³⁵³ al-Hirmizi, **The Turkmen Reality in Iraq**, s. 118.

yürüyen grup panik yaptı ve kavga başladı, taşlar atıldı ve sopalar kullanıldı. Bu da hemen askerlerin ve HMT mensuplarının ateş açmaları şeklinde gelişme gösterdi.”³⁵⁴ Farklı kaynaklarda tören alayının kimlerden oluştuğu, Türkmenlerin bu alayın içinde olup olmadığı, tören alayının yürüyüş güzergahı, Türkmenlerin elinde halat bulunan bölükle nerede karşılaştıkları ile ilgili farklı kaynaklarda farklı anlatımlar mevcuttu. Fakat bütün kaynaklar katliamın başlangıç yerini, Türkmenlerin bir araya geldikleri 14 Temmuz Kahvesi olarak tayin etmişlerdi.

14 Temmuz Kahvesi’nden önce aslında küçük çaplı bir olay Gavur Nuri adı verilen bir şahsa ait olan kahvede saat 18:50’de meydana gelmişti. Bu kahvenin önünde toplananlar, “Yaşasın Vatan Cephesi, Kahrolsun Turancılar” diye bağırıyorlardı. Türkmenler hadiseyi Kerkük Emniyet Müdürü’ne aksettirmiş ve acele yardım talebinde bulunmuşlardı. Emniyet Müdür ise her türlü tedbirin alındığını ve endişeye yer bulunmadığını bildirmişti.³⁵⁵ Saat 19:10 civarlarında, Türkmenlerin yoğunlukta olduğu tören alayının içinde bulunan, kendilerine “katılımcı” süsü veren ve ellerindeki pankartların altında silah bulunduran kişiler ateş etmeye başlamışlardı. Bu grup elindeki su ve içecekleri yürüyüş alayına dağıtan 14 Temmuz Kahvesi’nin sahibi Osman Hıdır’ı öldürmüşler, tören alayının Eski Köprü’de karşılaştığı ellerinde ipler olan 60 kişilik grup, Osman Hıdır’ın ayaklarına ipler takılarak caddelerde sürüklemeye başlamışlardı.³⁵⁶ Milliyetçi eğilimi ile bilinen Kerkük Emniyet Müdürü Nuri El-Hayat, konu hakkında vermiş olduğu resmi raporda, 14 Temmuz Kahvesi’ne varıldığında ellerinde makineli tüfekler ve ipler olan altmış kadar asker, yürüyüş düzeninde halka doğru ilerlediğini, o anda aniden silah seslerinin duyulmaya başladığını ve bunun katliamın ilk işreti olduğunu bildirmişti.³⁵⁷ Bu altmış kişilik grup ise Kerkük Polis Müdürü’nün tören alayının başında olduğu sırada karşılaştığı ve onları Eğitim Müdürlüğü Caddesi’ne yönlendirdiği grubun ta kendisi idi.³⁵⁸

Osman Hıdır’ın öldürülmesinden sonra askerler ve silahlı komünistler, Türkmenlerin üzerine ateş açmaya başlamışlardı. Bundan sonra yetkililer, yaşanan olaylara göz yummak bir yana Türkmen ileri gelenlerini katletmek amacıyla bir de II.

³⁵⁴ Batatu, a.g.e, s. 915.

³⁵⁵ Turhan Aytul, “Kerkük’te Türkler Hunharca Öldürüldü”, **Milliyet Gazetesi**, 25 Temmuz 1959, s. 5.

³⁵⁶ İsmail Cengiz, “14 Temmuz 1959 Kerkük Katliamı Şehitler Albümü”, **Avrasya Türk Dernekleri Federasyonu Başkanlığı Dergisi**, 14 Temmuz 1999, s. 9.

³⁵⁷ H. Hümmüzlü, **14 Temmuz 1959 Katliamı Canilerinin İdamı**, s. 5

³⁵⁸ Aytul, **Kerkük’te Türkler Hunharca Öldürüldü**, s. 5.

Tümen Komutanlığı tarafından, saat 21:00' da askeri araçlardan hoparlörle üç günlük sokağa çıkma yasağı ilan edildiğini halka duyurulmuştu. Bu yasak üzerine kanun ve nizamlara itaatkar olan Türkmenler, haklarında hazırlanan kanlı planlardan habersiz bu yasağa uyarak evlerine çekilmişlerdi.³⁵⁹ Böylece sokaklar, katliam için elverişli hale getirilmişti. İmam Kasım Polis Karakolu, azılı bir Türkmen düşmanı olan emekli polis komiseri Nuri Vali liderliğinde basılıp onsekiz tüfeğe el koyulmuş ve bu silahlar, dışarıda bekleyen komünist Kürtlerin oluşturduğu kalabalığa dağıtılmıştı. Nuri Vali, beraberindeki grup ile Eski Köprü'ye doğru koşarak havaya ateş açarak, "Yetişin, Türkmenler Kürt kardeşlerimizi kesti!" diye bağırış ve bütün Kürtleri Türkmenlere karşı kışkırtmıştı.³⁶⁰ Ayrıca Yedek Yüzbaşı Nuri Talabani ordu birliklerine, bazı silahlı olmayan Ulusal Cephe üyelerinin de silahlandırılması emrini vermişti.³⁶¹

Halk, evlerine çekilirken silahlı komünistler ve Kürtler caddeleri doldurmaya başlamıştı. Gece saatlerinde Türkmenler, asayiş ve emniyeti korumakla görevli polis, askerler ile silahlı örgütler ve IKP üyeleri tarafından saldırıya uğramışlardı.³⁶² Dr. Abdulhalık Beyatlı bu olaylardan şans eseri kurtularak uçakla İstanbul'a gelerek, Türkmen evlerini basarak daha önceden tespit ettikleri Türkmen aydın ve liderlerin, II. Tümen Komutanlığı'nca istenildiğini söylenip dışarı çıkmalarının sağlandığını, evlerinden alınan Türkmenlerin çıkartıldığı gibi evlerinin önünde öldürüldüğü, kimilerinin ise evlerinden alınıp kışlaya götürülerek burada kurulan sözde halk mahkemelerinde beş dakika içinde yargılanarak kurşuna dizildiklerini, süngü ve dipçiklerle şehit edildiğini bildirmişti.³⁶³ Katliamı yaşayan Av. Habib Hürmüzlü ile yapılan röportajda, kendisinin kutlama yürüyüşünde olduğunu, karışıklıklar sırasında Kale'de yaşayan akrabalarının yanına sığındığını, telefonla evini ve Türkmen ileri gelenlerinden bazı kişileri aradığında telefon hatlarının kesik olduğunu fakat başka insanları aradığında onların hatlarının açık olduğunu, kendi evlerine de baskın düzenlendiğini ve evinde annesi, babası ve kardeşi olduğunu, içeri giren askerlerin bütün ailesini vurmaya niyetli olduğunu fakat daha sonra vazgeçip evlerinde silah varsa

³⁵⁹ Kerkük, İzzettin, "Celal Talabani Katliama Katılmış mı idi?", **Kerkük Dergisi**, Sayı 5, s. 8, el-Ani, Nuri Abdülhamit, **Tarih-i El-Kabail Fi-Ahid El Cumhuriyye c.III. 13 Temmuz1959-Aralık 1959**, Meyrul Hikme Matbaası, Bağdat, 2001, s. 40.

³⁶⁰ H. Hürmüzlü, **14 Temmuz 1959 Katliamı Canilerinin İdamı**, s. 5., Batatu, a.g.e, s. 916.

³⁶¹ al-Hirmizi, **The Turkmen Reality in Iraq**, s. 119.

³⁶² Saatçi, **Irak'ta Türk Varlığı**, s. 218.

³⁶³ "Kerkük Türkleri Zor Durumda", **Tercüman Gazetesi**, 25 Temmuz 1959, s. 1-5, Atalar, a.g.e, s. 46.

vurmaya karar verdiklerini, evlerinde silah bulamayınca da askerlerin oradan ayrıldıklarını bildirmişti.³⁶⁴

Nitekim Türkmenlerin önde gelen liderlerinden emekli asker Ata Hayrullah'ın evine bir kaç silahlı asker tarafından "Sizi kumandan istiyor, sizinle konuşacak" diye dışarı çıkarılmış ve ailesi önünde vurularak şehit edilmiş, daha sonra da ölüsü elektrik direğine asılarak her tarafı kesilmiş bir şekilde sadist kahkahalar içerisinde üzerine "Turan eti, kilosu bir Filist" diye yazılmıştı.³⁶⁵ Bazı Türkmenler ise tutuklandıktan sonra ayağına ipler takılarak ters yönde hareket eden ciplere bağlanmış ve böylece iki parçaya ayrılmışlardı. Bazılarının cesetleri ise sokaklarda sürüklendikten sonra kamyonlarla üstlerinden geçilmişti. Öldürülen Türkmenlerin yanında bir çokları ise çeşitli biçimde yaralanmış, hastaneler yaralılarla dolmuştu. Bunun yanında yine birçok Türkmen, gece evlerinden alınarak tutuklanmış, tutukevleri ve hapishanelerde yer olmadığı için birçok okul cezaevi haline getirilmişti.³⁶⁶

B. Katliamın İkinci ve Üçüncü Günlerinde Yaşananlar

Katliamın ikici ve üçüncü günlerinde Komünistler ve Kürtler, daha sistemli ve daha ağır biçimde cinayet işlemeye devam etmişlerdi. IV. Tugaya bağlı Kürt askerler, Türkmenlere ait olan Atlas Sineması, Alemeyn Sineması ve Kale'deki bazı Türkmen evlerini havanlarla top ateşine tutmuşlar,³⁶⁷ gerekçe olarak ta kendilerine buralardan ateş geldiğini iddia etmişlerdi. Ancak Kerkük Emniyet Müdürü, Bağdat'a 27 Temmuz 6857 sayılı gönderdiği mektubunda, bu iddialara cevaben askerlere ateş açıldığının, plana yönelik bir yalan olduğunu ve kendisinin bu hususta suçlunun Gençlik Birliği ve HMT'na ait olduğunu bildirmişti.³⁶⁸ Bombalama olayının ardından Alemeyn sinemasının sahipleri Mehmet ve Selahattin Avcı, evlerinden alınıp öldürülmüştü. Türkmenler bu iki günde, birinci günden çok daha fazla şehit verdiler. Kasım Nefçi, Cahit Fahrettin, oniki yaşındaki Emel ve Nihat kardeşler ve daha birçok Türkmen ikinci ve üçüncü günlerde katledildiler.³⁶⁹

³⁶⁴ "Habib Hürmüzlü ile Kerkük Katliamı üzerine yapılan röportaj."

³⁶⁵ N. Demirci, a.g.e, s. 75.

³⁶⁶ Saatçi, **Irak'ta Türk Varlığı**, s. 218.

³⁶⁷ Cengiz, a.g.m, s. 9.

³⁶⁸ Samancı, a.g.e, s. 96.

³⁶⁹ H. Hürmüzlü, **14 Temmuz 1959 Katliamı Canilerinin İdamı**, s. 5.

Emniyet Müdürü, Bağdat'a gönderdiği diğer bir raporda, Ulusal Cephe'den emekli başkan Davut El-Cebbari, Gençlik Birliği'nden Abdulcebbar Piruzhan ve içlerinde Askeri İnzibat birliğinden kişilerin de bulunduğu bir grup ile II. Tümen girişinde ve Memurlar Kulübü'nde kendilerine düşman gördükleri Türkmenleri öldürmeyi planlamış olduklarının açığa çıkmış olduğunu bildirmişti.³⁷⁰ Türkmenlere yönelik bu vahşetin devam ettiği esnada Türkmenlere ait mağaza, dükkan, ticaret merkezleri ve evler de yağma edilmişti. Böylece Türkmenlerin can güvenliği kalmadığı gibi mallarının da güvenliği kalmamıştı. Komünist ve Kürt yağmacılar tarafından talan neticesinde toplanan malların kamyonlarla kuzey bölgelerine taşındığı görülmüştü.³⁷¹ Türkmenleri ortadan kaldırmak için hazırlanan bu korkunç katliam planı tam anlamıyla gerçekleşmemişti. Bunun sebebi ise katliama karışan topluluğun bir müddet sonra Türkmenlere ait işyerlerini yağmalamaya dalmaları ve kendi aralarında paylaşma kavgası içine girmiş olmalarıydı. Nitekim yağmalama olayları sırasında bazı Kürtler ölmüş ve bazıları ise yaralanmıştı.³⁷²

Daha sonra Başbakan Kasım, Türkmenlere yönelik bu katliamın bir plan içerisinde yapıldığını onaylarcasına 29 Temmuz 1959'da yaptığı basın toplantısında; anarşistlerin, daha önce krokiler üzerinde işaretlemiş oldukları Türkmen ileri gelenlerine ait olan evlere yöneldiğini ve bu evlerde oturanları dışarı çıkarıp idam ettiklerini bildirmişti. Kerkük Emniyet Müdürü, konuyla ilgili olarak 27 Temmuz 1959'daki 6858 sayılı mektubunda; Gençler Birliği'ni eylemlerden suçlu bulmuş ve olaylar sırasında değil de daha sonra şehirdeki bazı evlere işaret konulduğunu, bu durumun ise Türkmenlerde evlerinden alınacağı korkusu yarattığı ve 400 civarında Türkmen ailenin bu sebeple Bağdat'a kaçtığını belirtmişti. Birkaç gün sonra ise IKP'nin baş gazetesi de konuyla ilgili olarak, bu işaretleri elektrik idaresinin kendine has maksatlarla koyduğunu yazmıştı.³⁷³

Türkmenlere yönelik yapılan bu katliamı duyan Kerkük civarındaki kasabalarda ve köylerde yaşayan Türkmenler, silahlarına sarılarak kardeşlerine yardıma koşmaya çalışmışlar ancak Kerkük yakınlarında, komünist ve Kürt askerler tarafından Kerkük'e sokulmamışlardı.³⁷⁴ Şehrin tüm geliş ve gidiş yollarını kapatan Kürt ve komünist

³⁷⁰ Samancı, a.g.e, s. 97.

³⁷¹ Oğuz, s. 8, Saatçi, **Irak'ta Türk Varlığı**, s. 219.

³⁷² Sönmez Ateş, "**Kerkük Katliamı**", **Kardaşlık Dergisi**, Sayı 20, s. 30.

³⁷³ Samancı, a.g.e, s. 97, Batatu, a.g.e, s. 918.

³⁷⁴ H. Hürmüzlü, **14 Temmuz 1959 Katliamı Canilerinin İdamı**, s. 3.

askerler, hem civardaki Türkmenlerin Kerkük'e girişine müdahale etmişler hem de böylece ihtiyaç olduğunda daha fazla anarşist ve Kürt grupların şehre gelmesini sağlamamışlardı.³⁷⁵

Türkmen ileri gelenlerinden Abdullah Abdurrahman şehirden kaçmayı başararak, Bağdat'a ulaşmış ve sıra arkadaşı olduğu Başbakan Kasım'a şehirde yaşanan korkunç cinayetleri ve etnik nüfus yapısında yapılmak istenen değişiklikleri anlatmıştı. Abdurrahman'ı dinledikten sonra Kasım için, olaylara müdahale etme zamanı artık gelmişti. Kasım'ın Kerkük'te yaşanan katliama müdahale etmesinde, Abdullah Abdurrahman'ın yaşananlar hakkında detaylı bilgi vermesinin yanında; 1959 Mayıs ayından sonra komünistlerin artık yavaş yavaş iktidara gelmek istemelerinden sonra Kasım'ın bu olayla birlikte koltuğunun sallanmaya başladığını hissetmesi³⁷⁶ ve Kerkük'te bulunan Yarbay Muhammet Abdul Rezzak'ın da Kasım'ı arayarak yardım istemesi etkili olmuştu. Ancak Kasım'ın olaylara müdahale etmesinin öncesinde önemli bir konu ise, ülkenin başbakanı konumunda olan kişinin, yaşanan bu korkunç katliamdan haberdar olamamasının imkansızlığının akıllara, neden olaylara gününde müdahale edilmediği sorusunu getirmiş olmasıydı.

O dönemin şartlarına göre, iletişimin zayıf olması ve bu olayın gizlilik içerisinde planlanması bu gecikmeye sebep olarak gösterilmiştir.³⁷⁷ Kerkük Katliamının 6. yılı adına yazılan makalede de Kasım'ın istihbarat teşkilatının dahi Kerkük'teki hadiselerden haberinin olmadığı yazılmıştı.³⁷⁸ Ancak olayların büyük çapta gerçekleşmesi, devletin idaresini tekeline almış olan Kasım'ın bu olaylardan haberdar olamama ihtimalini zayıflatmaktaydı. Zira Tercüman gazetesinde bu konuyla ilgili, Kasım'ın komünistlerden kurtulmak için temizlik hareketine girişerek kuvvet uygulamak için Kerkük'teki hadiseleri, iki gün oluruna bıraktığı şeklinde açıklama yapılmıştı.³⁷⁹ Kasım'ın iktidara gelmek isteyen komünistlere, haklı gerekçelerle müdahale ederek ülkedeki güçlü pozisyonlarını yok ederek halkın gözünden düşürmesi ve siyasi etkinlik sahalarını ellerinden almak için böylesine eşsiz fırsatı yakalamışken değerlendirmeden bırakması mümkün gözükmemekteydi.

³⁷⁵ al-Hirmizi, **The Turkmen Reality in Iraq**, s. 23.

³⁷⁶ "Habib Hürmüzlü ile Kerkük Katliamı üzerine yapılan röportaj."

³⁷⁷ Aynı röportaj.

³⁷⁸ "Kerkük Katliamının 6.Yılı", **Yeni İstanbul Gazetesi**, 27 Temmuz 1965, s. 5.

³⁷⁹ "Generak Kasım Kerkük Faciasını Büyük Bir Nefretle Takbih Etti", **Tercüman Gazetesi**, 29 Temmuz 1959, s. 1-5.

Kasım'ın gönderdiği askeri kuvvet, Kerkük'e varmadan önce saldırganlar Türkmenleri ve liderlerini katletmişler, bir çok binayı ateşe vermişlerdi. Binalarda çıkan yangınların söndürülmesi için Irak Petrol Şirketi'nden yardım istenmesi üzerine itfaiye ekibi yardıma gönderilmiş, ancak saldırganlar tarafından itfaiyenin yanan binalara müdahale etmesi engellenmişti. Bunun yanında yerel hastaneler aranarak cesetlerin toplanması için ambulans talebinde bulunulmuş, saldırganlar yine aynı şekilde ambulansın olay yerine ulaşmasını engellemişlerdi.³⁸⁰ 17 Temmuz'da Bağdat'a gelen Ordu Destek Birlikleri, Kerkük'te yaşananlara müdahalede bulunmuş ve kısa sürede asayiş temin etmişti. Müdahale sırasında dikkat çekici bir konu, Kerkük'te asayiş temin etmek için gelen Destek Birlikleri'nin, müdahalenin büyük bir kısmını, IV. Tugay'ın tüm silahlarına el koymaya ayırmış olmasıydı. Bu müdahalenin bu kısım yoğunluğu ise, istemeden de olsa şunu ortaya koymaktaydı; Tugay'ın büyük bir kısmının Kürt subaylardan oluşması ve Destek Birliklerinin, Tugay'ın silahlarını ellerinden alması, bu katliamda Kürtlerin aslında baş rolde olduğu istemeden de olsa ortaya çıkarmıştı.³⁸¹

19 Temmuz günü Irak Sıkıyönetim Komutanı Ahmet Salih El-Abdi, Bağdat radyosunda bir konuşma yaparak Kerkük'te çatışmalar olduğunu bildirmiş, iki gün sonra da bir tebliğ yayınlarak, komünistlerin tecavüzü sonucu yerlerini terk ederek Bağdat'a kaçan Türkmenlerin emniyet içinde yerlerine dönmesi ve Kerkük'te kurulan Özel Tahkikat Komisyonu'na ifade vermesi için davet etmiş, Türkmenlere tecavüz eden suçluların cezalandırılacağını vaat ederek, halktan hükümet makamlarına yardımda bulunmalarını istemişti.³⁸²

C. Katliam Sonrası Ölü, Yaralı Sayıları ve Başbakan Kasım'ın Konuyla İlgili Açıklamaları

Üç gün süren katliamın bilançosu korkunç idi. Katliamda ölü ve yaralı sayısı ile ilgili çeşitli rakamlar dolaşıyordu. Katliamın daha ilk günü 14 Temmuz Kahvesi önünde olayın meydana geldiği saatlerde 12 Türkmen öldürülmüş ve bir çok kişi yaralanmıştı.³⁸³ Kerkük Polis Müdürü Casim Mahmut Es-Suudi 15 Temmuz'da Kerkük

³⁸⁰ al-Hirmizi, *The Turkmen Reality in Iraq*, s. 124.

³⁸¹ Batatu, a.g.e, s. 919.

³⁸² Nakip, *General Tabakçalı*, s. 3.

³⁸³ Samancı, a.g.e, s. 99.

Valisine gönderdiği 497 sayılı mektubunda, Türkmenlerden 20 öldüğü ve 130 yaralı olduğu, ayrıca Türkmenlere ait olan 70 dükkan ve gazinonun yağmalandığını, tüm bunları ise HMT'nin yaptığını bildirmişti.³⁸⁴ Kerkük Emniyet Müdürü ise 30 Temmuz'da, tespit edilen ölü sayısının 32 olduğunu ancak, halen çalışmaların devam ettiği yerlerde defnedilmiş olan 20 ölünün daha bulunduğunu bildirmişti.³⁸⁵ Başbakan Kasım, ölü sayısı ile ilgili olarak 02 Ağustos'ta, ölü sayısının 79'a ulaştığını açıklamış ancak, bu sayıyı daha sonra 31'e indirmiş, bu hataların ise her bir cesedin farklı açılardan çekilmiş fotoğraflar olduğundan kaynakladığını belirtmişti. Yaralılarla ilgili en son açıklanan resmi rakam ise 130 idi.³⁸⁶ Prof. Dr. Nuri Abdülhamit El-Ani kitabında, katliamdaki ölü sayısını 31, yaralı sayısını 251, talan edilen ev sayısını 60, yakılan ev sayısını 70, kamu kurum ve kuruluşlarının sayısını ise 17 olarak vermişti.³⁸⁷ Avrasya Türk Dernekleri Federasyon Başkanlığı tarafında hazırlanan şehitler albümünde katliamda öldürülen 32 Türkmen şehidin isimleri yazılmıştı.³⁸⁸ Katliamda ölen Türkmenlerin tam olarak tespit etmek için yapılan çalışmalar sonucunda, aşağıda verilen şehitlerin isimleri, kitaplardan ve makalelerden derlenerek birbirilerini tamamlama şeklinde yazılmış ve böylece isimlerle beraber ölü sayıları da net olarak ortaya çıkarılmıştır.

İsimler:

- 1- Ata Hayrullah - Albay
- 2- İhsan Hayrullah - Tabip Yarbay
- 3- Selahattin Avcı - Atlas Sinemasının sahibi
- 4- Mehmet Avcı - Memur
- 5- Nihat Fuat Muhtar - Öğretmen
- 6- Cihat Fuat Muhtar - Öğrenci
- 7- Emel Fuat Muhtar - Öğrenci (12 yaşında)
- 8- Kasım Neftçi - Çiftlik Sahibi
- 9- Ali Neftçi - Serbest Meslek
- 10- Osman Hıdır – 14 Temmuz Kahvesinin Sahibi
- 11- Cahit Fahrettin - Öğrenci
- 12- Zubeyr İzzet Casım - Kahve Sahibi
- 13- Şakır Zeynel - Kahve Sahibi
- 14- Gani Nakip - Memur
- 15- Kemal Abdussamet - Mühendis
- 16- Fatih Yunus Ali - Teknisyen

³⁸⁴ Batatu, a.g.e, s. 917.

³⁸⁵ Samancı, a.g.e, s. 97.

³⁸⁶ "Kerkük'te 41 Türk Dirî Dirî Gömülmüştü", **Cumhuriyet Gazetesi**, 4 Ağustos 1959, s. 1.

³⁸⁷ el-Ani, **Tarih-i El-Kabail Fi-Ahid El Cumhuriyye c.III.**, s. 32.

³⁸⁸ Cengiz, a.g.m, s. 16.

- 17- Cuma Kamber - Teknisyen
- 18- Enver Abbas - Öğrenci
- 19- Kazım Abbas Bektaş - Öğrenci
- 20- Hacı Necmettin Abdullah .Serbest Meslek
- 21- Hasib Ali - İşçi
- 22- Nurettin Aziz - İşçi
- 23- İbrahim Ramazan - Tamirci
- 24- Abdulhalik İsmail - Öğrenci
- 25- Abdullah Ali Beyatlı - Teknisyen
- 26- Selahattin Kayacı - İşçi
- 27- Abbas Kadir - Öğrenci
- 28- Selahattin Köprülü - Polis
- 29- İbrahim Hamza – Kasap 2
- 30- Kamalın Annesi olarak tanılan yaşlı bir ev hanımı 3
- 31- Adil Abdülhamit .. Öğretmen 3
- 32- Abdullah Ahmet...İşçi 2
- 33- Habib Ali 2
- 34- Abdugani Seyit Mehmet 2
- 35- Sadık Kaleli 2
- 36- Halil Şakır - Serbest İş 3
- 37- Salah Terzi ..Serbest İş.³⁸⁹

Böylece farklı eserlerde yapılan araştırmalar neticesinde Kerkük Katliamı'nda ölenlerin sayısı 37 olarak ortaya çıkmış olup bu sayının eksik yada fazla olması ihtimal dahilindedir.

D. Tahkikat Heyeti'nin İncelemeleri ve Sonrasında Yaşananlar

Bağdat hükümeti tarafından, Yarbay Abdulrahim Abdul Settar başkanlığında özel bir heyet, yaşanan olayları incelemek için Kerkük'e gönderilmişti. Heyet, bir çok görgü tanığı ile konuşmuş ve her bir olayla ilgili bilgiler kanıtlarıyla beraber belgelenmişti. Türkmenler lehine tanıklık edenlerin sonradan neler ile karşılaştığını Yarbay İsmail Hamdi Cenabi'nin başına gelenler çok güzel ortaya koyacaktır. Tanıklık edenlerden biri olan Yarbay İsmail Hamdi Cenabi, Türkmenler lehine konuşarak, olaylarda hiçbir uyarıda bulunmayan hükümeti ve sorumluları suçlamış, bunun üzerine Cenabi'ye bu dürüstlüğü karşılığını, hak etmiş olduğu Tümgeneral rütbesine terfi edilmemekle almış ve Cenabi, bunun üzerine ordudan istifa etmişti.³⁹⁰

³⁸⁹ Cengiz, a.g.m, s. 16, N. Demirci, a.g.e, s.69, " 14 Temmuz Şehitleri", **Türkmen Aylık Haber, Kültür ve Sanat Bülteni**, Sayı: 2, s. 5, Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği, "14 Temmuz Şehitlerimizin Bazılarının İsim ve Meslekleri", **Kerkük Dergisi**, Sayı 5, s. 8.

³⁹⁰ al-Hirmizi, **The Turkmen Reality in Iraq**, s. 128.

Heyet çok kısa bir zamanda araştırmalarını tamamlayıp Kasım'a ulaştırmıştı. Bunun üzerine Kasım 19 Temmuz 1959'da yaptığı konuşmada, Kerkük'te yaşanan olayları soykırım olarak nitelendirmiş, olaylara karışanların da şiddetle cezalandırılacağını bildirilmişti. 29 Temmuz 1959'da yaptığı basın toplantısında da Kasım, Kerkük'te II.Tümen kapısına asılmış cesetlerin resimlerini basın mensuplarına göstermiş, ardından Türkmenlere karşı işlenen bu cinayetleri barbarca olarak nitelendirmiş, Türkmen halkına en derin üzüntülerini sunmuş ve ayrıca olaylara katılanların cezasız kalmayacaklarını bildirmişti.³⁹¹ Daha sonra Kasım, kendisine gösterilen katliam fotoğraflarını görünce, sinir krizi geçirmiş ve Türkmenlerin gösterdiği sabır ve metanete hayran olduğunu ve onları koruyacağını, bunları yapanları ise derhal ezeceğini bildirmişti.³⁹²

07 Ekim 1959'da Kasım'a bir suikast girişi oldu.³⁹³ Kasım'ın arabasına kırküz kurşun isabet etmiş fakat Kasım büyük bir şans eseri yaralı olarak kurtulmuştu.³⁹⁴ Bu gelişen olay üzerine Kasım, kısa bir süre önce suçladığı komünistleri ve parti üyelerini suikasttan sonra temize çıkarmış ve tüm yaşananlardan BAB'ni ve Baas Partisi'ni sorumlu olarak göstermişti. Irak'ta katliamın failleri bilinmesine rağmen Kasım'ın bilerek suçluları değiştirmesinin sebebi, orduda güvendiği en sağlam taraftar grubundan içinde Nazım Tabakçalı'nın da bulunduđu³⁹⁵ on üç subayı ve dört sivil idam ettirmesiyle orduda ona duyulan güvenin sarsılmış olduğunu fark etmesi ve böylece kendisini ayakta tutabilmek için tek dayanağının yine komünistler olmasıydı.³⁹⁶ Halbuki 24 Ekim 1959 tarihinde Irak'ta "El-Enver" adlı gazetenin yayınladığı haberde, Kasım'a yapılan suikasttan sonra kurulması tasarlanan ve başkanlığına Kasım'ın çok güvendiği Askeri Mahkeme Başkanı Mahdavi'nin geleceği hükümetin listesi, IKP'ne bağlı İttihat El-İlahab adlı gazete binasının deposunda ele geçirildiği bildirmişti.³⁹⁷

Katliamdan sorumlu olan kişilerin büyük bir çoğunluğu askeri mahkemeye sevk edilmiş ve uzun süren duruşmalar neticesinde aleyhinde net kanıtlar bulunan 28 kişi idama mahkum edilmiş, tahrikçilere ve suçlulara yataklık edenler ise çeşitli yıllarla hapse mahkum edilmişti. Ancak idam cezaları, Kasım iktidarda olduğu dönemde infaz

³⁹¹ "Kasım Kerkük Katliamını Açıkladı", **Milliyet Gazetesi**, 30 Temmuz 1959, s. 1.

³⁹² "Kasım Sinir Krizi Geçirdi", **Milliyet Gazetesi**, 12 Ağustos 1959, s. 1.

³⁹³ "Kasım'a Suikast Girişimi Oldu", **Hürriyet Gazetesi**, 8 Ekim 1959, s. 1.

³⁹⁴ "Kasım'a Suikasttan Sonra", **Hürriyet Gazetesi**, 9 Ekim 1959, s. 1.

³⁹⁵ "Kasım İçin Yeni Suçlular", **Hürriyet Gazetesi**, 21 Eylül 1959, s. 1.

³⁹⁶ "İkinci Suikasttan Sonra", **Hürriyet Gazetesi**, 9 Ekim 1959, s. 2.

³⁹⁷ "Irak'ta Hazırlanan Gizli Kabine", **Milliyet Gazetesi**, 24 Ekim 1953, s. 3.

edilmemişti. Bunun üzerine gizli bir teşkilat kuran Türkmenler, öldürülen kardeşlerinin intikamını kendileri alma yoluna gitmişlerdi.³⁹⁸ Habib Hürmüzlü idamların infaz edilmemesini, Kasım'ın siyasi dengeleri sağlamak için idam ettirmediği şeklinde değerlendirmişti.³⁹⁹

Arap Sosyalist Baas Partisi'nin Irak koluyla işbirliği yapan ordu içindeki bir grup subayın Şubat 1963'te yaptığı darbe ile Kasım devrilmesinden sonra Abdusselam Arif'in devlet başkanı olduğu dönem içinde, bir Türkmenler arasından bir grup, Arif'in makamına çıkarak, Kasım döneminde idam cezalarının infaz edilmediğini ve bu cezaların yerine getirilmesini istemişlerdi. Arif'in cevabı ise "bir yere gitmiyorlar ya" şeklinde olmuştu.⁴⁰⁰ Ancak daha sonra Arif, 23 Haziran 1963'te Türkmenlerin gönlünü almak için 28 kişinin idam cezalarını infaz ettirmişti.⁴⁰¹ Bu idam cezalarının infazı aslında, Arif'in kararıyla değil, o dönemde iktidarda iyice kuvvetlenen Baas Partisi'nin, Kasım döneminde komünistlerin bir çok Baasçıyı öldürmeleri karşısında intikam alma hissiyle Arif'e baskı yapmaları sonucunda olmuştu.⁴⁰²

E. Katliamı Sorumluları Kimlerdi?

Kutlama gününde ve sonrasında yaşanan olaylarda pek çok cevapsız soru vardı. Ancak bu soruların cevaplanmasıyla, katliamın kimler tarafından planlandığı ve yapıldığı anlaşılacaktır. Yanıt bulunması gereken sorular şunlardır: I. Türkmenlerin kutlamalar sırasında askeri araca binip binmedikleri?, II. Elllerinde ip taşıyanlar kimlerdi ve bu provokasyonların arkasında kimler vardı? III. Emekli komiser Nuri Vali'nin emir komuta ettiği grup kimlerden oluşuyordu ve Nuri Vali'nin arkasındaki motivasyon ne idi? ve IV. Kutlama günü ilk ateşi kim açtı ve açılan bu ateş bir işaret miydi?.

Bu soruların cevaplandırılmasından önce Türkmenlerde ve karşıt grupta katliamın sorumluları ile ilgili oluşan kanaatlere yer vermek yerinde olacaktır. Türkmenlerin tamamında, katliamın önceden planlı olduğu şeklinde kanaatleri vardı ve katliamın suçluları olarak da özellikle komünist örgütlerde yer alan Kürt liderlere ve ismen de Demokrat Gençler Birliği Başkanı Abdulcebbar Piruzhan'ı ve Ulusal Cephe'nin

³⁹⁸ Yakupoğlu, **Irak Türkleri**, s. 37.

³⁹⁹ "Habib Hürmüzlü ile Kerkük Katliamı üzerine yapılan röportaj."

⁴⁰⁰ "Habib Hürmüzlü ile Kerkük Katliamı üzerine yapılan röportaj."

⁴⁰¹ Saatçi, **Irak'ta Türk Varlığı**, s. 224.

⁴⁰² "Habib Hürmüzlü ile Kerkük Katliamı üzerine yapılan röportaj."

kurucularından Barış Dostlarının Sekreteri Davut Cebbari'yi göstermişlerdi. Gerçekten de bu kişiler, Kerkük'te Türkmenlere olan nefretleri ve kinleriyle tanınmaktaydılar.⁴⁰³ Komünistleri destekleyen Kerkük Polis Müdürü Es-Suudi 479 sayılı valiliğe yazdığı mektubunda, Türkmenleri olaylara sebep vericiler olarak suçlamış ve onları tahrikçi taraf olarak saymıştı. Halbuki “Kahrolsun Turancılık”, “İdam İpleri Bizde”, “Komplo başarıya ulaşamaz” gibi tahrikçi sloganları atan komünist gruplar ve Kürtlerdi. Milliyetçi eğilimleri ile bilinen Kerkük Emniyet Müdürü Nuri El-Hayat ise, II. Tümen karargahına bağlı Kürtlerden oluşan Çalışma Bölüğü ve Askeri İnzibat'a bağlı askerleri ve küçük rütbelileri katliamın sorumlusu olarak göstermekteydi. IKP ise, suçlamalarını Merkezi Anlaşma Örgütü olan CENTO'ya bağlı olan ve halka düşman olan tarafın hesabına çalışan işbirlikçilere yöneltmişti.⁴⁰⁴

Çeşitli grupların katliamla ilgili görüşleri farklı farklı olmasından dolayı, konunun aydınlatılması için yukarıdaki soruların cevaplandırılması yeterli olacaktır. I. soruda komünist eğilimli Kerkük polis müdürünün iddia ettiği Türkmenlerin askeri araçta olup olmadığı ile ilgili olarak Batatu, buna hiçbir açıklık getirilemeyeceğinden bahsederken⁴⁰⁵ o dönemde II. Tümen'de görevli yüzbaşı olan Aziz Kadir Samancı, polis müdürünün askeri araca binen göstericilerin Türkmenler olduğu iddiasının doğru olmadığını bilakis bunların Hizmet Bölüğü'nden Kürt ve komünist askerleri olduğunu yazmıştı.⁴⁰⁶

II. soruda, Türkmenlerin evden alınarak öldürülmesinden sonra sokaklarda sürüklenmesinde, bazı Türkmenlerin de iki araca bağlanarak ters yönde hareket ettirilip öldürülmesinde kullanılan iplerin, tören esnasında görülen askeri araçlarda ip taşıyan altmış kadar askere ait olup olmadığı yaşananları aydınlatacak diğer bir soruydu. Kerkük emniyet müdürünün görüşü, askeri araçlarda katliamın olduğu günlerde etkili rol oynayan ve Kerkük Polis Müdürü'nün mektubunda da işaret edilen ellerinde ipler olan altmış askerin, İşçi Bölüğü veya diğer bir ismi ile Hizmet ve Basit İşler Bölüğü'ne mensup kişiler olduğu ve bu askerlerin yanında HMT'ndan oluşan unsurlarla beraber⁴⁰⁷ askeri polislerin de olabileceğini, bu grupların tamamının Davut Cenabi zamanında da Türkmenlerin yoğun olarak taciz edilmesinde çok etkin rollerinin olduğu yönündeydi.

⁴⁰³ Batatu, a.g.e, s. 915.

⁴⁰⁴ Samancı, a.g.e, ss. 94-95.

⁴⁰⁵ Batatu, a.g.e, s. 917.

⁴⁰⁶ Samancı, a.g.e, s. 97.

⁴⁰⁷ Mahir Nakip, “Katliamlar Başlıyor”, **Türkiye Gazetesi**, 16 Temmuz 1991, s. 3.

Şayet bu görüş doğru ise grubun tamamı komünist Kürtlerin kontrolündeydi ve Türkmenlere yapılan katliamda baş rolü oynamışlardı.⁴⁰⁸ Burada önemli olan bir konuda, Kerkük emniyet müdürünün Kerkük valisine gönderdiği mektubunda, bu askerlerin yöneltildiği Eğitim Müdürlüğü caddesi, doğrudan 14 Temmuz Kahvesine çıkmaktaydı. Bunun anlama ise, bu grubun Kerkük polis müdürünün iddia ettiği gibi kutlama kortejiyle karşılaşarak herhangi bir olayın çıkmasını engellemek için geri gönderilmiş olduğu değil bilakis 14 Temmuz Kahvesi'nin bulunduğu Atlas caddesine ulaşmak için Eğitim Caddesi'nin kullanılarak katliam bekleyen diğerleri ile buluşmaları içindi. Böylece bu 60 kişilik askeri grup, Türkmenlerin öldürülmesi ve ardından cesetlerin iplerle sürüklenmesi eylemlerinde önemli katkılar sağlayacaklardı.⁴⁰⁹

III. soruda, 22 Eylül 1959 tarihinde Al-Hurriyyah gazetesinde, II. Askeri Mahkeme'ye sunulan bağımsız delillere göre Nuri Vali'nin kendisini İmam Kasım Polis Karakolu dışında bekleyen gruba akraba süsü verdiği ve kendisinin saldırıda bilfiil görev aldığı, bu saldırıya katılmasının politik değil de sadece etnik olduğu, aynı zamanda orduda çavuş görevinde olan bir kişinin mahkemeye verdiği ifadeye göre de, Nuri Vali'nin dışarıda bekleyen gruba silah dağıttığı ve daha sonra hızlı bir şekilde köprüye doğru hareket ederken havaya ateş açarak "Türkmenler Kürt kardeşlerimizi katlediyor" şeklinde bağırdığı yazılmıştı.⁴¹⁰

IV. soruda, kutlama günü ilk ateşi kimin açtığı ve bunun katliamın başlangıç işareti olup olmadığı ile ilgili olarak Batatu, şayet Kerkük polis müdürünün mektuplarında, önemli konularda verdiği bilgiler çelişkiliyse olayların tasviri, ilk ateşin Türkmenlerden geldiğini şüpheli kılacağını ve ardından da bazı soruları beraberinde getireceğini ifade etmiş, devamında bu soruların ise açılan ilk ateşin önceden planlanmış bir sinyal mi olduğu, yoksa düşüncesizce mi yapıldığı yada bulunamasa dahi üçüncü bir grubun işimi olduğunu yazarken, Samancı bütün yazılan ve sunulan raporların Türkmenlerin silahsız olduklarını ispat ettiğini, bunun yanında dört yaralı dışında olayın kurbanlarının hepsinin Türkmenlerden olmasının ise bu gerçeği desteklediğini ifade etmişti.⁴¹¹

⁴⁰⁸ Batatu, a.g.e, s. 917.

⁴⁰⁹ Samancı, a.g.e, s. 98.

⁴¹⁰ Batatu, a.g.e, s. 917.

⁴¹¹ Ahmet Hanoğlu, "Kerkük Katliamı", **Milliyet Gazetesi**, 16 Temmuz 1977, s. 4.

Bu katliamın kimler tarafından yapıldığını gösteren yukarıdaki cevaplardan sonra katliamın faillerinden Ulusal Cephe'nin, askeri birliklerin ve anarşistlerin ayrı ayrı katliamın olduğu günlerde neler yaptıkları ortaya konarak, bu grupların Türkmenlere karşı düşmanca bir tavır ortaya koydukları açıklanmaya çalışılacaktır.

Öncelikle Ulusal Cephe'ye bağlı grup ve kişilerin neler yaptıklarından bahsedilecektir. Batatu'ya göre Türkmenlere saldırının önceden planlandığını ve planlayanların da Komünist organizasyonlar olduğunu, bunların içinden de özellikle Davud El-Cebbari ve Abudulcabbar Piruzhan olduğunu yazar. Ulusal Cephe'nin bazı üyeleri özellikle Demokratik Gençlik Birliği başkanı Abudulcabbar Piruzhan ve Barış Taraftarı sekreteri olarak bilinen ve Ulusal Cephe'nin kurucularından olan Emekli Yüzbaşı Davud Cebbari, Kerkük'teki bazı örgüt üyelerini, Kerkük'te yaşayan aile yakınlarını ve tanıdıklarını uyarıp 14 Temmuz'dan önce kadın ve çocukları şehirden çıkarmalarını bildirmişlerdi. Şehirde kalmak isteyen erkeklere de Kürt, asker yada ulusal cephe taraftarı gibi giyinmelerini söylemişlerdi.⁴¹² Ayrıca Ulusal Cephe üyesi Kerkük Belediye Başkanı Maruf Berzenci'nin civardaki Kürt köylerinden mezbaha aracıyla Kerkük'e adam taşınması ise kayda değer gözükmekteydi.⁴¹³

Kasım ise olaylardan sonra yaptığı basın açıklamasında, bir plan dahilinde katledilen Türkmenlerin isimlerinin, daha önceden tespit edilerek teker teker evlerinden toplanıp öldürdüğünü bildirmişti.⁴¹⁴ Komünist görüşlü Ulusal Direniş Partisi üyeleri, 14 Temmuz akşamı yürüyüşe katılmamışlar, fakat olaylar başladığında hemen silahlanıp gelmişler, böylece Askeri Bakanlığın tebliğ etmiş olduğu silahlanma yasağını hiçe saymışlardı. Ayrıca 12 Temmuz'da bir felaket yaşanacağı kulaktan kulağa yayılırken Ulusal Cephe, 14 Temmuz öncesi Türkmenlerin üzerindeki kaygıları azaltmak için hiçbir faaliyette bulunmamıştı. Bununla birlikte Ulusal Cephe tarafından yayınlanan bütün bildirimler cepheye üye olan Belediye Başkanı Berzenci'nin emriyle belediye binasında basılmış ve daha da ötesi Berzenci, belediyeye ait olan Gavurbağı gazetesinin tamamını Ulusal Cephe adına propaganda aracı olarak kullanılmasına izin vermişti.⁴¹⁵

Bazı askeri birliklerin, katliama dahil olduğunu gösteren olaylar şu şeklide idi. Öncelikle 2500 kişilik askeri olan II. Tümen komutanı, koyu bir komünist olan

⁴¹² Batatu, a.g.e, s. 914.

⁴¹³ a.g.e, s. 915.

⁴¹⁴ "Kasım Kerkük Katliamını Açıkladı", **Hürriyet Gazetesi**, 30 Temmuz 1959, ss. 1-5.

⁴¹⁵ el-Ani, **Tarih-i El-Kabail Fi-Ahid El Cumhuriyye c.III.**, s.49.

Muhammed Rezzak'tı.⁴¹⁶ 14 Temmuz günü gösteriyi yapan birliklerin kışlalara dönmesinden sonra nöbetçiler dışında kimse kalmamıştı. Halbuki böyle istisnai durumlarda, beklenmedik olaylara karşı ordu birliklerinin teyakkuz haline sokulması gerekmektedir. Bu gibi tedbirlerin alınmaması, II. Tümen'in bütün birimleri üzerinde komünist ve Kürt subayların egemenliğinin olmasından ileri gelmekteydi. Ayrıca II. Tümen'e bağlı subaylarının ve askerlerinin çoğu Ulusal Cephe'ye bağlı örgütler ile adeta bütünleşmişlerdi. Buna binaen askerlerin şehre inmelerine izin verilmesi, olayların patlak verip giderek daha büyük bir katliam halini almasına imkan sağlamıştı.⁴¹⁷ Askeri birliklerin, katliama dahil olduğunu gösteren diğer olaylar da, Ulusal cephenin tüm bildirimleri askeri araçlarla dağıtılmış, cesetlerin orduya ait araçlarla caddelerde sürüklenmesi, Türkmenlere ait ev ve işyerlerinden alınan mallar için ordu araçlarının da kullanılması, işyerlerinin yağmalanmasında askerlerin hiçbir hırsız tutulamaması olarak göstermek yeterli olacaktır.⁴¹⁸

Ordu birlikleri ile Ulusal Cephe'nin birlikte katliamda yürüttükleri faaliyetler ise şunlardı. Askeri polislerin önde gelenleri ile birlikte Ulusal Cephe'den Davut Cebbari, Gençlik Birliği'nden Piruzhan ve diğerleri kendilerine düşman olarak gördükleri tüm Türkmenleri, II. Tümen'den izinleri olduğu gerekçeleriyle öldürmek için evlerinden almışlar ve daha sonra bu insanları öldürüp, cesetlerini sokaklarda sürüklemek için askeri araçlara vermişlerdi.⁴¹⁹ Anons edilen üç günlük sokağa çıkma yasağı, askeri araçlardan yapılmış ve Ulusal Cephe üyeleriyle ve Kürtler, sokaklarda serbest dolaşırken bu yasak sadece Türkmen vatandaşlara uygulanmıştı.⁴²⁰ Ayrıca 15 Temmuz'da askerler, Türkmenlerin sahip olduğu sinemalara ve evlere Cephe üyelerinin idaresinde havan topu kullanarak saldırmışlardı.⁴²¹ Katliam sonunda askerler ve Ulusal Cephe üyeleri arasında ölü ve yaralı yokken ölü ve yaralı sayısının tamamına yakını Türkmenlerden oluşmaktaydı. Cephe üyelerinden yaralanmalar olmuşsa da yaralıların hepsi yağmalama sırasında kargaşadan veya anlaşmazlıktan dolayı olmuştu. Bazı asker ve Ulusal Cephe üyeleri Kerkük sokaklarında ayrılıkçılığı simgeleyen kırmızı Sovyet bayrakları taşımışlar ve Demokratik Gençlik Kulübü'nün üstünde Rus bayrağını dalgalandırmışlardı. Tüm bunların yanında Ulusal Cephe tarafından askeri araçlarda bir

⁴¹⁶ Aytul, **Kerkük'te Türkler Hunharca Öldürüldü**, s. 5.

⁴¹⁷ Muammer Erdemir, "*Kerkük Katliamı*", **Millet Gazetesi**, 20 Temmuz 1978, s. 3.

⁴¹⁸ al-Hirmizi, **The Turkmen Reality in Iraq**, ss. 122-123.

⁴¹⁹ Batatu, a.g.e, s. 918.

⁴²⁰ Aytul, **Kerkük'te Türkler Hunharca Öldürüldü**, s. 5.

⁴²¹ Batatu, a.g.e, s. 918.

çok bildiri yayınlanmış, bu bildirilerin birinde ise Türkmen olan Yarbay Abdullah Abdurrahman'ın kellesini getirene 2000 Irak Dinar ödül konulduğundan bahsedilmişti.⁴²²

Son olarak o dönemlerde Irak'ta muhabirlik yapan milliyet gazetesi yazarı Turhan Aytul'la yapılan röportajda katliamın planlı bir şekilde yapıldığını açıklarken şunları söylemişti: “Hadiselerden önce Kürt lider Barzani Kerkük'e gelmiş ve buradaki komünist Kürt liderleriyle toplantı yapmıştı. Öldürülen Türkmenlerde dikkat edilirse, Türkmen cemaatinin ileri gelenlerinden sayılı insanlardı. Demek ki bunlar tespit edilmişlerdi. Mustafa Barzani 14 Temmuz katliamından sonra da Kerkük'e gelerek durumun müzakeresini yapmıştı. Bütün bunlar bir tertip olduğunu göstermez mi?”⁴²³

F. Katliamın Sorumlularının Cezalandırılması

Katliamda rol alanlar ve cinayetleri işleyenler, bu olaylardan sonra tutuklanarak hapse atıldılar. Ardından Bağdat'ta bulunan askeri mahkemelerde tutukluların davaları yaklaşık 2 yıl sürdü. Duruşmalara şehit Türkmenleri temsilen Habib Hürmüzlü, Tahsin Rıfat ve Muhammet Hacı İzzet katıldılar. Duruşmalarda görgü şahitleri dinlenerek karar verilmiş, bu karara göre katliamı gerçekleştiren 28 kişi idama mahkum edildi. Ancak bu infaz üç sene boyunca gerçekleşmedi ve mahkumlar bu sırada Bağdat cezaevinde tutuldular. 8 Şubat 1963 tarihinde Arif, cumhurbaşkanı olduktan sonra Türkmenlerden oluşan bir heyet kendisini ziyaret ederek Türkmenlerin sıkıntılarını, problem ve isteklerini bildirmiş, bu isteklerin arasında da 14 Temmuz Katliamı suçlularının cezalarının infaz edilmesi yer almıştı. Dört ay sonra mahkemenin verdiği ceza, cumhurbaşkanlığı kararı ile onaylanmış ve 22 Haziran 1963 tarihinde suçlular Kerkük'te infaz edilmişti. Cezaları infaz edilenlerin listesi Sıkı Yönetin Askeri Komutanı Said Fethi Sıkıllı imzası taşıyan 30 no'lu bildirisinde yayınlandı. İdam edilenlerin arasında en çok dikkati çeken, Kerkük Belediye Başkanı Maruf Berzenci, kardeşi Hüseyin Berzenci, Abdulcabbar Piruzhan ve Nuri Vali idi.⁴²⁴

⁴²² Kürşad Serdengeçti, “Kerkük Katliamı”, **Akşam Gazetesi**, 29 Kasım 1970, s. 6.

⁴²³ Turhan Aytul, “İhtilalden sonra 6”, **Milliyet Gazetesi**, 14 Ağustos 1959, s. 3.

⁴²⁴ H. Hürmüzlü, **14 Temmuz 1959 Katliamı Canilerin İdamı**, s. 4.

G. Irak Komünist Partisi'nin ve Kürt Liderliğinin Katliama Yaklaşımları

Kerkük'te yaşanan olaylar Bağdat'taki Parti liderliğine ulaştığında komünistlerin kaybetme zamanı çoktan başlamıştı. IKP katliamla ilgili olarak Türkmenleri ve daha çok da emperyalizm işbirlikçilerini suçlamış fakat katliamda büyük rol oynayan ve komünist grupların arkasına sığınan Kürtlerden hiç bahsetmemişti. Önceleri IKP, partinin bütün güçlerini ve imkanlarını Kasım'ın emrine vermekle hoşnutluğunu kazanmaya çalışmakta ve böylece tüm yaptıkları doğru ve yanlışları Kasım'ın hesabına yazdırmaktaydı. Ancak Kasım, geçte olsa olayların farkına varmaya başlamış ve 19 Temmuz 1959'da halka yaptığı hitabında, yumruğunu komünistlerin üzerine indireceğini söylemişti.⁴²⁵ Kasım'ın bu açıklaması üzerine IKP Merkez Komitesi, olağanüstü toplanma gereği hissetmişti. Toplantı, Genel Sekreter Hüseyin Rıda'nın görevine son verilmesi üzerine odaklanmış, ancak Rıda II. Tümen'in yeni komutanı Mahmut Abdur Rezzak'ın hazırlamış olduğu gizli bir rapor olan "Kerkük Emniyet Planı"nı açıklamış ve bu raporda aslında olaylardan sonra bu planın uygulamaya konduğunu fakat komünist Kürtlerin havan toplarını kullanması ve insanları öldürmesiyle bu planın kullanılamaz hale geldiğini bildirmişti. Er-Rıda'nın asıl amacı, bu raporu ortaya koyarak aslında IKP'nin şiddete karşı olduğunu fakat II. Tümen'de bulunan komünist Kürtlerin sadece Bağdat'ı değil bilakis parti liderliğini de saptırdığını bildirerek suçu Kürtlere yüklemektir. Bu toplantının tam metni 23 Ağustos'ta Halkın Birliği gazetesinde yayınlanmış ve burada da suçlu olarak açıkça "Komünist olduğunu iddia edilen bazı parti dışı unsurlar tarafından tecavüzler işlendi." denerek aslında Kürtleri ateş hattına atılmaya çalışılmıştı. Aslında yapılan bu toplantının asıl amacı, Kürtleri katliamdan sorumlu tutmak değil, Kasım'ın artık komünist cepheye karşı iyi düşüncelere sahip olmaması, onları kısa zamanda tasfiye etmeye kararlı olması ve hiç değilse bu şekilde davranarak Kasım'ı yumuşatmaya çalışmak idi.⁴²⁶

IKP, Bağdat'ta kendi üyelerine okunduktan sonra imha edilmesi direktifiyle bir beyanname yayınlamış fakat gazeteler bu beyannameyi ele geçirmişlerdi. Bu beyannameyle özetle, Kasım'ın kendilerini yok etmek için uğraştığını bunu bertaraf etmek için suçu başkalarını üzerine atma stratejisinin uygulanması gerektiği bildirilmişti. Gazetelerin bu beyannameyi yayınlamalarındaki esas maksatları ise,

⁴²⁵ "Irak'ın Kerkük Şehrinde Kızillar İdareyi Ele Aldı", **Hürriyet Gazetesi**, 20 Temmuz 1959, s. 1-5.

⁴²⁶ Samancı, a.g.e, ss. 99-100.

IKP'nin iç yüzünü göstermek, particiliği orduya IKP'nin soktuğunu ve Kerkük Katliamı'nın da bunun bir neticesi olduğunu yazmaktı.⁴²⁷

Komünistlere ait merkez komitenin, Kürtleri suçladığı 23 Ağustos tarihli raporunda, Kürtleri ima ederek, faaliyette bulunanların cezalandırılması gerektiğini bildirdiği sıralarda, Kürt partilerinden hiçbir açıklama veya rapor gelmemesi, belki de katliamın kendileriyle bir bağlantısı olmadığını belirtmek için ortaya konan bir tepkiydi. Ancak Kürtlerin bu sessizliği komünistlerin, katliamın sorumluluğunu daha rahat bir şekilde Kürtlerin üstüne yıkmalarına sebep olmuştu. Örneğin IKP'nin yerel sorumlusu Aziz Muhammed, Kürtlerin olaylarda büyük payı olduğunu şayet kendisinin gizliden gizliye yayılan “Türkmenlerin Kürtleri katlediyor” haberleri üzerine binlerce silahlı Kürt Kerkük'e akın ederken, onları geri dönmeleri için ikna etme çabası olmasa idi katliamın boyutlarının daha fazla olacağını bildirmişti. Diğer bir örnek ise Londra'da yayınlanan El-Vasat adındaki derginin 04.08.1997 tarihinde Aziz Muhammed ile yaptığı röportajda, Muhammed, Türkmenler aleyhine işlenen zulümleri kabul etmiş ancak Irak'ın modern tarihinde bir dönüm noktası sayılan bu olayın boyutlarını küçültmeye ve önemini azaltmaya çalışmıştı. Bununla beraber Kürtleri olaydan sorumlu tutarken kendi örgütünün olaylara karıştığını inkar etmiş, mahkemenin haklarında idam kararı verdiği suçluların beraat ettiğini, bu kişilerden bazılarının olay sırasında Bağdat'ta olduğunu ileri sürmüştü. İdam kararı verilen kişilerin bazılarının Bağdat'ta olduğu iddiası aslında doğruluktan çok uzaktı. Doğru olan ise bu kişilerin cinayetleri işledikten sonra gizlenmek maksadıyla Bağdat'a kaçtıkları ve sonradan burada yakalandıklarıydı.⁴²⁸ Aslında Kerkük Katliamı'nda yukarıda Aziz Muhammed inkar etse de sadece Kürtlerin değil aynı zamanda komünistlerin de rolü büyüktü. Fakat komünistler, ellerindeki siyasi güçleri azami derecede kullanmayı, kaybolacağını hissettikleri güçlerini daha fazla kaybetmemek ve Kasım'ı kendilerine karşı yumuşatmak için kurtuluş yolu olarak görmüşler, bu güçlerini kullanırken de zaman zaman katliamın faillerinin Kürtler olduğu iddiasını yinelemekten çekinmemişlerdi.

Bu arada Kürt cephesinden “Kerkük Bölgesinin Araplaştırılması” adlı kitabın⁴²⁹ yazarı Nuri Talabani, Kerkük Katliamı ile ilgili bölümünde bir çok yanlış bilginin mevcut olduğu tespit edilmiştir. Eserin ilgili bölümü incelediğinde Talabani'nin, kaynak

⁴²⁷ “Irak'ta Hükümeti Devirmek İsteyen 13 Subay Tevkif Edildi.” *Milliyet Gazetesi*, 29 Temmuz 1959, s.5.

⁴²⁸ Samancı, a.g.e, ss. 101-102.

⁴²⁹ Talabani, a.g.e, ss. 96-100.

olarak Hanna Batatu'nun kitabında yazılanların tamamını değil de sadece kendi fikirlerini destekleyecek kadar olan kısmını aldığı, konuyla ilgili ve iddialarını yalanlayacak diğer kısımları ise hiç kullanmadığı gözlemlenmiştir. Örneğin Batatu kaynaklı kitabın doksan yedinci sayfasında askeri araçlar içerisinde epey sayıda Türkmenin oluşturduğu bir grubun, kortejin önünü kestiğinden bahsetmiştir. Halbuki Batatu kitabında, daha sonra yaşanan olayların arkasından pek çok cevapsız soru olduğunu bunların başında ise Türkmenlerin niye askeri araca bindikleri cevabının verilemeyecek olduğunu ve bunu bildiren Kerkük polis müdürünün ifadelerinin de tutarsız olduğunu bildirir.⁴³⁰ Talabani aynı sayfada ilk kurşun atılmasından sonra karışıklık çıktığını ancak bundan sonra HMT'nin ateş açtığını bildirmiş fakat HMT'nin çoğunun komünist Kürtlerden oluştuğunu ve bir çok Türkmeni öldürdüğünden hiç bahsetmemiştir. Talabani yine Türkmenlerin ölü ve yaralı sayısı ile ilgili Türk mediasında, ölümlerin yüzlerle yaralı sayısının ise binlerle ifade edildiğini bildirmiş, fakat yapılan araştırmada o dönemin ilgili tarihlerinde yayınlanan gazetelerin tamamına yakını incelenmiş fakat böyle bir habere hiç rastlanmamıştır. Talabani yine İmam Kasım Polis Karakolu'nu basanlardan bir grup diye bahsetmiş fakat kim olduklarını bildirmemiştir. Çünkü bu grubun başında Komünist bir Kürt olan Nuri Vali vardı ve ardından sokaklarda "Türkmenler Kürt kardeşlerimizi katlediyor" şeklinde provokatörce davranarak Kürtleri galeyana getirmişti. Talabani yine aynı sayfada, cinayeti işleyenlerin Irak hükümetini yöneten Baas Partisiyle ilişkili olduğunu bildirmiş, fakat Kerkük Katliamı'nda suçlu bulunanlar hakkında idam kararı verilen 28 kişinin tamamı Baas Partisinin iktidarda etkin olduğu zamanda infaz edilmiş ve idam edilenlerin çoğunu da Komünist Kürtler oluşturmuştu.⁴³¹ Talabani kitabın doksan sekizinci sayfasında, Kerkük emniyet müdürünü, Arap milliyetçisi olarak gösterirken, Kerkük polis müdürünü politik eğilimi olmayan bir kişi olarak göstermişti. Halbuki Batatu, kitabında Kerkük polis müdürünü, komünist yanlısı bir kişi olarak tanımlamıştı.⁴³² Talabani'nin bu eserinin 96-100 arasındaki sayfaları yukarıda yazılanlar ve buna benzer birçok yanlış, eksik veya çarpıtılmış ifadelerle doluydu.⁴³³ Kerkük Katliamını az çok bilenler, bu kitabın yanlış yazıldığını çok kolay anlayabilecekleri gibi aynı zamanda Talabani'nin Kürtleri temize çıkarmak için yaşananları çarpıtarak anlatırken aslında bunu

⁴³⁰ Batatu, a.g.e, s. 917.

⁴³¹ H. Hümmüzlü, **14 Temmuz 1959 Katliamı Canilerin İdamı**, s. 4.

⁴³² Batatu, a.g.e, s. 915.

⁴³³ Talabani, a.g.e, ss. 96-100.

başaramayarak tam aksine suçluların Kürtler olduğunu istemese de ortaya koyduğunu izleyebileceklerdir.

H. Katliamın Türkmen Toplumu Üzerindeki Etkileri

Türkmenler katliamdan sonra kendilerine yapılan bu vahşetten öyle çok etkilenmişlerdi ki, oturdukları yerleri terk etmeyi bile düşünmüşlerdi. Fakat daha sonra bunun iyi bir çözüm yolu olmadığını düşünen Türkmenler, son olaylardan sonra bu durumun düzeltilmesi ve haklarının geri verilemesi için bir çok talepte bulunmuşlardı. Bunlar, Kerkük'e dürüst bir vali ve Tümen komutanının atanması, tarafsız bir soruşturma komitesinin kurulması, katliamdan sorumlu olanların cezalandırılması, Kerkük'te yeni bir yönetimin oluşturulması, Davut Cenabi tarafından sürgüne gönderilenlerin geri dönüşünün sağlanması, Kerkük'te Ulusal Cephe'ye bağlı örgütlerin kapatılması, Kürtlerin, Irak halkının Kürtler ve Araplardan oluştuğu ile ilgili belgeler dağıttığını ve bunun aksini savunan ve Türkmenlerin de Irak halkının bir parçası olduğunu içeren bir belgenin yayınlanması idi.⁴³⁴ Aslında Türkmenlerin bu istekleri, ancak katliamdan sonra kendileri aleyhine oluşan olayların farkına vardığını göstermekteydi. Bu farkına varmanın ikincisi ise Türkmen bir grubun Askeri Bakanlığa gönderdiği mektup idi. Türkmenler bu mektupta katliamı planlayan ve teşvik edenler ile sivil ve askeri birliklere emir verenlerin bir kısmının halen daha serbest hareket ettiğini ve yürütülen yargı sürecine dahil edilmediğini bildirmişler ve adaletin yerini bulmasına yardımcı olmak için bu katliamın planlayıcılarını kanıtlarıyla beraber bakanlığa sunmuşlardı. Bunların I. Ulusal Cephe'nin 16 Temmuz 1959'da yayınladığı resmi bildirisinin, Cephenin tüm örgütlerinin ve üyelerinin, olaylardan doğrudan doğruya baş sorumlusu olduğunu gösteren ifadelerle dolu olduğunu ve bunun 07 Ağustos 1959 tarihinde Irak'ta çıkan El Savra gazetesinde yayınlandığını,⁴³⁵ II. Barış Dostlarının, 14 Temmuz 1959 günü halkı, "tepkici" yada "destekçi" olarak tanımladıkları insanlara karşı ayaklanmaya çağrıda bulunduğu,⁴³⁶ III. İttihad El-Şahab'ın, 18 Temmuz 1959'da Türkmenlerin kendilerine komplo kurduğunu ve katliamı Siyonistlerin gerçekleştirdiğini iddia ettikleri için Kasım'ın kendileriyle görüşmeyi reddettiği Kerkük'teki Demokratik

⁴³⁴ al-Hirmizi, *The Turkmen Reality in Iraq*, s. 130.

⁴³⁵ el-Ani, *Tarih-i El-Kabail Fi-Ahid El Cumhuriyye c.III.*, s. 36.

⁴³⁶ a.g.e, s.40.

Örgütlerin temsilcilerinin isimlerini yayımlandığını,⁴³⁷ IV.Ordunun şehre girdiğini ve bazı asker ve subayların katliama katılıp halkı soyduğu bilinmesine rağmen bu askerlerden bazılarının halen daha görev başında olduğunu bildiklerini ve sonuç olarak bu mektubun tek amacının adalete yardımcı olmak için yazıldığını bildirmişlerdi.⁴³⁸

Türkmen çevreleri, bu olaylarla ilgili Komünist-Kürt ittifakını suçlamış ancak Kasım'dan bu konuda bekledikleri yardımı alamamışlardı. Kasım'ın konuşmalarında katliamla ilgili çelişkiler vardı ve cinayetleri işleyenleri hakkında mahkemenin verdiği idam cezalarını infaz ettirmemişti. Kasım'ın bu tepkilerine karşı Türkmenler, ona muhalif olan cepheye destek verme kararı almışlardı.⁴³⁹

Türkmenlerin katliamdan sonra izledikleri siyasi yöne gelince, Türkmenler 1958'de cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra eskisinden farklı bir siyasi yol izlemeye karar vermişlerdi. Türkmenler siyasi yalnızlık ve sosyal yönden kabuğuna çekilmeyi kesin olarak terk ederek siyasi, sosyal ve iktisadi alanlara etkin ve olumlu şekilde girme yönünde bir değişim yapılmasını zorunlu gömüştür, fakat bunları yaparken milli kimlik ve varlıklarını esas alarak bağımsız olmaya özen göstermişlerdi. Ancak Türkmenlerin bu yeni siyasi yapılanması, Kürtler tarafından bu şekilde algılanmamış ve ideolojik, fikri ve siyasi mücadele ile Kürt ve Türkmenler arasında uzun yıllar sürecek milli mücadele ve keskin bir rekabet oluşmuştu.⁴⁴⁰

Kerkük katliamının Türkmenlere neler getirip neler götürdüğü konusunda Habib Hüzmüzlü yazdığı makalede; teşkilatsız tecrübesiz ve sahipsiz bir toplumda liderlik seviyesine bir insanın erişmesi ne kadar zor ise böyle bir değeri yitirmenin de toplum için o kadar bir yıkım olduğu belirtmişti.(Albay Ata Hayrullah, Kasım Neftçi..) Katliam sonrası, benzer bir olayın tekrarlanacağı korkusu, istikrarsızlık ve iş sıkıntısı nedeniyle Bağdat'a göç yaşanmış ve Kerkük'te oluşan başıboşluğu Kürtler ve Araplar doldurmaya başlamışlardı. Krallık dönemi boyunca Bağdat yönetimlerinin politikaları nedeniyle, güneyde yaşayan Arapların, Türkmenlerin varlıklarından haberleri olmamış, Türkmenleri Kürt anlamında "Kırad" diye adlandırmışlardı. Cumhuriyetin ilanından bir süre sonra Irak Türkleri, Türkmenler diye anılmaya başlamıştır. İşin doğrusu Irak Türkleri bu unvanı benimsemişlerdi. Bununda nedeni Irak'ta çoğunluğu oluşturan

⁴³⁷ a.g.e, s.41.

⁴³⁸ a.g.e, ss. 51-53.

⁴³⁹ Suat Türkler, "Yarıda Kalan Sevinç Kerkük Türkleri", **Milliyet Gazetesi**, 17 Aralık 1971, s. 6.

⁴⁴⁰ Samancı, a.g.e, s. 102.

Arapların bu yeni vasıfla artık, onları kendi kimlikleriyle tanımalarına yardımcı olması faktörü idi ki, bu da Irak Türkmenlerini psikolojik olarak rahatlatmış, katliamın haberleri gazetelerde her gün manşet yapıldıktan sonra Türkmen sözcüğü Irak'ta üçüncü bir toplumun adresi olarak iyice yerleşmişti. Türkmenler katliam sayesinde, Irak'ta komünizm karşıtı Araplar, aydınlar ve gazeteciler arasında ilgi odağı olmuş, katliam sonrası Bağdat radyosu Türkmençe bölümünün süresi genişletilmiş ve güçlendirilmişti. Bağdat'ta oturan ve Kerkük'ten sonradan göç eden Türkmenler tarafından, Türkmen Kardeşlik Ocağı'nın kurulması ve filizlenmesi için de girişimlere başlanmıştı.⁴⁴¹ Nefi Demirci ise Kerkük Katliamı'ndan sonra Türkmenler arasında sıkı bir birlik, beraberlik ve dayanışmanın oluştuğunu yazmıştı.⁴⁴² Nuri Talabani ise, Kerkük Katliamı ve sonrası olaylarının Kerkük şehrindeki Kürtler ve Türkmenler arasında bugünlere kadar etkileri ulaşan, bölünme ve soğukluk duygusunun oluşmasına neden olduğunu belirtmişti.⁴⁴³

Katliamın hemen sonrasında Kerkük şehri üzerindeki Komünist-Kürt cephesi geri çekilmiş ve Barış Dostları, Gençler Birliği ve HMT'nin hakimiyeti gerilemeye başlamış ve de daha sonra Kasım'ın iktidardan düşmesiyle beraber bu örgütlere son verilmişti.⁴⁴⁴

I. Katliamın Türk Kamuoyundaki Yansımaları

Kerkük Katliamı'nın Türk kamuoyunda nasıl yansıdığına açıklanabilmesinin, o dönemde çıkan Türk gazetelerin taranmasıyla mümkün olabileceğinden yayınlanmış tüm gazeteler, Irak'ta cumhuriyet rejiminin kurulmasından itibaren katliamın yapıldığı dönem ve ardından geçen üç ayı kapsayacak zaman aralığında incelenmiştir. Öncelikle Irak'ta cumhuriyetin ilanının Türkiye'ye nasıl yansıdığına ardından, Barzani'nin Irak'a gelişinin Türkiye'de oluşturduğu tepki ve ardından Şevvaf ayaklanmasıyla beraber Kerkük Katliamı'nın öncesi ve sonrasında Türkiye'de konuyla ilgili ne gibi gelişmeler yaşandığı sırasıyla anlatılacaktır.

Irak'ta cumhuriyetin ilanı, 15 Temmuz'daki gazetelerde, Kasım'ın ihtilal yaparak Krallık rejimini devirdiği ve cumhuriyeti ilan ettiği ve halkın coşkulu gösteriler

⁴⁴¹ Habib Hürmüzlü, "Kerkük Katliamı Neler Doğurdu", **Kerkük Dergisi**, Sayı:2, ss. 1-4.

⁴⁴² N. Demirci, a.g.e, s. 83.

⁴⁴³ Talabani, a.g.e, s. 100.

⁴⁴⁴ Samancı, a.g.e, s. 103.

yaptıkları ile ilgili haberler geçiyordu.⁴⁴⁵ Ardından 25 Temmuz'da Irak'tan gelen Türkmenlerin bildirdiklerine göre Irak'ta durum son derece normaldi.⁴⁴⁶

Irak'ta 06 Ekim 1958 tarihinde Mustafa Barzani'nin ve diğer Kürtlerin suçlarının affedilip Irak'a gelmesinden sonra Kerkük'te Komünistler ve Kürtler tarafından Türkmenlere baskı yapmaları ve yer yer çatışmaların yaşanması Türkmenleri son derece rahatsız etmişti. Türkmenlere karşı silahlı Kürtlerin saldırıları Türkiye'de bilhassa gençlik çevrelerinde büyük bir tepki uyandırmıştı. İstanbul Üniversitesinde okuyan Kerküklü Türkler, Milli Türk Talebe Birliği'ni büyük gruplar halinde ziyaret ederek, yaşanan olaylardan büyük üzüntü duyduklarını ve Türk gencinin bu konuyla yakından ilgileneceği mesajını vermişlerdi. Ayrıca Kerkük'te yaşananlar Ankara'da büyük bir dikkatle takip edilmiş, Dışişleri Bakanlığı, Irak hükümetinden silahlı Kürt saldırılarıyla ilgili resmi bir bilgi istemişti.⁴⁴⁷ 08 Kasım'da ise Mustafa Kemal Derneğine bağlı eski muhripler, malul gaziler, Atatürk'ün silah arkadaşları, gençlik kolları ve dernek başkanları Irak'ta Türklere yapılan komünist tecavüzleri protesto etmişler, Eskişehir'deki Kerkük Türkleri ise, Başbakan Menderes'e telgraf çekerek hükümetten ilgi ve yardım istemişlerdi.⁴⁴⁸

13 Kasım 1958 tarihinde Akşam gazetesinde Irak'tan sınır dışı edilen Nizamettin Nefçi'nin açıklamalarında ihtilalin ilk günlerinden itibaren tahrikçi unsurların Türkleri yok etmek amacıyla gizli faaliyetler yürüttükleri, 400 kadar Türkmen aydının adlarını içeren bir listenin komünistler tarafından Kasım'a verilerek bunların ortadan kaldırılmasını istediklerini, ancak Tümen Komutanı Nazım Tabakçalı tarafından Türk aydınların hayatlarının kurtarıldığını bildirmişti. Açıklamalarının sonunda ise Irak Türklerini bekleyen katliam tehlikesinin gözden uzak tutulmaması şeklinde bir uyarı yapmıştı.⁴⁴⁹ 16 Kasım 1959 tarihinde ise Irak Büyükelçiliği, Kerkük'te Türkmenler aleyhine devam eden hadiseler hakkında resmi bir tebliğde bulunmuş, hadiselerden Türk gazetelerinde mübalağlı bir şekilde bahsedildiğini, bu olayın mahalli ve gayet basit bir olay olduğunu, can kaybının da olmadığını, alınan tedbirlerle hadisenin büyümesinin önlendiğini ve asayişin sağlandığını bildirmişti. Büyükelçiliğin bu tebliği, Ankara'daki siyasi çevrelerde olumlu karşılanmamış ve Büyükelçiliğin olaylardan haberdar oldukları

⁴⁴⁵ "Irak'ta Dün Sabaha Karşı İhtilal Çıktı", **Cumhuriyet Gazetesi**, 15 Temmuz 1958, s. 1.

⁴⁴⁶ "Irak'tan Gelen Türkler Bildiriyor", **Cumhuriyet Gazetesi**, 25 Temmuz 1958, s. 1.

⁴⁴⁷ "Kerkük Olayları Ankara'da Alaka ile Takip Ediliyor", **Hürriyet Gazetesi**, 7 Kasım 1958, s. 1.

⁴⁴⁸ "Irak'a Tepkiler Devam Ediyor", **Hürriyet Gazetesi**, 9 Kasım 1958, s. 1.

⁴⁴⁹ Peremeci, a.g.m, s. 2.

için bu olayı ehemmiyetsiz diye nitelendirerek geçiştirilmek istendiğini, ayrıca Kerkük'teki yaşananlara karşı Türk gazetelerin ve Türk kamuoyunun gösterdiği derin alaka karşısında Irak hükümetinin endişeli olduğu açıklanmıştı.⁴⁵⁰ 1958 Aralık ayından itibaren gazetelerde Irak'ta milliyetçilerle komünistlerin çekişmeleri, Irak'a Sovyetler Birliği'nden yoğun şekilde silah akışının olduğu ve sağlık, eğitim alanında bir çok personelin ve ayrıca teknisyenlerin Irak'ın önemli yerlerini işgal ettiği haberleri yer alıyordu.⁴⁵¹ Bu arada Komünistlerin çoğunlukta olduğu kabinenin kurulmasından sonra Arap milliyetçilerinden tutuklamalar olduğu hakkında da bilgiler vardı.⁴⁵²

Bu olayların arkasından Arap milliyetçilerinin adeta kalesi olan Musul'da Albay Şevvaf'ın başında bulunduğu bir isyan olmuş ve Kasım bu isyanı komünistlerin de yardımıyla kısa zamanda bastırmayı başarmıştı. Türkiye'de ise 10 Mart'ta Kasım'ın Şevvaf hareketini bastırmak için komünistlere silah dağıttığı ve Irak Hava Kuvvetlerinin şehri havadan bombaladığı,⁴⁵³ 12 Mart'ta ise isyanın bastırıldığını milliyetçilerden 100 kişinin yanında Şevvaf'ın da öldürüldüğü, Arap milliyetçilerine yönelik yapılanlardan dolayı Mısır Başbakanı Nasır "Arap milliyetçiliğinin bayrağını Bağdat'a dikeceğiz" şeklinde Kasım'a şiddet içeren mesajlar gönderdiği haberleri vardı.⁴⁵⁴ Bağdat radyosunun ise Musul hadiseleri hakkında yaptığı resmi açıklamada Şevvaf tarafından tertip edilen askeri darbenin, Mısır tarafından hazırlandığına ve asi subaylar ile Nasır taraftarları arasında Suriye-Irak sınırında gizli buluşmalar olduğuna dair elinde resmi deliller bulunduğu şeklinde açıklamaları Türk gazetelerinde dolaşan haberler arasındaydı.⁴⁵⁵ Bu haberler aslında Kasım'ın, Nasır'ın bu baskılarına karşı, Şevvaf olayından sonra ülke içinde komünistlere ve Kürtlere, ülke dışında ise Sovyet Rusya'nın desteğine ihtiyacı olduğunu doğrular nitelikteydi. Ancak Kasım'ın, Rusya'nın, komünistlerin veya Kürtlerin iktidarı tehlikeye düşürecek düzeyde hareketlerine ise müsaade etmeyecek kadar da tedbirli olduğu aşıkardı.

Nitekim Kasım, tedbiri elden bırakmasa da Sovyetler ile ortak hareket etmeye başlamış ve Bağdat Paktı'ndan çekildiğini açıklamış ve bunu Rusya'dan bir çok gönüllünün Irak'a gelmesi takip etmiş, ülke içerisinde Kerkük Garnizon Komutanlığı'na Komünist Albay Davut Cenabi'yi getirilmişti. Cenabi'nin Kerkük'e gelmesinden sonra

⁴⁵⁰ "Kerkük'teki Irak Türkleri İçin Teminat Verildi", **Cumhuriyet Gazetesi**, 16 Kasım 1959, s. 1-5.

⁴⁵¹ "Bağdat'ta Sovyet Malzemeleri", **Cumhuriyet Gazetesi**, 4 Aralık 1958, s. 1.

⁴⁵² "Irak'ta Kızullar Silahlanıyor", **Cumhuriyet Gazetesi**, 27 Şubat 1959, s. 1-5.

⁴⁵³ "Kuzey Irak'ta İhtilalcilerle Hükümet Çarpışıyor", **Cumhuriyet Gazetesi**, 10 Mart 1959, s. 1-5.

⁴⁵⁴ "İsyan Bastırıldı", **Cumhuriyet Gazetesi**, 12 Mart 1959, s. 1-5.

⁴⁵⁵ "Ortadoğu Ülkelerinde Yeni İsyenlar Bekleniyor", **Cumhuriyet Gazetesi**, 16 Mart 1959, s. 1-5.

1000'e yakın sayıda Türkmen, sudan sebeplerle tutuklanmış,⁴⁵⁶ Kerkük'teki Türk öğretmenler güneye gönderilerek yerlerine komünist öğretmenler yerleştirilmiş ve Türkçe yayın yapan bir gazete de kapatılmıştı.⁴⁵⁷ Türkiye'de ise Türkmenlere yapılan baskılara karşı CHP Niğde Milletvekili Asım Eren TBMM'e sözlü bir soru önergesi vermiş,⁴⁵⁸ bunun yanında Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Başkanı imzasıyla Kerkük'teki olayları anlatan bir bildiri yayınlanmıştı.⁴⁵⁹ Kürt cephesiyle ilgili ise Barzani'nin Rusya'dan silah yardımı alarak Kürt Aşiretler üzerinde baskı yaptığı ve aşiretlere komünizmi zorla kabul ettirmek için uğraştığı ve kabul etmeyen aşiretlerle çatışmaların yaşandığı bildirilmişti. Ayrıca Bağdat'taki bir komünist gazetesinin, Barzani'nin baskı yaptığı Kürt Aşiretler hakkında, Amerikan marka silahlara sahip olduğu ve Türk subayların Kürt kıyafetinde bu aşiretlerin içinde olduğu gazete haberleri arasında kamuoyuna duyurulmuştu.⁴⁶⁰

Kasım ülkede Komünistlerin ve Kürtlerin, bu hareketlerine müsaade ederken komünistlerin aşırıya kaçarak iktidarı düşürmek için faaliyetlere girişmelerinin ardından Kasım, komünistlere karşı cephe almış, faaliyetlerini azaltmak için baskıda bulunmuş⁴⁶¹ ve ordudan ve kabineden komünistleri uzaklaştırmak için büyük bir girişim başlatmıştı.⁴⁶² 06 Haziran'da Türkiye'de Dışişleri Bakanı ile görüşen ve Irak'ta komünistler tarafından hiç sevilmeyen Haşim Cevat, Irak'ta Türkmen azınlığı probleminin olmadığını bildirmişti.⁴⁶³

Irak, bu karışıklıklar içerisinde 14 Temmuz 1959'da ihtilalin birinci yıldönümünü kutlamak üzere hazırlıklar içerisindeydi. Bu kutlama hazırlıkları, Kasım için farklı, Irak'ta yaşayan komünist ve Kürtler için farklı, Türkmenler için farklı anlamlar taşımaktaydı. Kasım, Komünistlerin iktidarı ele geçirme çabalarını bozmak, Komünistler ülkede karışıklıklar çıkararak halkın Kasım'a karşı güvenini yitirmesini sağlamak, Kürtler merkezi Kerkük'te olacak bir Kürdistan devleti kurmak, Türkmenler ise Irak cumhuriyetine bağlılıklarının bir ifadesi olarak kutlamalara tüm samimiyetiyle katılmak istiyordu. Kerkük'te yaşanan katliamdan önce cumhuriyetin I. yıldönümünde

⁴⁵⁶ "Kerkük'te 1000 kadar Türk Tevkif Edildi", **Cumhuriyet Gazetesi**, 28 Mart 1959, s. 5.

⁴⁵⁷ "Irak Türklerinin Durumu" **Cumhuriyet Gazetesi**, 2 Nisan 1959:5.

⁴⁵⁸ "Irak Türklerine Yapılan Baskıya Karşı Misilleme", **Cumhuriyet Gazetesi**, 8 Nisan 1959, s. 1.

⁴⁵⁹ "Irak Türklerine Tecavüz Tel'in Edildi", **Cumhuriyet Gazetesi**, 7 Nisan 1959, s. 1-5.

⁴⁶⁰ "Irak'ta Yeni İsyân Hareketi", **Tercüman Gazetesi**, 6 Mayıs 1959, s. 1-5.

⁴⁶¹ "Irak'ta Komünistler Taktik Değiştirdi", **Cumhuriyet Gazetesi**, 23 Mayıs 1959, s. 3.

⁴⁶² "General Kasım Komünistleri Ayıklıyor", **Cumhuriyet Gazetesi**, 23 Haziran 1959, s. 3.

⁴⁶³ "Irak Bizimle Dostane Münasebet İstiyor", **Cumhuriyet Gazetesi**, 7 Haziran 1959, s. 1-5.

Kerkük'te Türkmenlerden başka içtenlikle kutlamalara katılanların olmaması, burada yaşanacakların pekte iyi olacağını gösteren bir manzara oluşturmuyordu.

Türkiye'den Irak'taki kutlamalara gidecek heyet 07 Temmuz 1959'da belli olmuştu. Kutlamalarda Türkiye'yi Talat Belen başkanlığında dört kişilik bir heyet temsil edecekti.⁴⁶⁴ Irak ile ilgili haberlerde; Irak'ta Kasım'ın olası bir karışıklık halinde Bağdat'taki askeri birliği hazır durumda tutacağı ve ordusunun gücünden de bahsederek kimsenin bir karışıklık yaratamayacağı geçmekteydi.⁴⁶⁵ Bu beyanat, aslında Kasım'ın sanki kötü şeylerin yaşanacağı ya da kendi aleyhine düzenlemeler olacağı ya da ülkede karışıklıkların çıkacağını biliyor yada en azından seziyor olduğunu göstermekteydi.

Irak'ta alınan önlemlere göre bütün illerde askeri vasıtaların devriye gezeceği bildirilmişti. Hükümet karışıklıklardan dolayı endişe duymakta idi. Çünkü komünistler için bu bir fırsat olacaktı. Geçen hafta, Irak Ordu Birlikleri ile Komünistlerin teşkil ettiği HMT arasında çatışmalar çıktığı haberleri 14 Temmuz'da gazete haberi olarak karşımıza çıkmakta idi.⁴⁶⁶

Kerkük'te Türk kamuoyunun beklemediği bir katliam gerçekleşmiş ve katliam haberleri Türkiye'ye geç ulaşmıştı. 15 Temmuz'da gazeteler Irak'ta yıldönümü kutlamalarının olduğu, Türk Heyetinin bu kutlamalarda hazır bulduklarından bahsetmekte fakat katliamla ilgili hiçbir haber geçmemekteydi. Türkiye'ye katliam haberlerin geç gelmesinin nedeni, Kasım'ın gazetelerin yayınlarını kontrol altına almasından dolayı haberlerin sadece Suriye ve Lübnan basınından veya radyolarından öğrenilmesi idi. 18 Temmuz'da yani katliamın üzerinden dört gün geçtikten sonra Şam basınından alınan bilgilere göre Kerkük'te çarpışmaların yaşandığı, bu çarpışmaların emniyet kuvvetleriyle komünistler arasında olduğu, çarpışmalarda 27 kişinin öldüğü ve 250 kişinin yaralandığından bahsedilmiş fakat Türkmenlerden hiç bahsedilmemişti.⁴⁶⁷ Ardından 20 Temmuz'da Türk basınında yayınlanan haberlere göre Kerkük'te Komünistlerin idareyi ele aldığı, Kürtleri ve II. Tümenine bağlı bazı birlikleri yanlarına alarak, belirli planlar dahilinde Türkmenleri katletmeye başladıkları, cesetleri sokaklarda

⁴⁶⁴ “Bağdat’a Gidecek Heyetimiz”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 8 Temmuz 1959, s. 1.

⁴⁶⁵ “General Kasım’ın Beyanatu”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 9 Kasım 1959, s. 1.

⁴⁶⁶ “Irak İhtilalinin Birinci Yılı”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 14 Temmuz 1959, s. 1-5.

⁴⁶⁷ “Irak’ta Silahlı Çatışma Oldu”, **Milliyet Gazetesi**, 18 Temmuz 1959, s. 1-5.

süründürdükleri, ölü sayısının 100'ü bulunduğu bildirilmiş ve bu haberleri Bağdat radyosunun da doğruladığı yazılmıştı.⁴⁶⁸

Türk basınında geçte olsa artık Irak'la ve özellikle de Kerkük'le ilgili haberler yayınlanmaya başlamıştı. 21 Temmuz'dan itibaren Kerkük'te yaşanan katliamın faillerinin komünistler ve Kürtler olduğu konusunda gazetelerde yer alan haberler, artık konunun anlaşıldığını göstermekteydi. 21 Temmuz'da, Ömer Sami Coşar'ın makalesinde Kasım'ın isyanda başrolü komünistlerin oynadığını, Rusya'dan silah alan Barzani'nin bu olayın arkasındaki kuvvet olduğunu yazmıştı.⁴⁶⁹ 23 Temmuz'da katliamda ölü sayılarıyla ilgili Irak'ta dolaşan haberlere göre 850 idi fakat Londra'dan elen haberler bu sayıyı yalanlamıştı.⁴⁷⁰ Aynı tarihte Irak Askeri Valisi Salih Abdi, Bağdat radyosundan katliamdan dolayı evlerini terk eden Türkmenlere seslenerek evlerine dönmelerini ve soruşturma komisyonuna suçluların cezalandırılması için ifade vermelerini istediği haberleri vardı.⁴⁷¹ Bu kaos ortamında ölü ve yaralı sayısı ile ilgili net bir bilginin ortaya çıkarılması güç olduğundan, ölü rakamlarının bu kadar abartılması aslında tamamen Hükümete karşı güveni yıpratmak ve halkı galeyana getirmekten başka bir amaç gütmemektedir.

Katliamdan sonra Türkiye'ye gelen Dr. Abdulhalık Beyatlı, katliamla ilgili olarak, katliamda ilk önce Osman Hıdır'ı katlettiklerini bunları yapanların ise HMT'na mensup silahlı kuvvetlere bağlı komünist Kürt askerlerin olduğu, 15 ve 16 Temmuz'da Irak hükümetinin Türkmenlere dön çağrısı yaptığını açıklamıştı.⁴⁷² 26 Temmuz'da çıkan habere göre, Türk Dışişleri Bakanlığı, Kerkük olayları ile ilgili açıklama yapmış, Kerkük'te Türklere karşı girişilen hareketin 14 Temmuz'da başladığı, komünistlerin Türklere saldırıları karşısında Irak hükümetinin Kerkük'e ordu birlikleri göndermek zorunda kaldığı, Türkiye'nin Bağdat Büyükelçisinin gerekli tedbirlerin alındığını bildirdiği, 24 Temmuz'da Irak'ın Ankara Büyükelçisi'nin Dışişleri Bakanı'ni ziyaret ettiği ve aldıkları raporlara göre hadiselerin komünistlerce yapıldığı bilgisinin verildiği açıklanmıştı. Ayrıca bu haberde anti-komünist gazetelerin katliam sırasında öldürülen

⁴⁶⁸ "Irak'ın Kerkük Şehrinde Kızıllar İdareyi Ele Aldı", **Hürriyet Gazetesi**, 20 Temmuz 1959, s. 1-5, "Irak'ta Kızıllar Kasım'a Karşı İsyana Etti", **Tercüman Gazetesi**, 20 Temmuz 1959, s. 1.

⁴⁶⁹ Ömer Sami Coşar, "Kerkük İsyanı", **Cumhuriyet Gazetesi**, 21 Temmuz 1959, s. 3.

⁴⁷⁰ "Irak'ta İç Durum Karışık", **Hürriyet Gazetesi**, 23 Temmuz 1959, s. 1.

⁴⁷¹ "Askeri Vali Kerkük Türklerinden Yardım İstedi", **Cumhuriyet Gazetesi**, 23 Temmuz 1959, s. 1.

⁴⁷² "Kerkük Türkleri Zor Durumda", **Tercüman Gazetesi**, 25 Temmuz 1959, s. 1.

Türklerin cesetlerinin komünistler tarafından, askeri kamyon ve tanklarla civardaki dağlara taşındığı ve gizlice gömüldüğü de yazılmıştı.⁴⁷³

29 Temmuz'a gelindiğinde Türk kamuoyuna yansıyan üç haber çok önemliydi. Bunlardan birincisi Sovyetler Rusya'da yayınlanan habere göre Kerküklü Türklerin, Kuzey Irak'ı Türkiye'ye ilhak için gizli cemiyet kurduklarını iddia ederek hadiselere zemin hazırladıklarını bildirirken, Bağdat basını ise tam aksine haberlerinde Türkmenleri övmüştü.⁴⁷⁴ Türk hükümeti Rusya'da çıkan haberlere cevap olarak yayınladığı resmi açıklamada, Kerkük'teki hadiselerin tek sorumlusunun komünistler olduğunu, Moskova radyosunun bu konudaki iddialarının hezeyandan başka bir şey olmadığını sert bir üslupla ifade etmişti.⁴⁷⁵ Rusya, komünistlerin Irak'ta zor duruma düştüğünü anlamış olacak ki, dikkatleri Türkmenlerin ve Türkiye'nin üzerine çekerek komünistler üzerindeki baskının hafifletilmesini istemişti. İkinci haber ise Milliyetçiler tarafından sıkıştırılan bazı komünistlerin, hadiseleri çok yüksekte gelen gizli bir emirle yaptıklarını ve asıl maksadın Türkiye ile Irak'ın arasını açmak olduğuydu.⁴⁷⁶ Türkiye ile Irak'ın dostluğunun baltalanmasını isteyen görünürdeki devlet ise Rusya'dan başkası olamazdı. Bu ise Kerkük Katliamının çok boyutluluğunu ve uluslararası mahiyette bir nitelik taşıdığını gözler önüne sermekteydi. Üçüncü haber ise Kasım açıklamaları idi. Kasım, Kerkük Türklerine yapılan tecavüzü "vahşiyane ve alçakça hareket" olarak vasıflandırmış ve elindeki katliama ait fotoğrafları göstererek suçluların cezalandırılacağını bildirmişti. Kasım, katliamın planlı bir hareket olduğunu ispatlarcasına öldürülmek istenen Türklerin daha önceden tespit edildiğini ve bunların teker teker evlerinden alınarak öldürüldüklerini, bu harekete bazı askerlerin de dahil olduğunu, Bağdat'ta komünist yanlısı Irak Talebe Birliği binasına yapılan baskında bazı Türkmen şahısların evlerini gösteren haritalar bulunduğunu açıklamış, Kerkük'te yaşanan hadiselere niye vaktinde müdahale edilmediğini ise Irak'taki komünistlerden kurtulmak için temizlik hareketine girişerek, kuvvet uygulamak için hadiseleri birkaç gün oluruna bıraktığını açıklamıştı.⁴⁷⁷ Kasım'ın bu açıklamasında önemli bir husus, kendi iktidarını komünistlerin ellerinden kurtarmak için, Türkmenlere yapılan katliamı görmezlikten gelmiş ve Türkmenlerin kendi iktidarı adına hiçbir değer ifade etmediğini

⁴⁷³ "Irak Türkleri İçin Müracaat", **Akşam Gazetesi**, 26 Temmuz 1959, s. 1-5.

⁴⁷⁴ "Irak'ta Komünistlere Karşı Harekate Geçildi", **Yeni İstanbul Gazetesi**, 30 Temmuz 1959, s. 1-5.

⁴⁷⁵ Ömer Sami Coşar, "Şu Tefsire Dikkat", **Cumhuriyet Gazetesi**, 3 Ağustos 1959, s. 5.

⁴⁷⁶ "Irak Komünistleri Tasfiye Ediyor", **Akşam Gazetesi**, 29 Temmuz 1959, s. 1.

⁴⁷⁷ "General Kasım Kerkük Faciasını Büyük Bir Nefretle Takbih Etti", **Tercüman Gazetesi**, 29 Temmuz 1959, s. 1.

de göstermiş olduğuydu. Kasım'ın basına gösterdiği katliam resimleri ve ardından sinir krizleri geçirmesi, aslında gerçek duygularından çok uzak, sadece komünistleri yok etmek için eline büyük bir koz geçmesinin gizli bir sevincinin dışarıya üzüntülü bir görünüm vermesi gerektiği anlamını taşıyordu.

Türkiye'de siyasi otoritenin Kerkük'te Türkmenlere yapılan katliama yeterince önem vermediği, CHP Milletvekili Asım Eren'in meclise bir soru önergesi vererek dışişlerinden yapılan katliamla ilgili açıklama yapılmasını istemesinden başka bir girişimin olmaması ile kendini gösterirken,⁴⁷⁸ Bakanlar Kurulu kararıyla Kerkük bölgesinde Türkmenlerin katliamı ile sona eren olayla ilgili resim, film vesaire dokümanların Türkiye'ye sokulması veya dağıtılmasının yasaklanması, ancak gerekçelerinin açıklanmaması⁴⁷⁹ Türk hükümetinin Türkmenlere karşı göstermiş olduğu değerler için açık bir göstergesi olmuştu. Türk kamuoyunu bilgilendirme vasıtası olarak gazeteler ise, Türkmenlere yapılan katliamla ilgili tüm gelişmeleri, o dönemin şartlarına bağlı olarak yakından izlemiş ve gerektiği şekliyle gündemine taşımıştı.

⁴⁷⁸ “*Kerküklü Türkler Tazminat İstiyor*”, **Hürriyet Gazetesi**, 6 Ağustos 1959, s. 1.

⁴⁷⁹ “*Yasak Edilen Resimler*”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 22 Ekim 1959, s. 1.

SONUÇ

Türkmenlerin Irak'a ilk ayak basmaları 624 yılında Emeviler döneminde olmuştur. Türkmenler yaşadıkları yerlerden, İslam dinine girdikten sonra Irak'a çeşitli dönemlerden gelmeye devam etmişlerdir. Türkmenlerin çeşitli dönemlerde Irak'a gelişlerinin başlıca sebepleri, burada yaşayan ailelerine katılmak, ticaret yapmak ve ilim tahsil etmek, yiğitlik, mertlik ve kahramanlıkları sebebiyle istenilen bölgeleri korumak ve savunmak, özellikle Abbasilerin son dönemlerinde ise fetihlere katılmaktı. Türkmenler, öyle zamanlar olmuştu ki, Irak'ta devlet kuracak güce kadar da ulaşmışlardı. Karakoyunlu ve Akkoyunlu Devletleri döneminde ise Türkmenler, Irak'a hemen hemen hakim olmuşlar, Büyük Selçuklular döneminde de Irak'a egemenliklerinde herhangi bir değişiklik olmamıştı. Türkmenlerin bu durumu, Osmanlı döneminde ise, Osmanlı hakimiyetinde yaşayan toplum mozaığının bir parçası olarak ülke yönetimine askeri yardım sağlamak için akınlara katılmalar şeklinde devam etmişti.

Türkmenler, Irak'ın kuzeybatısında bulunan Telafer'den güneydoğusunda Mendeli'ye kadar uzanan bir bölgede yaşamaktadır. Aynı zamanda Bağdat'ta yaşayan Türkmenler de vardır. Türkmenlerin yaşadıkları bu ata topraklarına bağlılıkları ise hat safhadadır. Örneğin, Lozan Antlaşması'nın 30. ve 36. maddelerine göre ellerine yaşadıkları yerleri bırakıp Türkiye'ye dönebilme fırsatı geçmiş iken, bu topraklara bağlı kalmayı tercih etmişlerdi. Türkmenler yaşadıkları ülkenin güven ve istikrarını bozacak herhangi bir ayrılıkçı mücadeleye hiçbir zaman girmemişler, tam aksine ülkenin güven ve istikrarının devam etmesi, birliği ve bütünlüğün bozulmaması için kendilerini Irak'a adeta adanmışlardı. Fakat ülkede çıkan karışıklıklar Türkmenleri tarafsız kalma mecburiyetinde bırakmış, bu tarafsızlık ise onları siyasi yalnızlığa ve sosyal açıdan kabuğuna çekilmeye zorlamıştı. Türkmenlerin uyguladıkları bu tarafsızlık politikası, onları Irak'taki siyasi denklemden düşmelerine sebep olmuş, bu arada Türkiye ile olan bağlarının da kesilmeye başlaması, Irak'taki hükümetler için Türkmenlerin tarihi

bağlarını zedelemeyi veya mevcut varlıklarını ortadan kaldırmayı kolaylaştırmıştı. Türkmenlerin Irak'ta uygulamaya koymaya çalıştıkları bu siyaset onların, tarihi kinler ve/veya siyasi sebeplerle çeşitli katliamlara maruz kalmalarına sebep olmuştu. Türkmenlerin krallık ve cumhuriyetin kuruluşunun ilk yılında karşılaştıkları ilk katliam 1924 Katliamı olmuş, maruz kalınan katliamlarda dikkat çeken husus ise bu ve bundan sonra yaşanan katliamların paydasına hep diyet ödeme olmuştu.

1924 Kerkük Katliamı'na değinmeden, öncesinde yaşananlara değinmek kayda değer gözükmekteydi. Musul müzakerelerinin devam ettiği bir zamanda İngilizler, mutlak olarak Musul'u almak istiyor ve bunun için tüm güçlerini sonuna kadar kullanmaktan çekinmiyorlardı. Musul sorununun ikili görüşmelerde çözülmesi kararından sonra yapılan Haliç Konferansı, tamamen İngilizlerin zaman kazanmak için oluşturdukları manevra sahasından başka bir anlam içermiyordu. İngilizlerin asıl amacı, müzakere sürecinin sona erdirilmesinden sonra konunun Milletler Cemiyeti'ne havale edilmesi ve sonrasında da Musul'un kendilerine bırakılacağı idi. Bu zaman içerisinde Irak'ta yaşayan Türkmenlerin, bu gelişmelere katlanması hiç de kolay değildi. Çünkü yıllardan beri yaşadıkları ve bağlı oldukları yerler, Türkiye sınırlarının dışında tutulacaktı. Türkmenlerin buna tepkisi gecikmemiş ve çevresinde bulunan aşiretleri de yanlarına alarak İngilizlere başkaldırmışlardı. Musul'un Milletler Cemiyeti'nin kendi lehlerinde karar almasından önce Irak'ta, her şeyin normal olması gerekirken bu başkaldırının ortaya çıkması, İngilizleri oldukça rahatsız etmişti. Dolayısıyla bu aşamada her şeyin normal gitmesi sürecinde İngilizlerin önünde Türkmenler, planlarını bozacak bir engel olarak çıkmıştı. Çünkü, bölgedeki bu isyan diğer halkları da etkileyecek ve İngilizlere karşı hoşnutsuzluk yaratacaktı. İngilizler, biran önce Türkmenlerin bu isyanını bastırmalı ve daha sonra da bu halkı Irak'tan silmek için bir an önce harekete geçmeliydi.

1924 Katliamı'nın başlangıcının Haliç Konferansı'ndan sonra olması manidardı. Çünkü İngilizler, Türkmenlere yönelik olacak bu katliamı Süryani askerlerine yaptıracaktı, karşılığında ise Haliç Konferansı'nda yalnızca dile getirecekleri, aslında hiçbir zaman yapmaya niyetlerinin olmayacağı, Türkiye'nin güneydoğusundaki bir takım yerlerin kendileri için isteneceği vaadinde bulunacaklardı. Böylelikle Süryaniler, kendilerine verilecek toprakların hayaliyle, Türkmenleri bir plan dahilinde bozguna uğratmalıydı. Öncelikle bu katliamda, Ramazan ayının seçilmesi ve ardından Türkmenlere yaşadıkları yerlerde, rahatsızlık verecek taşkınlıklar yapılması planının bir

parçasıydı. Türkmenlerin oruçlu olmasından faydalanarak kendilerine sabır gösteremeyecekler ve karşılık verecekler, bunun hemen sonrasında, Süryaniler kendilerine göre haklı gerekçeler kullanarak Türkmenleri katledileceklerdi. Nitekim plan bu şekliyle olmuş ve Türkmenler planlı bir hareket sonucu, Süryani askerler tarafından katledilmişti

Bu katliamda Irak hükümetinin payı da yok değildi. Irak Krallığı'nın yeni kurulduğu bu dönemde, ülkede bir an önce düzeninin kurulması için çabalar harcanıyordu. Fakat ülkelerinde karışıklık çıkaran ve Türkiye ile bağı kuvvetli olan Türkmenlerin, kendi düşüncelerine göre huzursuzluk çıkarması ve Türkiye'nin halen daha Irak topraklarına girecek olma korkusu, Türkmenlere yapılan bu katliama göz yummalarına sebep olmuştu.

1924 Katliamı'nda, İngilizlerin Musul'u ele geçirme emellerinin diyetini Türkmenler ödemiş, fakat arkalarında her zaman çok güvendikleri Türkiye'nin gücünü yeterince bulamamışlardı.

Irak'ın Milletler Cemiyeti'ne girmesi, İngiltere'nin bu topraklardaki petrolü ve diğer zengin kaynakları sömürmelerine engel olamamıştı. Fakat tüm bu zenginliklerden sorunsuz bir şekilde İngiltere'nin faydalanabilmesi için, Irak'ın sosyal ve siyasi yönden istikrar içinde olması gerekmektedir. Irak'ta, Rusya merkezli Irak Komünist Partisi'nin gücünün her geçen gün daha da artması, İngiltere için üzerinde düşünülmesi gereken bir durum yaratıyordu. Bu durum sadece İngiltere'yi değil aynı zamanda Irak hükümetini de yakından ilgilendiren bir rahatsızlıktı. Dolayısıyla bu dönemde ülkedeki genel hava, üç cepheli siyasi mücadeleden oluşmaktaydı.

Türkmenler ise bu dönem içerisinde, yine siyasi arenadan uzak, ülkedeki sözde işçi mücadelelerinden bağımsız, yaşamlarını sürdürmeye çalışıyorlardı. Ta ki, Irak Petrol Şirketi'nde çalışan Türkmenler dışındaki tüm işçilerin, komünist ideolojiye katılmalarına kadar.

Hükümetin, hareket sahasını kısıtlayan kararlar almalarına karşı, Irak'taki komünist cephe, ellerinde potansiyel güç olarak kullandıkları işçi sendikalarını ve buna bağlı çok sayıda işçiyi, harekete geçirerek ülkenin dört bir yanında grevler başlatmış, fakat kendilerine yönelen baskılarda herhangi bir farklılık olmamıştı. Böylelikle, bundan sonra yapılacak Irak Petrol Şirketi işçilerinin düzenleyecekleri grev, geniş kapsamlı ve ses getirecek düzeyde olmalıydı.

Komünistler, bu grevi düzenlemek isterken, karşılarında bir engel olarak Türkmenleri görmekteydi, fakat bu engelin aşılması kendileri için hiç de zor olmamıştı. Çünkü Türkmenler, siyasi sahadaki dönen oyunların farkında değillerdi ve bu sebeple çok kolay oyuna getirilebilirdi. Nitekim Gavurbağı'nda yapılacak grevin öncesinde, komünistlerden Kerkük'e gönderilen bir çok kişi, grev için altyapı çalışmalarını tamamlamış ve Türkmenleri, yapılacak bu grevi, bunun bir grev olmayacağı, festival havası içinde geçecek bir toplanma olacağı şeklinde yansıtarak grev alanına getirmeyi başarmışlardı.

Türkmenler, olay günü Gavurbağı'nda, kendilerini hükümete yönelik bir tepki düzeninin içerisinde görünce, bu düzenden kendilerini süratle ayırmak istemişler fakat bu hareketlerinde çok geç kalmışlardı. Polis, halkın üzerine ateş açmış ve bir çok masum insan, ölmüş ve yaralanmıştı. Komünistler, kendi amaçları uğrunda Türkmen halkını kullanmaktan hiç çekinmemişler ve katliamın oluşmasına zemin adeta hazırlamışlardı.

Türkmenler, 1924 katliamından doğan siyasi ve sosyal alandaki kendi içine çekilme politikasının vahşi yüzüyle karşılaşmışlar ve komünistlerin ayrılıkçı hareketlerinin ağır bir diyetini ödemişlerdi.

Bu katliamda grev süresince işçi isteklerine, İngiltere'nin müdahale şeklinin sadece bu istekleri geciktirmek olması, İngiltere'nin açıkça oluşacak böyle bir katliamın Irak'ta kendi çıkarlarının iyiye gitmesini sağlayacağını, Erşad Ömer Hükümeti'nin anti-emperyalist politikasının dinmesine ve etkinlik sahasının azalmasına, buna karşılık da kendi hareket sahalarının artmasına sebep olacağını değerlendirilmiş olmasından kaynaklanmaktaydı.

Irak'ta bir çok hükümet değişikliği olmuş ve nihayetinde krallık rejimi yıkılarak yerine cumhuriyet rejimi ilan edilmişti. Abdülkerim Kasım, Irak'ta cumhuriyeti ilan ettiğinde, hayal ettiği Irak'ı kurmak istemiş, bu karışık ülkeye cumhuriyeti getirmekle bütün sorunların dineceğini sanmıştı. Nitekim rejimin yerleşmesi aşamasında karşısında aşması gereken bir çok engel çıkmıştı. Bu engellerin ilki, Suriye ve Mısır'ın beraber kurdukları ve Irak'ı da bu birliğin içine dahil etmek istedikleri Birleşik Arap Birliği, ikincisi Asya'da komünizmin merkezi konumunda olan ve IKP'ne büyük yardım yapmak suretiyle Irak'ta da söz sahibi olmak isteyen Sovyetler Birliği, üçüncü olarak ülkedeki çıkarlarını korumak isteyen İngiltere ve ABD ve son olarak da "Bir gün Türkiye Lozan'da kaybettiği bu topraklarını tekrar ilhak etmek isteyecektir."

düşüncesiyle daima şüpheyle baktıkları Türkiye idi. Kasım'ın ülke düzeninin kurulması hayalinde ülke dahilinde engel olarak gördüğü grupların başında, şiddetin her türüsüne açık olan ve Kürtlerle birlikte cumhuriyetin ilk kurulduğu anlardan itibaren Kasım' a bir dostmuş gibi yaklaşan fakat asıl amaçları Kasım'ı devirip iktidara geçmek olan ve ülkede potansiyel bir güce sahip, aynı zamanda Rusya'dan da oldukça yüklü destek gören IKP geliyordu. Bunun yanı sıra Suriye ve Mısır'a şiddetle katılmak isteyen Arap Milliyetçileri de Kasım'ın aşması gereken bir engel niteliği taşımaktaydı.

Tam bir Irak milliyetçisi olan Kasım, ülkede cumhuriyetin temel niteliklerini oluşturmak isterken kendisi gibi düşünen insanların sayısındaki yetersizlik, istediği şartların oluşması için Irak'ta gelişen olaylara bir müddet daha seyirci kalmasını gerektirmekteydi. Nitekim ülkede iç savaşın çıkması çok gecikmemiş ve merkezleri Musul olan Arap milliyetçilerini kendilerine öncelikli tehdit olarak gören komünistler ve Kürtler, bir bahaneyle Kasım'ı da arkalarına alarak Musul'a girmiş ve Irak'ta Arap milliyetçilerinin etkilerini sona erdirmişlerdi. Kasım, iktidarını elinden alabilecek potansiyel bir tehlike olan Arap milliyetçilerini, komünistlerle karşı karşıya getirmiş, bu olaydan sonra ülkedeki Arap milliyetçiliği dalgasını yıkmayı başarmıştı. Kasım bu sevinci uzun sürmemiş, karşısına bu defa da komünistlerin iktidar sevdası çıkmıştı. Kürtlerin, Kürdistan hayalini ve bu amaç uğrunda her şeylerini düşünmeden ortaya koyabileceklerini gayet iyi bilen komünistler, ülkedeki bu potansiyeli de yanlarına almayı başararak Kasım'ın karşısına çıktıkları zaman, Irak'ta cumhuriyetin kuruluşunun yıldönümünün yaklaştığı zamanlardı.

Cumhuriyetin birinci yıldönümünü Kasım, iktidar koltuğunu korumanın korkusuyla, komünistler, iktidarı yıkma hayaliyle, Kürtler de komünistlerin güçlerinden faydalanarak bir Kürt Devleti kurmanın planları ile karşılayacaktı. Kasım, cumhuriyetin birinci yıldönümüne henüz girmeden komünistlerin iktidarı düşürme planlarını öğrenmiş olacak ki, onları ordudan ve siyasetten temizlemeye başlamıştı. Bu temizleme, komünist cephede artık iktidar mücadelesini alenen yürütmelerine hiçbir engel kalmadığı kararını almalarını sağlamış, Kürtler içinse Kürdistan Devleti'nin artık kurulması gerektiğinin bir işareti sayılmıştı. Kısaca, Irak'ta cumhuriyetin kuruluşunun birinci yılı için düzenlenecek kutlamalara, herkes bir planla girmiş, fakat Türkmenlerin hiçbir planı olmamıştı. Türkmenler kendilerine hazırlanan katliam planlarından habersiz, temiz duygularla ve düşüncelerle Kerkük'te yapılacak kutlamalara katılmayı düşünüyorlardı.

Irak'ta, "yaşayan bir Türkiye" olarak görülen Türkmenler, ideolojilerini ve güçlerini desteklemediği ve yoğun çabalara rağmen hiç tarafgirlik göstermediği için komünistlerce sevilmiyordu. Kerkük şehrinin büyük çoğunluğunun Türkmenlerden oluşması ve yaşadıkları yerlere olan bağlılıkları, ülkedeki siyasi tarafsızlık içindeki hallerinin istikrarı, oluşturulmak istenen Kürdistan Devleti için engellik vasfı taşıdığı için Kürtlerce de sevilmiyordu. Bir gün Lozan Anlaşması'nda kaybedilen Musul topraklarını tekrar alacakları korkusuyla Türkiye'den gelen devlet adamlarını dahi Kerkük'e sokmayan Irak Yönetimi'nin de, Türkmenlere karşı tutumu, önceki hükümetlerden hiç farklı olmamış ve Türkmenleri, ülkeden atılması veya asimile edilmesi gereken bir topluluk olarak görmüştü.

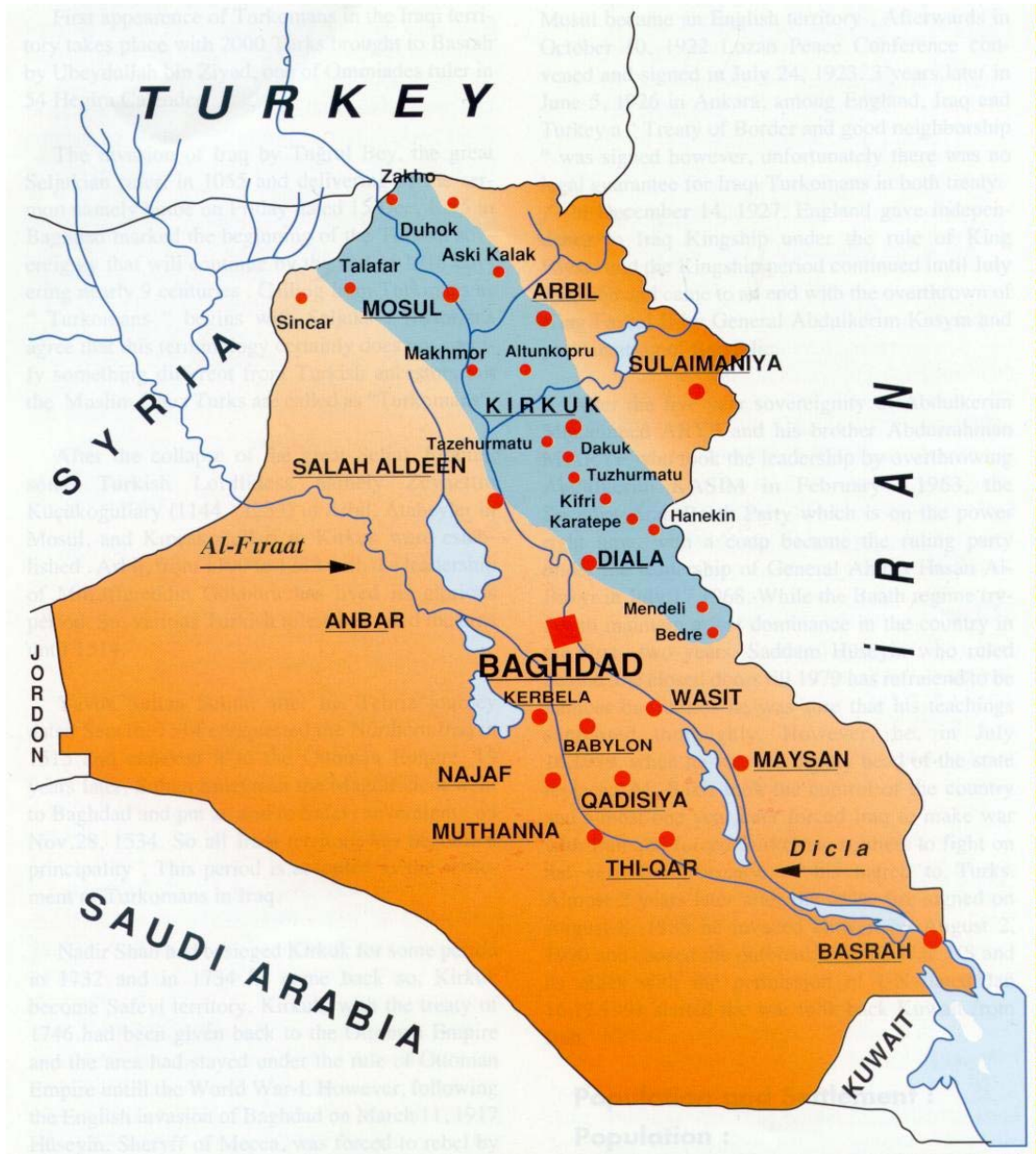
Cumhuriyetin birinci yıl kutlamalarına girildiği ilk günde Türkmenlere yönelik çeşitli amaçlarla bir katliam yapılmıştı. Meşhur Kerkük Katliamı olarak bilinen bu katliam, cumhuriyet kutlamalarının ilk günü birçok Türkmenin katledilmesi ile başlamıştı. Öldürülenler ise genellikle Türkmenlerin ileri gelen, önemli insanları idi. Kerkük Katliamı'nın bir plan dahilinde yapıldığı, katliam boyunca yaşananlara bir bütün içerisinde bakıldığında kolayca anlaşılacaktır. Ayrıca hazırlanan bu planda, komünistlerin amacının ülkede bir kaos ortamını yaratmak isteyerek Kasım'ı bir an önce iktidarı terk etmeye zorlamak, bu arada da kendilerini son derece rahatsız eden Türkmen toplumunu eritmek olduğunu, Kürtlerin amacının da Türkmenleri yaşadıkları yerlerden uzaklaştırmak ve Kerkük'e hakim olmak için komünistlerin tetikçiliğini yapmak olduğu açıkça anlaşılacaktır. Zira katliamın yapılmasında komünist Kürtlerin ön planda olması, komünistlere daha sonra kendilerine bir suçlama geldiğinde olayların faillerinin Kürtler olduğunu göstermesine de kolaylık sağlayacaktı.

Bu katliamda Kasım'ın da bir planı ve bir amacı olduğu da muhakkaktı. Kasım'ın ancak katliamın üzerinden 2 gün geçtikten sonra olaylara müdahale etmesi, aslında bu düşüncenin oluşumunu gerektirmekteydi. Çünkü Kasım, komünistlerin iktidar beklentilerini suya düşürmek ve ülkedeki komünist gücünü ortadan kaldırmak için beklediği fırsatı Türkmenlere yapılan katliam sırasında yakalamış, katliamda iki gün içerisinde yaptıkları mezalimi kamuoyuna göstererek, komünistleri ortadan kaldırma girişimini meşru hale getirmek istemişti. Kasım'ın bu düşünce dünyasında, kendi iktidarı altında bulunan modern hayatlarıyla tüm ülkeye örnek olabilecek seviyedeki Türkmen Toplumunun yeri ise hiç yoktu. Çünkü onlar, Türkiye'nin bir uzantısıydı.

Kerkük Katliamı, hiç kimseye kazanç sağlamamıştır. Kasım, ülkedeki karışıklıklara hakim olmamış ve 1963'te Baasçılar tarafından iktidardan düşürülmüş, komünistler, bu katliamdan sonra ülkedeki güçlerini yitirmeye başlamış ve 1963'te tamamen silinmiş, Kürtler ise Kerkük'e hakim olamamış ve Kasım'la olan anlaşmazlıklardan dolayı Irak Devleti'ne savaş açmışlardı. Bu katliamda her kesimin zararı olmuş fakat en çok zarara uğrayan ise Türkmenler olmuştu. Çünkü Türkmenler bu katliamda göz bebeklerini kaybetmişler ve uzun bir müddet çevrelerine bu göz bebeklerinden mahrum bakmak zorunda kalmışlardı.

Kerkük Katliamı, Türk milletinin ilelebet hafızasından silinemeyecek kara bir hatıra olarak kalacaktır. Bu katliam, Irak'ta Türkmenlerin yok edilmek veya asimile edilmek istendiğinin açık bir delilidir.

Türkmenler, geçmişte yaşadıkları facialarla karşılaşmak istemiyorlarsa, yaşadıkları topraklarda huzur ve güven içinde yaşamak istiyorlarsa, gelecek için planlı ve kararlı olunması gerektiğini anlatan Kerkük Katliamını, göz önünde tutularak her an hatırlanmalı ve herkes kendi üzerine düşen görevini tam anlamıyla yerine getirmelidir.

Ek A: Irak'taki Türkmenlerin Yaşadıkları Bölgeler(Mavi Taralı Alan)

BİBLİYOGRAFYA

Kitaplar:

- al-Hirmizi, Arshad; **The Turkmen Reality in Iraq**, Kirkuk Foundation Publications, İstanbul, 2005.
- _____ ; **Turkmens and Iraqi Homeland**, Kirkuk Foundation Publications, Kirkuk 2004,
- al-Huseni, Abdurrezzak; **Tarih-i El-Vuzarat El-Irakiye**, Bağdat, 1988.
- Arı, Tayyar; **Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, Alfa Yayınevi, İstanbul, 2004.
- Atalar, Mehmet; **Irak Türkleri**, İstanbul, 1986.
- Aydın, Sinan; **Türkiye'nin Irak Politikası ve Bu Sürecin Türkmenlere Etkileri**, İstanbul, 2003.
- Barzani, Mesud; **Barzani ve Kürt Ulusal Özgürlük Hareketi**, Doz Yayınları, İstanbul, 2003.
- Batatu, Hana; **The Old Social Classes and The Revolutionary Movements of Iraq**, New Jersey, 1978.
- Bilgin, Sıraç; **Barzani**, Fırat Yayınları, İstanbul, 1992.
- Canatan, Yaşar; **Türk Irak Münasebetleri(1926-1958)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996.
- Celayir, Hasan; **Kuzey Irak, Batılılar Ve Türkiye Üzerine Düşünceler**, Erbil, 1994.
- Çay, Abdülhalik; **Irak Türklerinin Tarihine Bir Bakış**, Ankara, 1987.
- Demirci, Fazıl; **Irak Türklerinin Dünü-Bugünü**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.
- Demirci, Nefi; **Kerkük'ün Siyasi Tarihi**, Detay Ofset, İstanbul, 1986.

- Edmonds, Cames.J.; **Kurds, Turks and Arabs**, Oxford University, London, 1950.
- el-Ani, Nuri Abdülhamit; **Tarih-i El-Kabail Fi-Ahid El Cumhuriyye C. I**, Meyrul Hikme Matbaası, Bağdat 2001.
- _____ ; **Tarih-i El-Kabail Fi-Ahid El Cumhuriyye c.II. 7 Şubat-13 Temmuz 1959**, Meyrul Hikme Matbaası, Bağdat, 2001.
- _____ ; **Tarih-i El-Kabail Fi-Ahid El Cumhuriyye c.III. 13 Temmuz1959-Aralık 1959**, Meyrul Hikme Matbaası, Bağdat, 2001.
- Fathulalah, Jerjis; **Iraq Vi Ahid Kasim**, Bağdat, 1996.
- Göktaş, Hıdır; **Kürtler II Mahabad'dan 12 Eylül'e**, İstanbul, 1991.
- Hanish, Shakir; **The July 14, 1958 Revolution in Iraq**, Northern Arizona University Press, Arızona, 1988.
- Harp Akademileri Komutanlığı; **Irak'taki Türkmen Varlığı**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınevi, İstanbul, 2000.
- Hürmüzlü Erşad; **Irak Türkleri**, Irak Milli Türkmen Partisi Yayını, Ankara 1994.
- _____ ; **Türkmenler ve Irak**, Kerkük Vakfı Yayını, İstanbul, 2003.
- Jawad, Sa'ad; **Iraq&The Kurdish Question 1958–1970**, London, 1981.
- Josim, Hasoon; **Türk-Irak İlişkileri** (Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995.
- Kayar Mustafa; **Türk Amerikan İlişkilerinde Irak Sorunu**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2003.
- Kaymaz, İhsan Şerif; **Musul Sorunu**, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2003.
- Kerkük İzzeddin; **Haşim Nahit Erbil ve Irak Türkleri** , Kerkük Vakfı Yayınları, İstanbul, 2004.
- Kerküklü, Mufak Salman; **Brief History of Iraqi Türkmen**, Dublin, 2004.
- Küzeci, Şemsettin; **Kerkük Soykırımları**, Teknoed Yayınları, Ankara, 2004.
- Koçsoy, Şevket; **Türk-Irak İlişkileri(1932–1969)**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1991.
- _____ ; **Irak Türkleri** , Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1991.

- Köprülü, Ziyat; **Irak'ta Türk Varlığı**, Ankara, 1996.
- Louis, Roger and Owen, Roger; **A Revolutionary Year: The Middle East in 1958**, Contemporary Review Company, 2003.
- Mısırlıoğlu, Kadir; **Musul Meselesi ve Irak Türkleri**, Sebil Yayınevi, İstanbul, 1994.
- Muhlis, Jasim; **Müzekerrat El-Tabakçali**, Zaman Matbaası, Bağdat, 1985.
- **Olaylarla Türk Dış Politikası(1919–1973)**, A.Ü.S.F., Sevinç Matbaası, Ankara, 1974.
- Oğuzlu, H.Tarık; **The Turcomans of Iraq as A Factor in Turkish Foreign Policy:Socio-Political and Demographic Perspectives**, Dış Politika Enstitüsü, Ankara, 2001.
- Öke, Mim Kemal; **Musul Meselesi Kronolojisi:1918-1926**, Türk Dünyası Araştırma Kitabı Vakfı, İstanbul, 1987.
- _____ ; **Musul Kerkük Dosyası**, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991.
- Öznur, Hakkı; **Cahşların Savaşı Kuzey Irak Hareket ve Musul ve Kerkük Meseleleri**, Altınküre Yayınları, Ankara, 2003.
- Özyüksel, Murat; **Osmanlı-Alman İlişkilerinin Gelişim Sürecinde Anadolu ve Bağdat Demiryolları**, Arba Yayınları, İstanbul, 1988.
- Pamukçu Ekrem ve Hürmüzlü Habib; **Irak'ta Türkmen Boy ve Oymaklar**, Global Strateji Enstitüsü Yayını, Ankara, 2005.
- Saatçi, Suphi; **Irakta Türk Varlığı**, Tarih Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı Yayını, İstanbul, 1996.
- _____ ; **Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2003.
- _____ ; **Tarihi Gelişim İçerisinde Irak'ta Türk Varlığı**, İstanbul 1996, TTT.

- Samanchi Aziz Kadir; **Tarih Al Siyasi Le Turkmen Aliraq**, Dar AlSaqi Yayınevi, Beyrut, 1999.
- Samancı Aziz Kadir; **Irak Türkmenlerinin Siyasi Tarihi**, Bağdat, 1999.
- Samira, Haj; **The Making of Iraq, 1900-1963: Capital, Power and Ideology**, State University of New York Press, New York, 1997.
- Soysal, İsmail; **Tarihçe ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, TTK, Ankara, 1983.
- _____ ; **Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları(1945-1990)**, TTK, Ankara, 1991.
- Sönmezoğlu, Faruk; **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der Yayınları, Ankara, 2001.
- Sümer, Faruk; **Oğuzların(Türkmenler) Tarihleri, Boy, Teşkilat ve Destanları**, İstanbul 1980, Ötüken Neşriyat.
- Şimşir, N.Bilal; **Türk-Irak İlişkilerinde Türkmenler**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2004.
- Talabani, Nuri; **Kerkük Bölgesinin Araplaştırılması**, Avesta Yayınları, İstanbul, 2005.
- Tripp, Cahrles; **A History of Iraq**, Cambridge University Pres, Londra, 1995.
- Umar, Zubaida; **The Forgotten Minority of Iraq**, London, 1987.
- Ünverdi, Mehmet Akif; **XX. Yüzyılda Kuzey Irak (Yüksek Lisans Tezi)**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1996.
- Yakuboğlu, Enver; **Irak Türkleri**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1976.
- Yalçın, Semih; **Misak-ı Milli ve Türk Dış Politikasında Musul**, Bilgi Yayınevi, Anakara, 2000.
- Yılmaz, Veli; **Siyasi Tarih**, Harp Akademileri Yayınevi, İstanbul, 1998.

Makaleler:

- Akbudak, Ali; “*Irak Türklüğünü Eritme Politikası* ”, **Ötüken**, Sayı 22.
- Akbudak, Murat; “*Irak Türklüğünü Eritme Politikası*”, **Ötüken**, Sayı 19.
- Akdoğan, Lütfü; “*Barzani Anlatıyor: Ben Hiç Bir Zaman Komünist Olmadım ve Olamam*”, **Tercüman Gazetesi**, 17 Mayıs 1970.
- Akkoyunlu, Ümit; “*Irak Türklüğünün Meseleleri*”, **Türk Kültürü Dergisi**, Temmuz 1976.
- Alexander, Anne; “*Daring for victory: Iraq in Revolution 1946–1959*”, **International Socialism Journal**, Issue 99.
- Ateş, Sönmez; “*Kerkük Katliamının Kitabı Mutlaka Yazılmalı*”, **Kardaşlık Dergisi**, Sayı 19.
- _____ ; “*Kerkük Katliamı*”, **Kardaşlık Dergisi**, Sayı 20.
- Aytek, Yaşar; “*Irak Türkleri ve Barzani (1)*”, **Yeni İstanbul Gazetesi**, 30 Mart 1974.
- _____ ; “*Irak Türkleri ve Barzani (2)*”, **Yeni İstanbul Gazetesi**, 31 Mart 1974.
- _____ ; “*Irak Türkleri ve Barzani (3)*”, **Yeni İstanbul Gazetesi**, 1 Nisan 1974.
- _____ ; “*Irak Türkleri ve Barzani*”, **Yeni İstanbul Gazetesi**, 22 Ağustos 1961.
- Aytul, Turhan; “*İhtilalden sonra*”, **Milliyet Gazetesi**, 10 Ağustos 1959.
- _____ ; “*Kerkük’te Türkler Hunharca Öldürüldü*”, **Milliyet Gazetesi**, 25 Temmuz 1959.
- _____ ; “*İhtilalden sonra 6*”, **Milliyet Gazetesi**, 14 Ağustos 1959.
- Bayatlı Nilüfer; “*Irak Tarihinde Türkmenler*” **Türk Yurdu Dergisi**, Sayı 65.
- Bellisar, Feridun; “*Bağdat Paktı ve Irak*”, **Hürriyet Gazetesi**, 10 Kasım 1958.
- _____ ; “*Bağdat Esrarı*”, **Hürriyet Gazetesi**, 31 Kasım 1958.

- _____ ; “*Iraktaki Huzursuzluk*”, **Hürriyet Gazetesi**, 5 Mayıs 1959.
- _____ ; “*Irak Hadiseleri*”, **Hürriyet Gazetesi**, 6 Mayıs 1959.
- Beyatlı, Aydın; “*Siyasi Konjonktürde Irak Türkmenleri*”, **Kerkük Dergisi**, Sayı 6.
- Börklü, Meşkure Yılmaz; “*Irak'ta Yaşayan Türklerin Yakın Siyasi Tarihi*”, **Kerkük Dergisi**, Sayı 29.
- Cengiz , İsmail; “*14 Temmuz 1959 Kerkük Katliamı Şehitler Albümü*”, **Avrasya Türk Dernekleri Federasyonu Başkanlığı Dergisi**, 14 Temmuz 1999.
- Coşar, Ömer Sami; “*Kerkük İsyanı*”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 21 Temmuz 1959.
- _____ ; “*Şu Tefsire Dikkat*”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 3 Ağustos 1959.
- Davek, Abidin; “*Ortadoğu, İngiltere ve Türkiye*”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 18 Nisan 1946.
- Demirci Güçlü; “*Irak Türklerinin Demografik Yapısı*” **Türkler C. XX**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
- _____ ; Irak Dosyası. Ali Ahmetoğlu, Hayrullah Cengiz, Yahya Başkan (der.). “*Irak'taki Türkler*”, **TATAV**, İstanbul, 2003.
- Erdemir, Muammer; “*Kerkük Katliamı*”, **Millet Gazetesi**, 20 Temmuz 1978.
- Gnkur. ATASE SAREM Bşk.lığı; “*1923 Lozan Anlaşması Sonrasında Mustafa Kemal Atatürk'ün Faaliyetler*”, Ankara, 2003.
- Gönen, Fatma; “*Türkmen Kelimesinin Anlamı ve İçeriği*”, **Kerkük Dergisi**, Sayı 26.
- Görün, Kamuran; “*Irak Türkleri*”, **Hürriyet Gazetesi**, 2 Ağustos 1991.
- Güngördü, Ersin; “*Irak'ta Siyasi Coğrafya ve Türkler*”, **Kerkük Dergisi**, Sayı 8.
- Hanoğlu, Ahmet; “*Kerkük Katliamı*”, **Milliyet Gazetesi**, 16 Temmuz 1977.
- Heykel, Muhammed; “*General Kasım Arif'ten Çekiniyordu*”, **Tercüman Gazetesi**, 18 Nisan 1991.
- Hürmüzlü, Habib; “*4 Temmuz 1959 Katliamı Canilerinin İdamı*”, **Türkmen Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği İzmir Şubesi Bülteni**, Sayı 11-12 .
- _____ ; “*Kerkük Katliamı Neler Doğurdu*”, **Kerkük Dergisi**, Sayı:2.

- _____ ; “*Irak’ın Hukuki Yapısında Türkmenlerin Yeri*”, **Irak Dosyası** (Ali Ahmetoğlu, Hayrullah Cengiz, Yahya Başkan (der.), TATAV, İstanbul.
- Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği; “*14 Temmuz Şehitlerimizin Bazılarının İsim ve Meslekleri*”, **Kerkük Dergisi**, Sayı 5.
- Kerkük, İzzettin; “*Scenarios of Kerkuk; The Sun Shall Not Be Veiled By A Sieve*”, **Qardashlıq**, Issue 15.
- _____ ; “*Güneş Balçıkla Sıvanmaz*”, **Kardaşlık Dergisi**, Sayı:23.
- _____ ; “*1924 Kerkük Katliamı Türk Basınına Nasıl Yansıdı?*”, **Kerkük Dergisi**, Sayı 3.
- _____ ; “*Celal Talabani Katliama Katılmış mı idi?*”, **Kerkük Dergisi** , Sayı 5.
- Kızıldemir, Vecdi; “*Komünist General Davud’un Faaliyeti*”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 13 Ocak 1963.
- _____ ; “*Türkmen Nüfusu*”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 4 Kasım 1958.
- Kohen, Sami; “*Irak: Bir Yıl Sonra*”, **Milliyet Gazetesi**, 17 Temmuz 1959.
- Köni, Hasan; “*Uluslararası İnsan Hakları ve Irak Türkleri, (Irak Türkleri Sempozyumu)*” Mahir NAKİP ve Ziyad KÖPRÜLÜ(der.), Ankara, 1987.
- Köprülü, Ziyat; “*Türkmenlerin Maruz Kaldığı İlk Katliam I.*”, **Kerkük Dergisi**, Sayı 26.
- _____ ; “*Türkmenlerin Maruz Kaldığı İlk Katliam II*”, **Kerkük Dergisi**, Sayı 28.
- Marufoğlu Sinan; “*Irak Türkleri*” **Türkler C. 20**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
- Melik, Hayri; “*Barzani ve Kürtler*”, **Yeni İstanbul Gazetesi**, 7 Haziran 1965.
- Nakip, Mahir; “*Identity of Kirkuk-1*”, **Qardashlıq**, Issue 25.
- _____ ; “*Irak’ta Cumhuriyetin İlanı*”, **Türkiye Gazetesi**, 14 Temmuz 1991.
- _____ ; “*39 Yıl Önce 39 Şehit*”, **Kerkük Dergisi**, Sayı 5.

- _____ ; “*General Tabakçalı'nın İkazı Dikkate Alınmadı*”, **Türkiye Gazetesi**, 15 Temmuz 1991.
- _____ ; “*Katliamlar Başlıyor*”, **Türkiye Gazetesi**, 16 Temmuz 1991.
- Nefçi, Nermin; “*Kerkük'ten Geliyorum*”, **Kardaşlık Dergisi**, Sayı 24.
- Oğuz, Osman; “*Kerkük Katliamı*”, **Fuzuli Dergisi**, Sayı: 6.
- Özfatura, M. Nejatı; “*Irak Türklerinin Tarihi*”, **Türkiye Gazetesi**, 13 Mayıs 1991.
- Pamukçu, Ekrem; “*Kerkük Katliamı ve Kürt Senaryoları*”, **Kerkük Dergisi**, Sayı 1.
- Rasim, Mehmet; “*Irak Türkleri-2*”, **Türkiye Gazetesi**, 2 Ocak 1973.
- Saatçi, Suphi; Irak Dosyası. Ali Ahmetoğlu, Hayrullah Cengiz, Yahya Başkan (der.). “*Irak'ın Yapılanması ve Türkmenler*”, **TATAV**, İstanbul, 2003.
- _____ ; “*Mazlum Irak Türkmenleri Desteklenmelidir*”, **Türk Yurdu Dergisi**, Sayı 65.
- Sagall, Sabby; “*Iraq Since 1958: From Revolution to Dictatorship*”, **Socialist Review**, Issue 276.
- Sağlamer, Kayahan; “*Irak'taki İhtilalin Sebebi Ne? Sonuçları Ne Olabilir*”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 9 Haziran 1959.
- Serdengeçti, Kürşad; “*Kerkük Katliamı*”, **Akşam Gazetesi**, 29 Kasım 1970.
- _____ ; “*Irak'taki Türklerin Durumu*”, **Millet Gazetesi**, 22 Kasım 1976.
- _____ ; “*Kerkük Katliamı*”, **Millet Gazetesi**, 29 Kasım 1976.
- Sevgen, Nazmi; “*Kerkük Türkleri*”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi(Dün/Bugün/Yarın)** 7-8 (38), Kasım 1970.
- Sönmez, Ateş; “*Irak Türkleri*”, **Türk Kültürü Dergisi**, Mart 1963.
- Şan, Cemal; “*Irak Türklerinden Söz Ediyorum*”, **Tarihi Kültürel ve Siyasi Konular Sempozyumu**, Gazi Üniversitesi Yayını, Ankara.
- Tepedelenlioğlu, Nazif; “*Kerkük Türkleri*”, **Hürriyet Gazetesi**, 14 Eylül 1958.
- _____ ; “*Kerkükname*”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 6 Ağustos 1959.
- Tural, İlhan; “*Gönüllü Rus Peyki Irak*”, **Akşam Gazetesi**, 28 Haziran 1958.

- Türkler, Suat; “*Yarıda Kalan Sevinç Kerkük Türkleri*”, **Milliyet Gazetesi**, 17 Aralık 1971.
- Yakuboğlu, Enver; “*Rusya’ya Yaklaşma Sonucunda Kana Boyanan Memleket Irak*”, **Millet Gazetesi**, 6 Ağustos 1977.
- Yılmaz, Hasan; “*Irak’ın Gizlenen Gerçeği: Türkmenler*”, **Stratejik Analiz Dergisi**, Mayıs 2003.
- Yurcan, Mecit; “*Musul’daki Olaylar Son Buldu*”, **Akşam Gazetesi**, 13 Nisan 1959.
- _____; “*Musul’da Neler Oldu*”, **Akşam Gazetesi**, 14 Nisan 1959.
- “*14 Temmuz Şehitleri*”, **Türkmen Aylık Haber, Kültür ve Sanat Bülteni**, Sayı: 2.

Gazete Haberleri:

- “*Askeri Vali Kerkük Türklerinden Yadım İstedi*”, Cumhuriyet Gazetesi, 23 Temmuz 1959.
- “*Bağdat’a Gidecek Heyetimiz*”, Cumhuriyet Gazetesi, 8 Temmuz 1959.
- “*Bağdat Sovyetlerden Harp Malzemesi Aldı*”, Cumhuriyet Gazetesi, 3 Aralık 1958.
- “*Bağdat’ta Sovyet Malzemeleri*”, Cumhuriyet Gazetesi, 4 Aralık 1958.
- “*Devlet Kuran Anlaşma Lozan*”, Hürriyet Gazetesi, 17 Temmuz 1958.
- “*General Kasım Komünistleri Ayıklıyor*”, Cumhuriyet Gazetesi, 23 Haziran 1959.
- “*General Kasım’ın Beyanatı*”, Cumhuriyet Gazetesi, 9 Kasım 1959.
- “*General Kasım Kerkük Faciasını Büyük Bir Nefretle Takbih Etti*”, Tercüman Gazetesi, 29 Temmuz 1959.
- “*General Kasım Kerkük Faciasını Büyük Bir Nefretle Takbih Etti*”, Tercüman Gazetesi, 29 Temmuz 1959.
- “*Irak Bağdat Paktından Ayrıldı*”, Cumhuriyet Gazetesi, 25 Mart 1959.

- “*Irak’ta Aşiretler Arasında Kanlı Mücadele Başladı*”, Tercüman Gazetesi, 4 Mayıs 1959.
- “*Irak Ne Yaptığını Bilmiyor*”, Akşam Gazetesi, 13 Haziran 1958.
- “*Irak’ta Komünistler taktik değiştirdi*”, Cumhuriyet Gazetesi, 23 Mayıs 1959.
- “*Irak’ta Hazırlanan Gizli Kabine*”, Milliyet Gazetesi, 24 Ekim 1953.
- “*Irak’ın Kerkük Şehrinde Kızıklar İdareyi Ele Aldı*”, Hürriyet Gazetesi, 20 Temmuz 1959.
- “*Irak’ta Hükümeti Devirmek İsteyen 13 Subay Tevkif Edildi*”, Milliyet Gazetesi, 29 Temmuz 1959.
- “*Irak’ta Dün Sabaha Karşı İhtilal Çıktı*”, Cumhuriyet Gazetesi, 15 Temmuz 1958.
- “*Irak’tan Gelen Türkler Bildiriyor*”, Cumhuriyet Gazetesi, 25 Temmuz 1958.
- “*Irak’a Tepkiler Devam Ediyor*”, Hürriyet Gazetesi, 9 Kasım 1958.
- “*Irak’ta Kızıklar Silahlanıyor*”, Cumhuriyet Gazetesi, 27 Şubat 1959.
- “*Irak Türklerinin Durumu*”, Cumhuriyet Gazetesi, 2 Nisan 1959.
- “*Irak Türklerine Yapılan Baskıya Karşı Misilleme*”, Cumhuriyet Gazetesi, 8 Nisan 1959.
- “*Irak Türklerine Tecavüz Tel’in Edildi*”, Cumhuriyet Gazetesi, 7 Nisan 1959.
- “*Irak’ta Yeni İsyân Hareketi*”, Tercüman Gazetesi, 6 Mayıs 1959.
- “*Irak’ta Komünistler Taktik Değiştirdi*”, Cumhuriyet Gazetesi, 23 Mayıs 1959.
- “*Irak Bizimle Dostane Münasebet İstiyor*”, Cumhuriyet Gazetesi, 7 Haziran 1959.
- “*Irak İhtilalinin Birinci Yılı*”, Cumhuriyet Gazetesi, 14 Temmuz 1959.
- “*Irak’ta Silahlı Çatışma Oldu*”, Milliyet Gazetesi, 18 Temmuz 1959.
- “*Irak’ın Kerkük Şehrinde Kızıklar İdareyi Ele Aldı*”, Hürriyet Gazetesi, 20 Temmuz 1959.
- “*Irak’ta Kızıklar Kasım’a Karşı İsyân Etti*”, Tercüman Gazetesi, 20 Temmuz 1959.
- “*Irak’ta İç Durum Karışık*”, Hürriyet Gazetesi, 23 Temmuz 1959.
- “*Irak Türkleri İçin Müracaat*”, Akşam Gazetesi, 26 Temmuz 1959.

- “*Irak’ta Komünistlere Karşı Harekate Geçildi*”, Yeni İstanbul Gazetesi, 30 Temmuz 1959.
- “*Irak Komünistleri Tasfiye Ediyor*”, Akşam Gazetesi, 29 Temmuz 1959.
- “*İhtilalin Lideri Musul Garnizon Komutanı*”, Cumhuriyet Gazetesi, 9 Mart 1958.
- “*İki İhtilal Liderinin Arası Açıldı*”, Hürriyet Gazetesi, 14 Eylül 1958.
- “*İkinci Suikasttan Sonra*”, Hürriyet Gazetesi, 9 Ekim 1959.
- “*İsyan Batırıldı*”, Cumhuriyet Gazetesi, 12 Mart 1959.
- “*Kasım Komünistlere Karşı Cephe Almaya Başladı*”, Tercüman Gazetesi, 23 Mayıs 1959.
- “*Kasım’ın Baş Komünistlerle Dertli*”, Hürriyet Gazetesi, 11 Temmuz 1959.
- “*Kasım Kerkük Katliamını Açıkladı*”, Milliyet Gazetesi, 30 Temmuz 1959.
- “*Kasım Sınır Krizi Geçirdi*”, Milliyet Gazetesi, 12 Ağustos 1959.
- “*Kasım’a suikast Girişimi Oldu*”, Hürriyet Gazetesi, 8 Ekim 1959.
- “*Kasım’a Suikasttan Sonra*”, Hürriyet Gazetesi, 9 Ekim 1959.
- “*Kasım İçin Yeni Suçlular*”, Hürriyet Gazetesi, 21 Eylül 1959.
- “*Kasım Kerkük Katliamını Açıkladı*”, Hürriyet Gazetesi, 30 Temmuz 1959.
- “*Kerkük’te Çarpışma*”, Akşam Gazetesi, 15 Temmuz 1946.
- “*Kerkük Kürtleri Türklere Saldırdı*”, Tercüman Gazetesi, 13 Kasım 1958.
- “*Kerkük Katliamı*”, Millet Gazetesi, 20 Temmuz 1978.
- “*Kerkük Türkleri Zor Durumda*”, Tercüman Gazetesi, 25 Temmuz 1959.
- “*Kerkük Katliamının 6.Yılı*”, Yeni İstanbul Gazetesi, 27 Temmuz 1965.
- “*Kerkük Olayları Ankara’da Alaka ile Takip Ediliyor*”, Hürriyet Gazetesi, 7 Kasım 1958.
- “*Kerkük’teki Irak Türkleri İçin Teminat Verildi*”, Cumhuriyet Gazetesi, 16 Kasım 1959.
- “*Kerkük’te 1000 kadar Türk Tevkif Edildi*”, Cumhuriyet Gazetesi, 28 Mart 1959.
- “*Kerkük Türkleri Zor Durumda*”, Tercüman Gazetesi, 25 Temmuz 1959.

- “*Kerküklü Türkler Tazminat İstiyo*”, Hürriyet Gazetesi, 6 Ağustos 1959.
- “*Kominseler 14 Temmuz’u mu Bekliyor?*”, Hürriyet Gazetesi, 13 Temmuz 1959.
- “*Kominseler 14 Temmuz’u mu Bekliyor?*”, Hürriyet Gazetesi, 13 Temmuz 1959.
- “*Kominseler 14 Temmuz’u mu bekliyor?*”, Hürriyet Gazetesi,13 Temmuz 1959.
- “*Komünistler Neler Yapıyor*”, Akşam Gazetesi, 12 Mayıs 1959.
- “*Kuzey Irak’ta İhtilalcilerle Hükümet Çarpışıyor*”, Cumhuriyet Gazetesi, 10 Mart 1959.
- “*Ortadoğu Ülkelerinde Yeni İsyanlar Başlıyor*”, Cumhuriyet Gazetesi, 16 Mart 1959.
- “*Ortadoğu Ülkelerinde Yeni İsyanlar Bekleniyor*”, Cumhuriyet Gazetesi, 16 Mart 1959.
- “*Şevvaf Hareketinde Neler Oldu*”, Hürriyet Gazetesi, 21 Eylül 1959.
- “*Yasak Edilen Resimler*”, Cumhuriyet Gazetesi, 22 Ekim 1959.
- “*2800 Kerküklü Türk Serbest Bırakıldı*”, Milliyet Gazetesi, 12 Temmuz 1959.

ÖZGEÇMİŞ

1978 yılında İstanbul'da doğdum. İlk ve orta öğrenimimi İstanbul'da tamamladıktan sonra 1995 yılında Kuleli Askeri Lisesi'nden, 1999 yılında Kara Harp Okulu'ndan mezun oldum. 2000-2003 yıllarında Diyarbakır'da görev yaptıktan sonra 2003 Temmuz ayında Ankara'da Kara Havacılık Komutanlığı 1. Kara Havacılık Alayına tayin oldum. Halen burada görev yapmaktayım. Evliyim ve İngilizce bilmekteyim.